

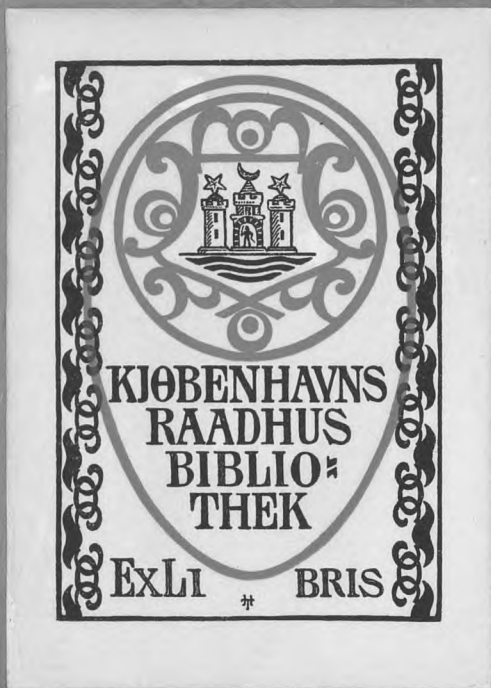
591736493

101 KØBENHAVNS
KOMMUNES
BIBLIOTEKER

RHB

Mag

09.0796

We

Berlingske Tidende

FØRSTE BIND

1749=1838

København

Trykt i Det Berlingske Bogtrykkeri

1924

Aluon. R. H. Hafniae sculpsit. 1757.

Berlingske Tidende

FØRSTE BIND
1749 — 1838

UDSIGT OVER DE
BERLINGSKE AVISERS OG DEN
DANSKE BOGTRYKKERSLÆGT
BERLINGS HISTORIE

UDGIVET I ANLEDNING
AF 175 AARS DAGEN FOR
BLADETS GRUNDLÆGGELSE

KØBENHAVN
TRYKT I DET BERLINGSKE BOGTRYKKERI
1924

09.07
We 75
b

Bd.1

*Denne Bog om Berlingske Tidende er udarbejdet
af Arkivar Fritz Jürgensen West og Underarkivar
Dr. phil. William Norvin.*

10809

No. 1

I.

Den 3. Januarii, 1749.

Monark af Nordens Evilling: Rige,
 Lillad, din Underfaat tillige
 Med alle dine Tjenere
 Maa offentligent lade see,
 Med hvad oprigtig Hjertens Glæde
 De deres Konge see at træde
 Ind udi et fornyet Aar,
 Som idel Held og Lykke spaaer.
 Hvad fandt det andet spaae, end Lykke,
 Da vi har Dig, vor Bragt og Gimmke,
 Med heele Konge-Ruus og We
 Seet lykkelig begynde det?
 Som Nordens Lys Magneten drager,
 Saa du vort Hjerte til dig tager,
 Du vore Huskers Hjemmeed,
 Og Grund til vor Lyksalighed!
 Rand andre Lande sig berømme,
 At deres Fæstter ere smme,
 Og at en Underfaattes Nød
 Rand giøre deres Hjerte blød:

København

FØRSTE KAPITEL

DEN DANSKE DAGSPRESSES BEGYNDELSE

DEN RIVENDE UDVIKLING, Dagspressen har gennemløbet i de sidste Menneskealdre, har væsentlig været bestemt af de store tekniske Fremskridt indenfor Bogtrykkerkunsten og det stedse stærkere internationale Samkvem mellem Landene, som beror paa de højtudviklede Kommunikationsmidler, Tekniken efterhaanden har frembragt; Verdenskrigens ødelæggende Forstyrrelser i de daglige Forbindelser mellem Kulturlandene viste ogsaa her sine indgribende Virkninger.

Netop

Netop disse samme Faktorer træder os i Møde, naar vi søger tilbage i Historien for at finde Avisens Oprindelse, de første spæde Spirer til den Magt i vort Samfundsliv, som alle nu daglig føler, og som ingen formaar at tænke sig borte.

Mundtlige og skriftlige Bud har vel til alle Tider bragt vigtige Efterretninger og ligegyldige Nyheder, sande og falske, fra By til By og fra Land til Land, men det er først Bogtrykkerkunstens Opfindelse, der gør det muligt at sprede Meddelelser om indtrufne Begivenheder ud over alle de Egne, hvor de almindelige Færdselsveje gaar, og det er atter Udviklingen af Samfærdslen, der betinger, at de trykte Beretninger hurtigt og hyppigt kan finde Vej ud til alle interesserede. Allerede i Bogtrykkerkunstens første Tid begyndte da ogsaa de saakaldte Flyveblade at myldre frem fra Presserne, trykte Blade med Beretninger om politiske Begivenheder eller Indlæg i de Stridigheder, som kendetegner hin stærkt bevægede Tidsalder. Reformationsaarhundredet er Flyvebladenes første gyldne Tid; efter Gennembruddets voldsomme Kampe indtræder der vel en Standsning i denne Pressestrid, som dog atter tager Vækst under Trediveaarskrigen, da den efterhaanden ændrer sin kirkelige Karakter og bliver mere og mere politisk.

Flyvebladenes Strøm skyllede fra Tyskland ind over vore Kyster, hvor de i syttende Aarhundrede spillede en ikke ringe Rolle, mindre dog som Budbringere af vigtige politiske Efterretninger end ved at udbrede Rygter om Varsler og Mirakler, der opfordrede til Bod og Verdens Forsagelse.

Ogsaa ad en anden Vej fandt imidlertid Nyhederne fra den store Verden op til vort Land. Alt fra 16. Aarhundrede havde den danske Regering faste, betalte

talte Korrespondenter rundt omkring i Udlandet, som skulde meddele, hvad der forefaldt, navnlig af politiske Begivenheder, som kunde være af Interesse og Betydning, og disse Korrespondancer, der adskiller sig fra det private Brev ved sin mere refererende Karakter og i Tidens Løb bliver mere almindeligt, idet ogsaa Privatmænd knytter saadanne Forbindelser, er medvirkende ved Udviklingen fra de tilfældige Flyveblade til den regelmæssigt udgivne Avis.

Den vigtigste Forudsætning for denne Udvikling var en virkelig Organisation af Postforbindelserne, som kunde skabe hurtig og regelmæssig Tilknytning til Udlandet, navnlig mod Syd, hvor Hamborg umiddelbart udenfor Rigets Porte var en af Nordtysklands vigtigste Stæder, hvorfra atter talrige Færdselsveje førte i alle Retninger. Denne Forbedring skete ved Christian IV's Postforordning af 1624, hvorved der skabtes et Net af Postruter og en Ordning af Postgangen, som betød et stort Fremskridt i Samfærdselen. Hovedruten gik fra København over Korsør, Middelfart, Kolding, Flensborg, Gottorp, Rendsborg, Itzehoe til Hamborg; og desuden var der saavel paa Øerne som i Jylland Biruter til de fleste mere betydelige Købstæder. Ad denne Hoved-Forbindelsesvej kunde Flyveblade og Aviser fra Tyskland let og regelmæssigt indføres og atter ad de indenlandske Ruter spredes udover Riget. Men det maatte ligge nær nu at fatte den Plan herhjemme at fremstille Aviser, som ikke blot kunde bringe, hvad der maatte findes i de fremmede Blade af Interesse for danske Læsere, men ogsaa tage særligt Sigte paa vore egne Forhold ved at meddele, hvad der skete i Landets egen Politik og hvorledes Forholdene ude i den store Verden tog sig ud, set med hjemlige Øjne.

Der

Der var da ogsaa endnu i Christian IV's Tid, i Aaret 1634, et Par Mænd, der fik Privilegium paa at udgive ugentlige Aviser paa Dansk og Tysk; Boghandleren Joachim Moltke og Bogtrykkeren Melchior Martzan var begge indvandrede Tyskere, men havde den naturlige og fornuftige Tanke, at en dansk Avis, som bragte Nyhederne i Oversættelse, vilde kunne regne paa Afsætning blandt de mange, som kun forstod Landets eget Sprog. Imidlertid blev denne første Spire til en hjemlig Avis kun et vissent og forkrøblet Skud, der nærmest maa betegnes som en Overgangsform fra Flyvebladet til den regelmæssige Avis. Den tyske Avis, som de to privilegerede Mænd udsendte, indeholdt kun Uddrag af de fremmede Blade, og med den danske Udgave af Avisen blev det aldrig til Virkelighed, ej heller da andre Bogtrykkere havde arvet Moltkes og Martzans Privilegium. Intet kunde trives eller komme i Vækst i hine trange Tider omkring det syttende Aarhundredes Midte, da Pest og Krige afvekslende hærgede vort Land, og nogen dansk Avis fremkom ikke før i Christian V's Dage, naar man ser bort fra Anders Bordings danske Mercurius, der rettelig har sin Plads ikke i Pressens, men i den danske Digtekunsts Historie.

Daniel Paulli, der var Søn af den kongelige Livlæge Simon Paulli, som indvandrede fra Rostock og blev Stamfader til en bekendt og anset Slægt, var den egentlige Grundlægger af den danske Presse. 1672 fik han Bevilling til alle Postdage at lade trykke og sælge ekstraordinære Relationer, hvori han foruden de almindelige politiske Nyheder fra Udlandet vilde meddele Vekselkurs og Priser paa Varer og andet om Handelen paa fremmede Steder, som kunde være nyttigt at vide for Købmandsstanden herhjemme. Paulli udgav baade tyske og danske Aviser, men det er de sidste, der har Betydning

Betydning i Pressens Historie, idet der her ikke blot er givet Meddelelser udefra efter de fremmede Blade, men de indrepolitiske Begivenheder og andre Nyheder fra Landet selv stadig bringes til Befolkningens Kundskab; ikke mindst Beretningerne fra Slagmarkerne i den skaanske Krig er udførlige og mangfoldige og har sikkert fundet en talrig og stærkt interesseret Læsekreds. En anden Avisudgiver optraadte som Konkurrent til Paulli, og der var derfor baade livligt Røre og Friskhed i denne den danske Presses første Blomstringstid, men hurtigt efter denne Fremgang fulgte Slappelse og Hensygnen, og hvad der udkom af danske Aviser ved Overgangen fra 17. til 18. Aarhundrede var overordentlig tarveligt. Saaledes er Johannes Lavrentzens Kjøbenhavnske Post-Rytter kun et tyndt Uddrag af de fremmede Blade, og den hjemlige Presse er da ikke heller i Stand til at hævde sig i den økonomiske Konkurrence med de tyske Aviser.

En ny Tid, som bringer varig Fasthed i vor Presses Udvikling, oprinder først med Joachim Wielandt, der vel var noget af en Spekulant og meget af en letsindig Projektmager, men hvem man dog ikke kan frakende gode Ideer, megen Arbejdsomhed og travl Virkelyst. Han var som de andre Avisudgivere Bogtrykker, og tidlig og silde var han paa Færde for at skaffe sig Privilegier paa Trykning, snart af Alterbogen, snart af Psalmebøger, men overalt havde han store Vanskeligheder at kæmpe med, da enhver Rettighed var en Naadesbevisning og Supplikanternes Tal var Legio. 1719 fik Wielandt dog Privilegium paa at udgive en fransk Ugeavis, en meget karakteristisk Tanke i hin Tid, da Smagen stærkt gik i Retning af alt, hvad der var fransk, som man stræbte at følge, oftere vel at efterabe baade i godt og ondt. Wielandt gjorde sig
megen

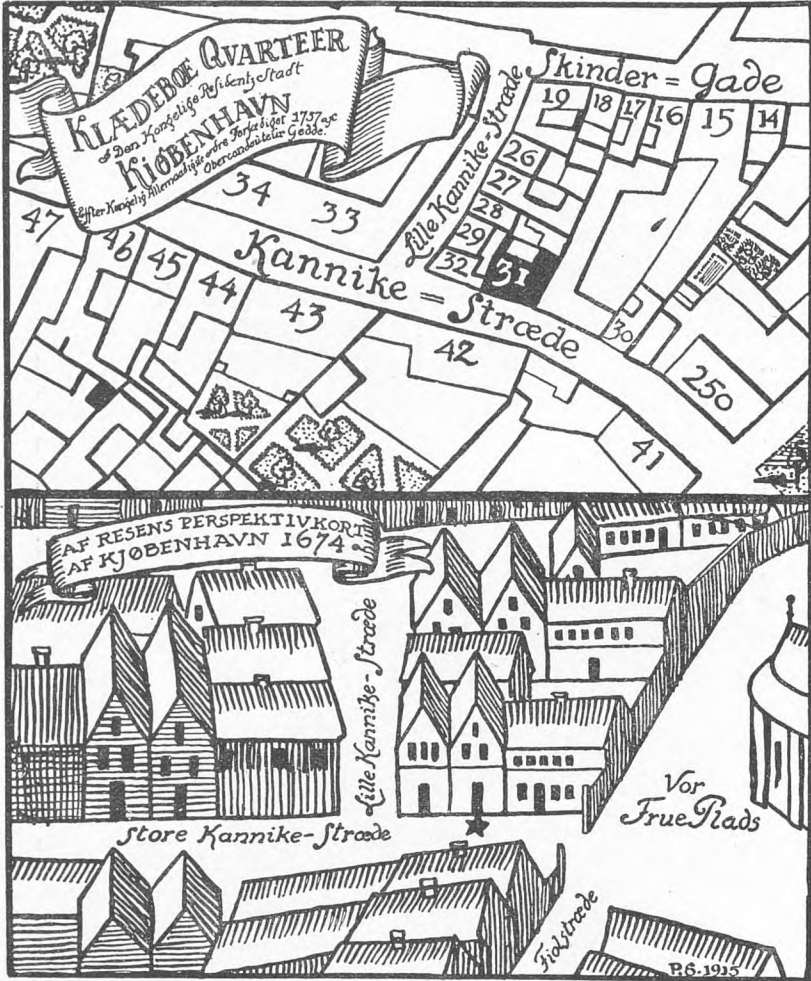
megen Umage for at bringe gode og indholdsrige franske Korrespondancer i sin Avis, og han gaar et Skridt videre, idet han ogsaa udgiver en fransk Maa-
 nedavis. der nærmest maa betegnes som et litterært og politisk Tidsskrift efter franske Forbilleder; Redak-
 tionen besørgeades af den bekendte Jurist og Histo-
 riker Andreas Højer, men det hele varede rigtignok kun et Par Aar. Maalet var dog naturligvis det mere nærliggende at faa Ret til at udgive tyske og danske Aviser, men her stødte Wielandt paa andres ældre Rettigheder; imidlertid fik han den gode Idé at ansøge om at faa meddelt samme Privilegium, som Daniel Paulli i sin Tid havde haft, og dette Ønske opfyldtes, da han 1720 fik Ret til at udgive ugentlige og maa-
 nedlige danske og tyske ekstraordinære Relationer med Vekselkursen og Priskuranten. Da endelig Wielandt op-
 naaede Stillingen som Direktør for det kongelige Bog-
 trykkeri, arvede han ogsaa »Kjøbenhavns Postrytter« og blev saaledes Herre over hele den danske Presse. Hans Blade bragte baade politiske og kommercielle Nyheder, saavel som underholdende og belærende Stof, og det lykkedes ham ved ihærdigt Arbejde at bringe den danske Presse frem til et saadant Udviklingstrin, at den stod fuldt paa Højde med den fremmede, idet han efter mange Genvordigheder opnaaede rimelige Vilkaar for Forsendelse af sine Aviser med Postvæsenet; Konkurrence var nu mulig og en Grund var lagt, hvor-
 paa der siden er arbejdet videre.

Dog blev Wielandts egen Virken kun af kort Va-
 righed, da han døde kun fyrretyve Aar gammel. Selv paastaar han i en af sine mange Ansøgninger, at han havde slidt sig op og lidt Nød ved de talrige Vanske-
 ligheder, han stadig havde stødt paa; let var hans Virken sikkert ikke, og stort Udbytte synes den ikke
 heller

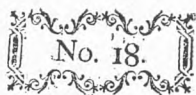
heller at have givet. Med en aldrende Enke, som han havde ægtet, har han sikkert faaet nogen Formue, men ogsaa nogle Stedbørn at forsørge; saavel hendes som Børnenes Penge synes at være opslugt af Wielandts mange Foretagender. Han var den første virkelige Journalist og Bladmand herhjemme med udprægede gode og daarlige Egenskaber, og hvor kort end hans Virken blev, har han Æren af at have udført et betydningfuldt Pionerarbejde og bør mindes som en af den danske Presses Foregangsmænd.

Hans Arvetager blev Ernst Heinrich Berling, der byggede op paa den nedlagte Grundvold og trak faste og klare Linier op, hvor Forgængeren ikke var naaet udover løse og skitsemæssige Udkast.

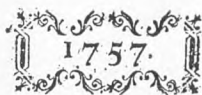

Hvor det første Berlingske Trykkeri laa.

Kjøbenhavnſke

Bogſt.

Danske

Bidender.

ANDET KAPITEL

OM BOGTRYKKERSLÆGTEN BERLING I DANMARK

I ET GAMMELT KAPEL i Landsbyen Witzeze i Lauenborg hang i sin Tid et stort Familie-Epitaſium, der beſkrives ſaaledes: Midt i Billedet ſes et Krucifiks, til højre knæler Faderen med fire halvvoxne Sønner, til venſtre Moderen med fire unge Døtre, og paa Foden læſes følgende Indſkrift og Aarſtallet 1618:

Ich Frantz Berlingk mit Frau und Kind,
Herr Chriſt zu Deinem Kreutz mich find'
Dein bitt'rer Todt und Wunden roht,
Helfen aus Noth, bringen zu Gott.

Under dette Vers er med nyere Skrift tilføjet:

»Melchior Chriſtian Berling, königl. reitender Förſter, hat dieſes ſeinem Elter-Vater zu Ehren renoviren laſſen 1725.«

Samme Steds fandtes ogſaa flere Glasmalerier mærkede med Navnene: Frantz Berlingk 1596, Dirich Berlingk og Anna Berlingk 1642.¹⁾ Diſſe Navne viſer hen

hen til de ældste kendte Led af Bogtrykkeslægten Berling, som nu i henved to Hundrede Aar har været bosat i Danmark og Sverige.

Den første Berling, der kom til Danmark, *Ernst Heinrich Berling*, var nemlig en Søn af den nævnte kongelige Skovrider i engelsk-hannoveransk Tjeneste, Melchior Christian Berling, og Hustru, Catharina Hennigs. Sønnen var født d. 22. Marts 1708 i Mecklenborg, hvor Forældrene boede indtil 1716, da de flyttede til Slægtens Hjemstavn, Lauenborg, som den Gang hørte under det med den engelske Krone forenede Kurfyrstendømme Hannover. Ernst Heinrich Berling lærte Typografien i sin Fætter Pfeiffers Bogtrykkeri i Lauenborg, blev Svend i 1727 og drog derefter paa Vandring, som det den Gang var Skik. Han arbejdede først i Stralsund og kom derefter til Hamborg. Fra Hamborg blev han i 1731 kaldet til København, og dermed var hans Vandringsaar til Ende.²⁾

En yngre Broder af Ernst Heinrich Berling, *Carl Gustav Berling*, født d. 14 Maj 1716, kom fra Lauenborg til Lund, hvor han blev Universitets-Bogtrykker; der har Berlingerne ligesom her, i fire Slægtled udøvet Bogtrykkerkunsten, og endnu den Dag idag staar det Berlingske Bogtrykkeri i Lund i fuld Kraft og nyder stor Anseelse.³⁾

Det var Direktør for det kgl. Bogtrykkeri og tillige Universitetsbogtrykker Johan Jørgen Høpffner, som i 1731 kaldte Ernst Heinrich Berling til København. Her blev han, som ugift Svend efter Datidens Skik og Brug, optaget i Principals Husstand.

Allerede Aaret efter, at den unge Berling var kommet i Høpffners Tjeneste, hjemførte han sin Principals Stifdatter, den nittenaarige Cæcilie Christine Godiche, som sin Brud, men Stillingen som gift Svend hos sin Svigerfader

Carl Gustaf Berling, født d. 14. Maj 1716, død d. 5. August 1789.
Uddannet i Bogtrykkerfaget i Lauenborg.
Overtog i Januar 1745 det tidligere Habereggerske Akademi-Bogtrykkeri i Lund.
Fik Titel af Hofkammerer.

Svigerfader tiltalte ikke den energiske og idérige Mand. Allerede i 1733 nedsatte Berling sig i det lærde Kvarter omkring Universitetet og begyndte en selvstændig Virksomhed som Bogtrykker og Forlægger. Det lille Hus (Klædebo Kvarter Nr. 31), hvor Berling boede, laa paa en Del af Grunden til det nuværende Nr. 17 i Store Kannikestræde; Hans Naboer og Genboer var Professorerne Holberg, Kofoed-Ancher, Buchwald og Peder Horrebø den ældre.²⁾ Virksomheden begyndte smaat; men i Løbet af en halv Snes Aar lykkedes det Berling at knytte de mest ansete af Datidens Forfattere til sit Forlag. Selv de Smaaskrifter, han udgav i de første Aar, vakte Opmærksomhed ved den Omhu, hvormed Sats og Tryk var udført. Efterhaanden tiltog hans Trykarbejder baade i Størrelse og i Fordring til den typografiske Udstyrelse. Foruden de talrige Skrifter, som Berling udgav for egen Regning og Risiko, trykte han ogsaa adskillige Bøger for andre. Dette er saaledes Tilfældet med de to mest monumentale Værker, som udgik fra det Berlingske Bogtrykkeri, nemlig: Laurids Thurahs: »Den danske Vitruvius«, i stort Folioformat med Tekst i tre Sprog: Dansk, Fransk og Tysk, hvoraf første Bind udkom 1746 og andet 1749, og sammes »Hafnia hodierna«, et Bind i Kvartformat, som udkom 1748.³⁾ Begge Værker er forsynet med prægtige Kobbere; der vides intet bestemt om, hvorvidt Berling ogsaa har trykt Kobberstikkene til disse og andre med Stik prydede Værker, som han selv udgav eller trykte for andre; men det er ret sandsynligt.⁴⁾

Da Berling kom til København i Pietismens Tid, er mangfoldige af de Skrifter, han udgav paa eget Forlag eller havde i Kommission, af religiøst og opbyggeligt Indhold; det gælder særligt Smaaskrifter i Duodez, der
alle,

alle, paa ét nær, var af den Slags.⁵⁾ I 1735 lod han to Kommunionbøger oversætte paa Dansk, én fra det tyske Sprog med Titelen: »Guds Børns Himmelske Fryde-Maaltid paa Jorden« og én fra det engelske, kaldet: »En Uges Forberedelse til det Høyværdige Alterens Sacrament«. For Oversættelsen og Renskrivningen betalte Berling 60—70 Rdlr. Courant, derefter blev Manuskripterne forelagte den theologiske Censor, Professor Wøldike, og approberede af ham. Paa Trykningen anvendte Berling en Del Bekostning, saa at de kom til at staa ham i 3—400 Rdlr. Courant, foruden hans eget Arbejde. Den første, som var paa 23 Ark og prydet med tolv sindbilledlige Figurer, solgte han for imellem 22 og 24 Skilling Courant, og den anden paa 10 Ark for 9 til 10 Skilling. Da han frygtede for, at andre — imod al Praksis iblandt retskafne Bogtrykkere — skulde faa i Sinde at eftertrykke samme Bøger, især den første af dem, søgte han i 1737 om Eneret paa dem for sig og sine Arvinger i de tolv følgende Aar; det blev bevilget ham ved kgl. aabent Brev af 8. November 1737.⁶⁾ En Gang imellem kunde Berling ogsaa gøre et Fejlgreb. I 1736 havde han bekostet et nyt Oplag af Kirke-Ritualen; men det viste sig, at fhv. General-fiskal, Justitsraad Troels Smits Arvinger havde Privilegium paa at udgive Ritualbogen, saa at Berling ikke kunde opnaa Tilladelse til at afhænde de 600 Eksemplarer, han havde lavet.⁷⁾ Det herved forvoldte Pengetab, hvor føleligt det end var, har dog ikke kuet Berlings Energi; han fortsatte ufortrødent sin Udgivevirksomhed. I Stedet for den i Garnisons- eller den Herre Zebaoths Kirke i København hidtil brugte og fra Rostock ved en fremmed Bogtrykker hertil indførte Salmebog, foretog Kirkens tyske Sognepræst, Adam Ludvig Giese, et Udvalg af nye og gamle Salmer

mer og bragte dem i en rigtigere og bedre Orden, for at de herefter kunde bruges og synges i nævnte Menighed, hvilket Censor approberede og General Kirkeinspektionen billigede. Pastor Giese overgav derefter Manuskriptet til Berling, som paatog sig at trykke det paa egen Bekostning, medens Præsten som Vederlag for sit Arbejde forbeholdt sig en Del Frieksemplarer til Kirkens Nytte og Brug. For at sikre sig imod Eftertryk ansøgte Berling om Eneret paa at trykke og forhandle denne Salmebog, hvad der ogsaa blev indrømmet ham; Privilegiet blev udfærdiget d. 18. Juni 1745. Bogen var i Duodez-Format og solgtes for 1 Mark Courant.⁵⁾

Sammen med Børs-Boghandleren Frants Christian Mumme begyndte Berling i 1741 Udgivelsen af den sachsiske Hofprædikant Christian Scriver's mægtige Værk: »Siæle-Skat«, i dansk Oversættelse. Første Bind paa over 1200 Sider i Kvart dedicerede han til Kong Christian VI, og andet Bind, der var lidt større endnu, til Dronning Sofie Magdalene. Dette udkom 1744.²⁾ Registerbindet, hvormed Værket afsluttedes i 1745, er dediceret til Kronprins Frederik (V). Det er bekostet af Berling alene og viser, hvor godt det Berlingske Bogtrykkeri var forsynet med Skrifter; her er ikke alene en god og kraftig Fraktur i forskellige Grader, men en tilsvarende Antikva samt græsk og hebraisk Skrift.⁹⁾ Af Jesper Brochmand's yndede Huspostil trykte Berling et nyt Oplag i 1743, ligeledes i Kvart; han solgte den for 8 Mark dansk Courant.⁵⁾ I 1743 lod Berling den senere Sognepræst i Næstved, Mag. Albert August Roggenkamp, oversætte Præsten Mag. Christoph Semler's »Den hellige Skrifts Antiquiteter« og Paul Christoph Høpfners »Hierosolyma antiqva«, begge samlede i ét Oktavbind, »den studerende

rende Ungdom til Nytte.« Prisen var 2 Mark paa almindeligt Trykpapir og paa Skrivpapir 3 Mark Courant.⁵⁾ Roggenkamp hørte til en Slægt, som nød stor Gunst af Dronning Sofie Magdalene og hendes Fader, Markgreven af Brandenburg-Culmbach. Af Samtidens danske theologiske Forfatters Arbejder har Berling trykt bl. a. fire Samlinger af Biskop Peder Herslebs offentlige Taler, holdte ved Kirke-, Biske- og Præstevielser (udgivne henholdsvis 1740, 1743, 1746 og 1747), og Biskop Frands Thestrups: »Christi saliggjørende Kundskab etc.« (1735), samt den af Erik Pontoppidan den yngre besørgede nye Kirke-Salmebog, hvori der udover den kingoske Salmebogs Indhold fandtes nogle originale, men for den overvejende Del fra Tysk oversatte Salmer af pietistisk Farve.⁵⁾

Fra Berlings Bogtrykkeri udgik ogsaa almindelige Skolebøger, saasom Chr. Cramers Regnebog og Søren Matthisens liden Arithmetica. Nogle af dem var aabenbart beregnede paa at sælges i større Partier; Prisen paa ABC'er paa Tysk eller Dansk var sat til 4 Mark for 100 Stkr., Luthers Catechismus paa Dansk til 1 Rdl. og paa Tysk til 2 Rdl. og Evangelie-Bøger til 2 Rdl. 1 Mk. ligeledes for 100 Stkr. Nordmanden Petter Dass'es Catechismus-Sange (1736) og sammes Epistler og Evangelie-Sange (1739) var aabenbart bestemte til Udenadslæring.⁵⁾

I 1743 udsendte Berling den bekendte tyske Skolemand Johan Hübners Geographie, oversat, rettet og forøget, særlig for de nordiske Landes Vedkommende, af Professor Hans Peder Anchersen. Dedikationen er af Berling; han byder heri Kronprinsesse Louise Velkommen til Landet. Hende tilegnede han ogsaa i 1744 »Den navnkundige Engellænder Robinson Crusoes Levnet og meget selsomme Skiebne.«⁹⁾ I 1746 trykte
Berling

Berling en dansk Oversættelse af første Del af Johan Hübners »Korte Spørgsmaal af den politiske Historie« og tilbød Moderation for dem, der inden Mikkelsdag 1746 tegnede sig som Prænumeranter paa alle ti Dele. I 1750 var de ni af dem udkomne, og den tiende, som indeholder en Indledning til hver af de andre, under Pressen. En Oversættelse af samme Forfatters Reale, Stats-, Avis- og Conversations-Lexicon var i 1750 ligeledes under Pressen.⁵⁾

Da den danske Skueplads igen aabnedes efter den pietistiske Konge Christian VI's Død, udkom hos Berling tre af Molière's Skuespil i dansk Oversættelse, i 1747 »Den indbildte Syge«, Aaret efter »Amphitryon« bestemt for den danske Skueplads, en forbedret Udgave af den ældre Oversættelse af D. Sechmann, og i 1749 »Le Misanthrope«, oversat paa danske Vers af A. L. Indtil da havde Berling kun trykt én eneste Komædie, nemlig: Holbergs »Don Ranudo de Colibrados« (1745); derimod havde han adskillige andre af Holbergs Skrifter paa sit Forlag, i en Del Tilfælde dog ikke første Udgave. Almindelig Kirkehistorie (1740), Jødisk Historie (1742), en ny Udgave af Danmarks og Norges Beskrivelse, alle i Kvart, endvidere fjerde Edition af »Introduction til Naturens og Folkerettens Kundskab« (1741), anden og forbedrede Edition af Heltehistorier (1742), Moralske Tanker (1744), Heltehistorier (1745), Selvbiografien: Liv og Levnets Beskrivelse udi trende Epistler til ***, med Portræt (1745), Bergens Beskrivelse, Mindre poetiske Skrifter (1746), »Niels Klims Reyse under Jorden etc.«, Epistler I-IV Tome, m. fl. a., alle i Oktav.

Efter Bogfortegnelsen af 1750 har Berling paa eget Forlag eller i Kommission haft af større eller mindre Skrifter: i Kvart 34, i Oktav 83 og i Duodez 48 Numre, af dem har han selv trykt de allerfleste.

I en

I en Ansøgning til Konsistorium af 1745 kan Berling med berettiget Selvfølelse sige: »Professorerne maa vide, med hvor stor Møje og Bekostning jeg til Publici Tjeniste haver hazarderet og trykt mange og adskillige (3: forskellige) Bøger og Skrifter, store saa vel som smaa, saa at næppe nogen Bogtrykker her i Staden, i det ringeste i vore Tider, haver paa egen Bekostning og Forlag . . . trykt saa mange og kostbare Bøger.« Fjerde Udgave af Holbergs historiske Lærebog: »Synopsis historiae universalis«, som udkom 1744 paa Berlings Forlag, betegner Overbibliothekar Chr. Bruun med de anerkendende Ord: »meget smukt Tryk«. ¹⁰⁾ Ikke blot i typografisk Arrangement og teknisk Udførelse stod Berlings Arbejder højt, men ogsaa i sit Typematerials Omfang. I de Trykarbejder fra det Berlingske Trykkeri, som er almindelig kendte, er der brugt 27 forskellige Skriftstørrelser i Fraktur, Schwabacher, Antikva, Kursiv, Hebraisk og Græsk, men han har sikkert ejet en Del flere. ¹¹⁾

Da Ernst Heinrich Berling i Februar 1747 bad om, at Kongen vilde benaade ham med Titelen Hof-Bogtrykker, blev dette bevilget ved kgl. Resolution af 14. Marts 1747. ¹²⁾ Berling begrundede sin Ansøgning med, at denne Titel vilde give hans Bogtrykkeri mere Glans, ham større Næring og Fortjeneste og tillige befri ham for adskillige borgerlige Tynger, saa at han bedre kunde passe sit Bogtrykkeri. ¹³⁾ Berling tog Fejl med Hensyn til Hof-Haandværkernes Rettigheder; de var ikke fritagne for borgerlige Byrder, og denne Begunstigelse blev derfor heller ikke tildelt ham. Bestallingen kom til at indeholde den sædvanlige Klausul, at han, saafremt det ikke allerede var sket, skulde tage Borgerskab og anses lige med Stadens Borgere. ¹⁴⁾

I Juni s. A. blev Eneret til at drive Skriftstøberi overdraget

overdraget til Berling. Det gik til paa følgende Maade:

Den første Skriftstøber her i Danmark var Diederich Christian Hesse fra Lyneborg. Privilegiet som Skriftstøber blev givet ham 9. Decbr 1738, omtrent samtidig fik han to rentefri Laan af Kommercefonden, et større paa 170 Rdl. Cour. og et mindre paa 47 Rdl. 2 Mk. Cour. Yderligere blev det ved kgl. Resolution af 13. August 1742 forbudt at indføre nogen Slags fremmed Skrift, med mindre vedkommende Bogtrykker ved Attest fra Skriftstøber Hesse beviste, at slige Sorter ikke havde været til at faa hos ham. Dog blev det betydet Hesse, at han under sit Privilegiums Forrettabelse skulde levere gode Skrifter til billige Priser.¹⁵⁾ Men Hesse var ikke nogen duelig Skriftstøber. I den første Tid gik det nogenlunde. Han tilbagebetalte det mindre Laan; men derefter sløjede han hurtigt af, for sømte sin Forretning og drev om paa Værtshuse. Den Svend, han havde oplært i Faget, forlod ham tilsidst. Da Hesse ved Tronskiftet i 1746 skulde have sit Privilegium fornyet, fremkom Bogtrykkerne med Klager over ham, og som deres Talsmand optraadte Ernst Heinrich Berling. Med Klageskriftet fulgte en Skrivelse (af 21. Januar 1746) fra Bogtrykker *N. H. Møller*, hvori denne anmodede sine Kolleger om at udtale sig om, hvorvidt nogle medfølgende Typer af en Korpus Schwabacher, som Hesse havde leveret ham, var af den Godhed i Snit og Materiale, som den burde være. De sagkyndiges Dom lød paa, at Skriften var »ganske slet udi Tøyet og Snit«. Følgen af den indgivne Klage blev, at Hesse ikke fik sit Privilegium fornyet, og at Kommercekollegiet krævede det ham ydede større Laan tilbagebetalt. Da Hesse ikke kunde skaffe Pengene, blev Skriftstøberiet med dertil hørende Matricer frataget

frataget ham, og i Følge kgl. Resolution af 26. Juni 1747 overgivet til Ernst Heinrich Berling, som skulde erlægge 100 Rdl. i Afstaaelse til Hesse. Desuden fik Berling til Skriftstøberiets Istandsættelse og Komplettering et rentefrit Laan af 600 Rdl. Cour., hvilket om trent udgjorde Halvdelen af den Sum, som krævedes for at bringe Skriftstøberiet i komplet Stand. Til Gengæld forpligtede Berling sig ved en Revers til at tilbagebetale denne Kapital efter seks Aars Forløb og stadig at holde en dygtig Skriftstøber, som kunde udføre Arbejdet, saa at han blev i Stand til at forsyne de herværende Bogtrykkerier med alle brugelige Sorter af Bogstaver til de hidtil gængse Priser. Saalænge han opfyldte disse Betingelser, vilde Forbudet imod Indførsel af fremmede Skrifter blive opretholdt.¹⁶⁾ Berling havde Skriftstøberiet til sin Død og hans Arvinger efter ham, men ret længe forblev det dog ikke hos dem. Ikke des mindre blev Berlings Indsats af varig Betydning. Hans Nyanskaffelser gjorde det muligt for Bogtrykkerkunsten at faa det Opsving til Forbedring og Forskønnelse, som den i saa høj Grad trængte til. I Virkeligheden var Københavns Bogtrykkerier i Forfald i den første Halvdel af det attende Aarhundrede. Papiret var graat og groft, Typerne stumpe og plumpe, Sværten grumset og bleg. Henimod Aarhundredets Midte blev der efterhaanden raadet Bod paa disse Mangler, og Berlings Officin gav til Dels Stødet til Forandringen. Hvis man vil have et slaaende Bevis paa, hvor meget de af det Berlingske Bogtrykkeri leverede Arbejder, saavel i Henseende til Papirets Kvalitet som til Trykkets Elegance, overgaar det Wielandske, saa behøver man blot at sammenligne Aargangen 1748 af de lærde Tidender med Aargangen 1749.¹⁷⁾

Efter at Berling nogle Gange forgæves havde an søgt

søgt Kancelliet dels om Tilladelse til at udgive en Adresseavis,¹⁸⁾ dels om Ekspektance paa Fru Wielandts Avisprivilegium og indtil da om Tilladelse til at udgive en Adresseavis med politiske Nyheder i det danske Sprog,¹⁹⁾ lykkedes det ham endelig i 1748 først at slutte en Kontrakt med Wielandts Enke om at overtage hendes Bladvirksomhed og derefter at opnaa kgl. Privilegium, som det Fru Wielandt havde haft, paa at udgive Aviser med tilhørende Bekendtgørelser og Eneret til at forsende dem med Brevposten til nedsat Porto.²⁰⁾ Uagtet Berling altsaa nærmest kun fortsatte Udgivelsen af de Wielandtske Aviser, tog han med saa megen Dygtighed og Kraft fat paa Opgaven, at det med Føje kan siges, at der fra Januar 1749 begynder en ny Periode i de danske Avisers Historie.¹⁷⁾ I Tidens Løb tog Bladet helt Magten fra Bogtrykkeriet.

Ved Forbindelsen med Høpffners Stifdatter, Cæcilie Christine Godiche, var Berling bleven indgiftet i en talrig Slægt; men Forholdet imellem Slægtens forskellige Grene har næppe været det bedste. Heri havde Arvestridigheder deres Andel. Da Stammoderen, Marie Cathrine Meyer, der først var gift med Jørgen Mathiesen Godiche, og derefter med Johan Jørgen Høpffner, døde d. 3. Juli 1741, kom det til en stor Proces. Andreas Hartvig Godiche og Ernst Heinrich Berling havde i Mindelighed forsøgt at formaa deres Stif- og Svigerfader til at give dem deres Arvepart, uden at der blev holdt noget Skifte; men da alle Anmodninger var forgæves, overgav de Boets Behandling til Universitetets Skiftemyndigheder. Da den gamle Høpffner anstillede sig uvidende om Boets Tilstand, naar han blev adspurgt, lod Svogrene deres Fuldmægtig, Prokurator Bruun, efter to Stevninger, føre Vidner for Konsistorium om Boets Tilstand; heraf tog Stiffaderen Anledning til at sende dem

dem en Kontrastevning til Københavns Byting paa egne og hans Søns Nicolai Christian Høpffners Vegne. Han klagede over, at de to Svogre ikke blot havde beskyldt ham og hans Søn for Arvesvig, men at Berling desuden havde ladet falde ærerørige Skældsord imod Sønnen, Nicolai Christian Høpffner. Da Samfrænderne ikke kunde enes, maatte Sagen afgøres af Kommisærer, som skulde forrette Skiftet efter Johan Jørgen Høpffners afdøde Hustru og tillige paakende Andreas Hartvig Godiches og Ernst Heinrich Berlings Fordringer i Boet.²¹⁾

I 1744 søgte Andreas Hartvig Godiche, denne Gang sammen med Halvbroderen Nicolai Christian Høpffner at hindre, at et af Broderen Jørgen Mathiesen Godiche oprettet Testamente til Fordel for et af Berlings Børn blev konfirmeret af Kongen.²²⁾

Medens Arvestridighederne, hvor hidsige de end kunde være, kun var forbigaaende, vedvarede derimod den indbyrdes Konkurrence i Faget. Det var navnlig imellem Høpffners og Berlings Bogtrykkerier at Kampen stod. Saalænge Svigersønnen, Ernst Heinrich Berling, levede, havde det Berlingske Bogtrykkeri Overtaget over Johan Jørgen Høpffners; men baade Stifdatteren og Svigersønnen døde i en ung Alder. Først døde Cæcilie Christine Berling, født Godiche, d. 2. Juni 1750, kun 34 Aar gammel.²³⁾ Enkemanden fik d. 19. s. M. Bevilling paa at sidde i uskiftet Bo med deres otte umyndige Børn.²⁴⁾ Fire Maaneder efter, d. 16. Oktober s. A., døde Ernst Heinrich Berling efter et kort Sygeleje. Han blev 42 Aar og 7 Maaneder. Begge Ægtefæller ligger begravede paa St. Petri Kirkegaard.

Berling havde en Forudnelse om sin nær forestaaende Død, hvilket han betroede sin ældste Søn, da de
for

for sidste Gang var til Alters sammen.²⁵⁾ Han har sikkert været bekymret for, hvorledes det vilde gaa Børnene og den af ham med stor Flid og Dygtighed oparbejdede Forretning, naar han var borte.

I Slutningen af Oktober bad Andreas Hartvig Goddiche, som Morbroder og født Værge for Ernst Heinrich Berlings Børn, om, at de uden Hinder maatte nyde Avisprivilegiet og fortsætte deres fædrene Bogtrykkeri under lovlig Administration og en Faktors Førelse, indtil en af dem naaede Myndighedsalderen og selv kunde lede det, hvilket var det eneste Middel til at redde disse umyndige Børn fra Armod. Kancelliet erklærede kort og godt, at denne Sag allerede var afgjort ved det Berling givne Privilegium.²⁶⁾

Omtrent samtidig indsendte Børnenes Farbroder, Carl Gustav Berling, i Forening med den nævnte Morbroder, en Ansøgning til Danske Kancelli, hvori de udtalte, at det efter deres Mening vilde blive de umyndige til ubodelig Skade, i Fald Boet, som for den bedste Del bestod i et Bogtrykkeri, et Skriftstøberi og en stor Mængde Forlagsbøger, i en Hast skulde sælges ved Auktion og spredes; de bad derfor om, at der maatte blive beskikket to Kommissærer, hvortil de foreslog Raadmændene Rasmus Holm og Hans Nicolai Nissen, som havde lovet at paatage sig denne Kommission og Skiftebehandling. Kommissoriet herom blev derefter udfærdiget d. 30. Oktober 1750.²⁷⁾ I Raadmand Holms Sted indtraadte senere Justitsraad, Professor Johan Kall.

Skriftstøberiet, som Berling havde bragt i en meget god Stand, voldte Skiftekommissærerne en Del Bryderier. Den antagne Skriftstøber Wahl forsømte Arbejdet og forlod det tilsidst uden at gøre Regnskab og uden at afgive de ham betroede Bestillinger; derefter indlod han sig i Ægteskab med Hesses Enke og gav sig
til

til paa egen Haand at støbe til Skade for Dødsboet. I Wahls Sted indkaldte Skiftekommissæerne i 1754 fra Tyskland Johann Gottfried Pöttsch,²⁸⁾ som viste sig at være en meget duelig Skriftstøber. Det kostede imidlertid Dødsboet saa meget at lønne denne Specialist, at Skriftstøberiet ikke gav noget Overskud. Skiftekommissæerne ønskede derfor at afhænde det til Pöttsch. Efter gentagne forgæves Forsøg lykkedes det i Oktober 1755 at faa Kommercekollegiet til at gaa ind paa, at det Berlingske Skriftstøberis Matricer, Materialier og Forraad blev overdraget til Pöttsch, imod at han overtog den Gæld til Kommercefonden paa 600 Rdlr. Cour., hvorfor Ernst Heinrich Berling under 9. September 1747 havde udstedt en Obligation. Samtidig blev der givet Pöttsch det Løfte, at saa længe han holdt Skriftstøberiet i samme gode Stand, saa at han kunde forsyne de herværende Bogtrykkerier med de nødvendige Skrifter, vilde Forbudet imod Indførsel af fremmede Bogstaver blive staaende ved Magt.²⁹⁾

Ledelsen af det Berlingske Bogtrykkeri overdrog Skiftekommissæerne til Faktor Ludolph Heinrich Lillie, en vakker og velstuderet Mand. I hans Bestyrelsestid rettede Johan Jørgen Høpffner gentagne Angreb paa det Berlingske Bogtrykkeri og dets Avisprivilegium. Han anlagde 1753 Sag imod Faktor Lillie for ulovligt Eftertryk af de kgl. Forordninger, som Høpffner havde Eneret paa at udgive i Trykken; men de Berlingske Aviser havde kun bragt korte Uddrag af Lovene, og det var fuldt tilladeligt, saa Høpffner vandt ikke Sagen.³⁰⁾ I Slutningen af Aaret 1755 ansøgte Høpffner om, at han maatte forsende sine Aviser (Postrytteren) med den ridende Post uden at betale den for Breve fastsatte Porto, hvorimod han tilbød at betale til Postkassen 50 Rdl. aarlig for hver 100 Portioner

Portioner af Aviser, som afsendtes med Brevposten, saaledes at en dansk, en tysk og en Maanedavis be-
regnedes til en Portion. General-Postamtet, som blev
hørt i Sagen, mente imidlertid, at Høpffners Andra-
gende var ubilligt og ugrundet, idet Berlings Arvinger
havde Eneret paa at faa deres Aviser sendte med den
ridende Post til nedsat Porto; til Gengæld betalte de
visse Summer til Wielandts Arvinger; Høpffner havde
iøvrigt intet at beklage sig over, da han havde faaet
Ret til at trykke Stempelpapir, hvad der aarlig ind-
bragte ham 3—400 Rdl. Cour. Kancelliet fulgte Ge-
neral-Postamtets Indstilling, saa Høpffner fik heller
ikke den Gang ført sin Krig igennem.³¹⁾

Af det Berlingske Ægtepars otte Børn døde et i
Barnealderen, nemlig: *Johan Ludvig*, døbt 8. Juni 1744,
som til Faddere havde ikke mindre end fire af de
højlærde, Professorerne Hans Gram, Joachim Frederik
Ramus, Hans Peder Anchersen og Christian Horre-
bow, men ikke — som man af Fornavnene kunde for-
mode — Holberg; han døde inden Faderen og blev
begravet paa St. Petri Kirkegaard d. 6. September
1750.³²⁾ *Carl Friderich Berling*, døbt d. 15. Juni 1739,
levede endnu ved Søsterens Bryllup d. 20. September
1758;³³⁾ men maa være død som mindreaarig. Begge
Døtrene blev gifte; den ældste *Catharina Wendelia
Berling*, født 26. Januar 1735, ægtede d. 20. September
1758 den senere Hofbogtrykker Nicolaus Møller,³⁴⁾
og den yngste, *Christiane Henriette Maria Berling*, født
d. 3. Juli 1742, blev d. 16. December 1767 gift med
Hof-Konditor Johan Mathias Møller.³⁵⁾ Af de fire
Sønner, som naaede den voksne Alder, blev *Jørgen
Mathias Berling*, født d. 28. Maj 1741, Juvelerer og
Guldsmed i København; han ægtede d. 18. Juni 1773
sin Læremesters Datter, Maria Elisabeth Linde; knap

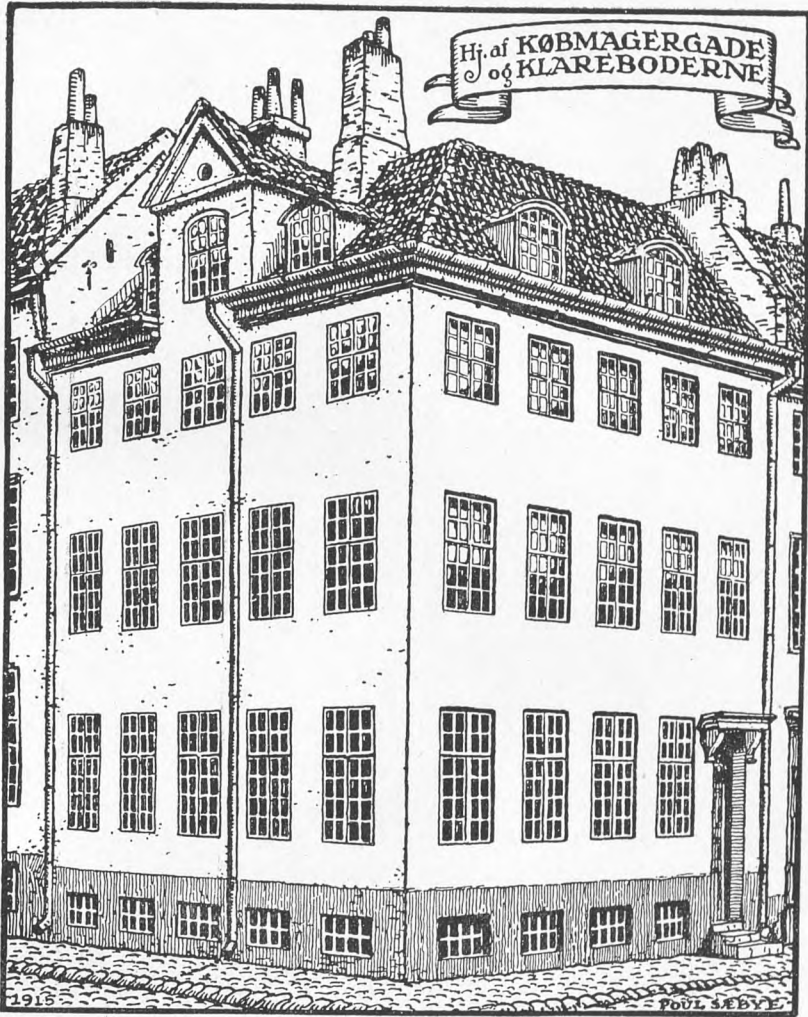
50 Aar gammel døde han d. 9. Maj 1791.³⁶⁾ Den yngste, *Andreas Gotthard Berling*, født d. 1. Februar 1746, forstod aldeles ikke at omgaas med Penge; for at han ikke skulde sætte sin Arv overstyr, blev han i 1769 gjort umyndig, hvad han var meget utilfreds med. Han forlangte i 1774, at den ham efter hans Forældre tilfaldne Kapital paa 3700 Rdl. Cour., som stod hos hans Brødre i deres Bryggergaard og Bogtrykkeri, skulde udtages og indsættes i Københavns Overformynderi, og en Kurator beskikkes for ham under Vallø Stifts Jurisdiktion, hvor han den Gang opholdt sig i Enderslev By.³⁷⁾ Hans Hustru, *Sophia Magdalena*, født *Bache*, fik i 1777 udbetalt 200 Rdl. Cour. af hans i Overformynderiet indestaaende Arvekapital imod Kvittering til hans Svoger og Værg, Hofbogtrykker *Nicolaus Møller*, til Dækning af Smaa-gæld og til Anskaffelse af de nødvendige Ting til deres Husholdning. Ægteparret boede formentlig den Gang i Hørsholm, hvor hun hørte hjemme.³⁸⁾ Han døde d. 4. Juli 1781, knap 35 Aar gammel.³⁹⁾

Det blev de to ældste Sønner, *Johan Christian Berling*, født d. 15. Oktober 1733, og *Georg Christopher Berling*, født d. 9. Oktober 1737, der kom til at fortsætte deres Faders Virksomhed. Efter udstaaet Læretid blev *Johan Christian* d. 1. Marts 1752 højtidelig optaget i Bogtrykkersvendenes Lag,⁴⁰⁾ og da han i Efteraaret 1758 blev fuldmyndig, har han sikkert overtaget Ledelsen af Bogtrykkeriet, Forlaget og Avisen. I det foregaaende Foraar havde de Berlingske Arvinger købt Kommerceraad og Handelsmand *Peter Boertmanns* Ejendom paa Hjørnet af Købmagergade og Klareboderne, imellem Greve *Reventlows* Hôtel og *Glarvester Chr. Clausens* Hus (daværende Matr. Nr. 10 i Købmager Kvarter), for 4550 Rdl. Cour. (Skødet er udstedt d.

13. April 1758.⁴¹⁾ Bygningerne bestod af et Hus paa tre Etager med fem grundmurede Fag til hver Gade, men til Gaarden af Mur- og Bindingsværk. Ind til Gaarden fra Købmagergade fandtes en Kvist paa to Fag og ud til Klareboderne en anden paa et Fag. Under hele Huset var der en grundmuret Kælder, afdelt og indrettet til Bogtrykkeri. I Gaarden laa et halvtags Trappehus af Mur- og Bindingsværk paa tre Fag og tre Etager højt.⁴²⁾ Boertmann havde aftalt med Skiftekommissærerne i det Berlingske Dødsbo, at han skulde overlevere dem Huset ryddeligt og frit for alle Hæftelser næst kommende Paaske rette Flyttetid,⁴¹⁾ hvilket var d. 18. April 1758. Omkring ved den Tid er de Berlingske Børn flyttet ind i Huset paa Købmagergade, og her stod i September s. A. Catharina Wendelia Berlings Bryllup med Bogtrykker Nicolaus Møller.

Beboerne i Ejendommen i Efteraaret 1762 var Professor Ole Stockfleth Pihl, der betegnes som Korrektør, hvilket kunde tyde paa, at han har haft noget med de Berlingske Aviser at gøre; han har i hvert Fald i nogle Aar været Redaktør af den Berlingske lærde Tidende.⁴³⁾ Jomfru Catharina Røbel holdt Hus for de Berlingske Børn: Christiane Berling og Brødrene Johan Christian, Georg Christopher og Andreas Gotthard Berling. Til Husstanden hørte, foruden en Skolediscipel John Erichsen, to ugifte Bogtrykkersvende, Friederich Wilhelm Thiele og Johan Jansen, og to Lærlinge, Claus Biehl Mulvad og August Tillge, samt en Tjenestepige.⁴⁴⁾

I 1764 solgte Raadstueskriver Hans Tausan paa de Berlingske Børns Vegne Huset paa Købmagergade til Isenkræmmer Peder Ogelbye Liunge for 4660 Rdl. Cour. (Skødet er udfærdiget d. 18. December 1764).⁴⁵⁾ I Stedet for købte Brødrene Johan Christian og Georg Christopher

stopper Berling afdøde Brygger Jens Rasmussens Bryggergaard i Pilestræde, ind til Gammel Mønt, med tilhørende Bryggerfrihed og Vaaningshuse (gml. Matr. Nr. 92 og nyt Nr. 93 i Købmager Kvarter). Ejendommen blev opbudt ved offentlig Auktion d. 29. December 1764 og tilslaaet Brødrene Berling for 20.000 Rdl. Cour., fri for alle Skatter til førstkommende Paaske. Indflytningen fandt Sted d. 7. April 1765. Bygningerne bestod af:

Et Hus ud til Pilestræde af syv Fag Grundmur, tre Etager højt, med Kvist til Gaden over tre Fag og til Gaarden over et Fag, samt Kælder under fem Fag.

Et Sidehus af tolv Fag Grundmur, to Etager højt, med to Kviste, den ene paa to og den anden paa et Fag, og Kælder under otte Fag, hvori der fandtes en indmuret Kobberkedel halvanden Tønde stor, og fem Hove, en Svalebænk og et Kar, samt et Fadekar. I Stue-Etagen var anlagt et Bryggeri, hvortil hørte fem forskellige Kar med Jærnbånd, en indmuret Kobberkedel paa femten Tønder og en indmuret Kølle med Tilbehør.

Et Tverhus paa elleve Fag af Mur- og Bindingsværk, for til to Stokværk højt, og Kvist over halvandet Fag, bag til kun et Stokværk højt, foruden en Stald med fem Spiltove, en Vognremise og et Træskur.

Vaaningshusene til Gammel Mønt bestod af ti Fag Mur- og Bindingsværk, to Etager højt, og til Gaarden tvende smaa Tilbygninger af Bindingsværk, hver paa tre Fag, og et halvtags Bindingsværks Sidehus paa ni Fag, tre Etager højt med Kvist over et Fag.⁴⁶⁾

Skiftet efter Ernst Heinrich Berling og Hustru blev endelig sluttet d. 18. Juli 1766. De to ældste Sønner, Johan Christian og Georg Christopher overtog den nylig købte Ejendom i Pilestræde med Bogtrykkeriet, Avisprivilegiet

Avisprivilegiet og Bryggeriet og udløste deres Søskende ved under s. D. at give enhver af dem Obligation for 4000 Rdl. Cour. Efter saaledes at have udløst deres Søskende indgik Johan Christian og Georg Christopher Berling d. 31. Juli 1766 en Interessentskabs-Kontrakt, i Følge hvilken de alene skulde tage Del i Avisernes Trykning og Udgivelse, hvorefter de under 6. Juni 1767 paa deres egne Navne erholdt kgl. Konfirmation paa det deres Fader meddelte Privilegium.^{46 a)} Interessentskabet blev stiftet under Firmanavnet Brødrene Berling. Firmaet stod ved Magt lige til 1896.

I Ejendommen i Pilestræde indestod paa første og anden Prioritet i alt 16.000 Rdl. Cour. og imod tredje Prioritets Panteret 13.700 Rdl. Cour. af de Berlingske Søskendes Arveparter, som de to ældste Brødre, Johan Christian og Georg Christopher, forrentede med 4 pro Cent aarlig.⁴⁷⁾

Johan Christian Berling ægtede d. 23. September 1767 Anna Maria Frick, Datter af Handelsmand i København, Daniel Diederich Frick, og hans første Hustru, Anna Maria, født Wartberg.⁴⁸⁾ Ægteskabet varede kun nogle Aar; Johan Christian Berling døde nemlig allerede d. 22. Februar 1771 i sit 37te Aar og blev begravet d. 28. s. M. paa St. Petri Kirkegaard.⁴⁹⁾ Knap en Maaned efter, d. 15. April, fødtes hans Søn, som efter sin nylig afdøde Fader blev kaldet Johan Christian.⁵⁰⁾

Den anden Deltager i Firmaet, Georg Christopher, var først bleven uddannet som Bogtrykker, paa det Berlingske Bogtrykkeri; efter udstaet Læretid blev han d. 12. Marts 1755 højtidelig optaget som Kunstmedlem iblandt Udøverne af den ædle Bogtrykkerkunst. Ved denne Lejlighed frembar samtlige tretten »Kunstforvandte« i det Berlingske Officin deres Lykønskninger; deres

Anna Maria Berling, f. Frick (1741—1807).

Johan Christian Berling, Bogtrykker (1735—71).

deres Navne var: J. C. Berling, C. A. Ballum, J. G. Grimm, C. Baars, P. H. Höecke, C. C. Winckler, L. L. Heiden, T. G. Bruun, O. A. Berg, L. N. Svare, C. A. Tillge, J. M. Godiche og D. J. Møller.⁵¹⁾ Bogtryk-
kersvendene havde den Ærgerrighed, at de ikke vilde
betragtes som Haandværkssvende; de dyrkede en
»Kunst« og nærrede et ikke helt stille Ønske om at
blive sat i Klasse med de studerende. Ved den Cere-
moni, hvormed de fra Lærlinge blev gjort til Svende,
havde de taget Studenternes Deposits til Forbilledet.^{51a)}

For at kunne bestyre det Bryggeri, som Brødrene
havde købt sammen med Ejendommen i Pilestræde, lod
G. C. Berling sig siden optage i Bryggerlavet. Han var
to Gange gift, først med sin Kusine, Maria Catharina
Godiche, født d. 12. Maj 1741. Bryllupet stod Termins-
dagen d. 11. December 1766 og gav Anledning til en
Mængde Lejlighedsdigte, til Dels i pragtfuld Udsty-
relse.⁵²⁾ Faa Aar efter døde hun, d. 2. Februar 1772,
uden at efterlade sig Børn.⁵³⁾ Ægtefællerne havde d.
12. December 1771 oprettet et gensidigt Testamente,
som blev kgl. konfirmeret d. 14. Februar 1772.⁵⁴⁾ Der-
efter ægtede han d. 9. Oktober 1772 hendes Søster,
Elisabeth Christine Godiche, født d. 14. Marts 1745.⁵⁵⁾
De var Døtre af Bogtrykker Andreas Hartvig Godiche
og Anna Magdalena Høpffner. G. C. Berling døde d.
25. Marts 1778, 40 Aar, 5 Maaneder og 3 Dage gam-
mel.⁵⁶⁾ Enken overlevede ham i mange Aar.

Et af de for den danske Bogverden betydningsfuldeste
Arbejder, som Brødrene Berling leverede fra deres
Trykkeri, var Suhms store Værk i Kvart »Historie af
Danmark fra de ældste Tider.« Blandt de Skrifter, som
i Trykkefriheds Perioden i 1770—71 udkom hos Ber-
lingerne, var Suhms Samlinger til den danske Historie
i Oktav og to Piecer af Philokalus (Benjamin Georg
Sporon)

Sporon) de vigtigste. De trykte ogsaa en Oversættelse af den tyske Digter Christian Fürchtegott Gellerts moralske Forelæsninger 1778 og »Lægen« af Unzer.⁵⁷⁾

Efter at begge de to første Indehavere af Firmaet Brødrene Berling var døde, gik Ledelsen i 1778 over til deres Enker, og denne Ordning vedvarede Aarshundredet ud, indtil Elisabeth Christine Berling, født Godiche, døde d. 9. December 1801.

Om Antallet af Typografer i det Berlingske Bogtrykkeri i den sidste Tredjedel af det attende Aarshundrede haves enkelte spredte Oplysninger. Ved Indflytningen i Pilestræde d. 7. April 1765 frembærer seks Kunstforvandre deres gode Ønsker, nemlig: Hermann Jacob Bestmann, Johan Rudolph Thiele, Ole Quist, Ulrich Nicolai Kiær, Hans Christopher Schröder og Friederich Heinrich Lillie. De samme seks optræde, om end ikke samlede, med deres Lykønskninger ved Georg Christopher Berlings Bryllup i 1766. Seks Svende var det altsaa, Bogtrykkeriet den Gang havde Brug for. I 1767 var Johan Rudolph Thieles Broder, Friederich Wilhelm Thiele, kommen til. Om nogen af de andre er gaaet fra, kan ikke ses. Vist er det, at det Berlingske Bogtrykkeri var et Sted, hvor man blev længe. Bestmann og Kiær var der endnu i 1772.⁵⁸⁾

Da Anna Magdalena Godiche, født Høpffner, døde d. 22. Februar 1780, var Georg Christopher Berlings Enke, Elisabeth Christine Godiche, og hendes nylig umyndiggjorte Broder, Frederik Christian Godiche, de eneste Arvinger. Moderen havde paalagt Datteren at bestyre Forretningen og sørge for, at de af hende paabegyndte Arbejder, i Særdeleshed sidste Tome af Pontoppidans Danske Atlas, blev fuldførte. De to Sødskende fik da Tilladelse til, uagtet den Broderen paalagte Umyndighedsstand, at beholde Boet efter deres

Georg Christopher Berling, Brygger og Bogtrykker (1737—78).

Elisabeth Christine Berling, f. Godiche (1745—1801).

deres Moder uskiftet og imidlertid lade fuldføre de af hende paabegyndte trykte Værker saa vel som de Skrifter, hvorom Moderen forinden sin Død havde sluttet Kontrakt med de vedkommende Forfattere, og hvortil hun havde anskaffet Materialier. Dog skulde hun med sin Lavværge, Hofbogtrykker Nicolaus Møller, og Broderens beskikkede Værge, Vinhandler Johan Erich Glasing, i Overværelse af tvende uvildige Bogtrykkere straks lade forfatte et ordentligt Inventarium over alt Boet tilhørende og siden, saa længe Boet blev staaende uskiftet, holde nøjagtigt Regnskab over dets Indtægter og Udgifter.⁵⁹⁾

Det er sandsynligt, at en Del af Godiches Typer er gaaet over til det Berlingske Trykkeri. I hvert Fald fik Georg Christopher Berlings Børn deres økonomiske Stilling ikke saa lidt forbedret derved, at deres Moder saaledes arvede en Del af det Godiche'ske Bogtrykkeri og Forlag.

I Juli 1787 boede der fem Familier i Ejendommen i Pilestræde, først og fremmest de to Berlingske Enker med deres Husfæller. Anna Maria Berlings Husstand bestod kun af tre Personer: hende selv, hendes Søn, Johan Christian, der da var sytten Aar gammel og angives at studere, og en Tjenestepige. Georg Christophers Enke, Elisabeth Christine Berling, født Godiche, havde derimod en Husstand paa fjorten Personer, hende selv, hendes to Sønner *Ernst Andreas Hartvig Berling*, født d. 11. Oktober 1774, og *Carl Christian Berling*, født d. 20. Maj 1777, Drengenes Huslærer, Hans Christian Hertel, tre Bogtrykker-Læredrenge, Niels Christian Andresen Heyerdahl, Johannes Christian Schmidt og Jacob Knudsen Karmark, en ugift Bryggersvend, samt tre mandlige og tre kvindelige Tjenestefolk. Blandt de øvrige Beboere fandtes ogsaa en gift Bogtrykkersvend,
Hans

Hans Ancher Brochman, som formentlig har været ansat ved det Berlingske Officin.⁶⁰⁾ Henimod det attende Aarhundredes Slutning var der sket den Forandring i de ugifte Svendes Stilling, at de ikke mere hørte til Principalens Husstand. Lærlingene vedblev derimod at faa deres Kost, Logis og Klæder af deres Principal.⁶¹⁾

Brødrene Ernst Andreas Hartvig og Carl Christian Berling blev Svende samme Dag, d. 28. Juli 1796, og blev i den Anledning lykønskede paa Tryk af deres lidt ældre Fætter, Johan Christian Berling,⁶²⁾ som ogsaa havde lært Bogtrykkerkunsten i det Berlingske Bogtrykkeri.⁶³⁾

Fra Efteraaret 1799 bestyrede de tre unge Berlinger Bogtrykkeriet for deres Mødre under Firmaet Brødrene Berling. Imidlertid udkom Presseforordningen af 27. September 1799, hvis § 15 udtrykkelig befalede, at ingen maatte udøve Bogtrykkerkunsten uden dertil at have faaet kgl. Privilegium, udfærdiget igennem Danske Kancelli; den tidligere Bevilling, som var givet de siden afdøde Brødre Berling til at fortsætte Bogtrykkeriet under dette Firma, ansaa Københavns Magistrat nu ikke for at være tilstrækkelig Hjemmel for de unge Berlinger til at føre Foretagendet videre, hvorfor de blev opfordrede til at ansøge gennem Kancelliet om et kgl. Privilegium herpaa. I Ansøgningen meddelte de, at de, efter at den yngste af Brødrene Berlings Enker, Elisabeth Christine Berling, var død, som Børn og Arvinger efter deres Fædre havde besluttet at paatage sig Bestyrelsen af Bryggeriet og Bogtrykkeriet, som de vedblev at drive i Fællesskab under det sædvanlige Firma, men at dele Bestyrelsen imellem sig saaledes, at Ernst Andreas Berling paatog sig at forestaa Bryggeriet, hvorfor han nylig havde ladet sig indskrive i Bryggerlaget og havde taget Borgerskab, medens

dens Johan Christian og Carl Christian Berling vilde paatage sig især Bogtrykkeriets Bestyrelse og ønskede derfor at vinde Borgerskab i Byen som Bogtrykkere. Denne Ordning blev stadfæstet af Kongen og Bogtrykkerprivilegiet udfærdiget d. 23. April 1802.⁶⁴⁾

Endnu i Begyndelsen af 1801 havde Arbejdsdelingen været en noget anden. Brødrene Ernst Andreas Hartvig og Carl Christian var beskæftigede i Bogtrykkeriet, medens Fættøren Johan Christian passede Kontoret. Begge Enkerne havde nu fælles Husholdning og boede sammen med deres Sønner i Ejendommen i Pilestræde. En Husjomfru og to Tjenestpiger besørgede Husgærringen. Fire Læredrenge var ansatte i Bogtrykkeriet. En Bryggersvend og en Bryggerknægt passede Bryggeriet, og de havde til Hjælp en Kusk og en Gaardskarl.⁶⁵⁾

De tre Fætre Berling indgik d. 4. Juli 1803 en Interessentskabskontrakt bl. a. angaaende deres fælles Delagtighed i Avisprivilegiet. Ved Tronskiftet i 1808 ansøgte de om Stadfæstelse paa Privilegiet; men denne Stadfæstelse paafulgte ikke, hvorimod der under 12. September 1808 blev meddelt Gehejmelegationsraad Manthey Privilegium paa enten ene eller i Forbindelse med andre, der var forsynede med Avisprivilegium, at udgive en offentlig Tidende under Opsyn af Departementet for de udenlandske Sager.^{46a)} Det truende Uvejr blev heldigt afværget ved Berlingernes nedarvede Forretningsdygtighed. De sluttede Overenskomst med Manthey, og Bladet fortsattes under Navnet »Dansk Statstidende«. Dette Navn syntes at antyde et nærmere Forhold til Regeringen, end der virkelig fandt Sted; det gav ogsaa Anledning til Misforstaaelser hos de fremmede Regeringer og ændredes derfor fra Nytaar 1833 til »Berlingske politiske og Avertissements-Tidende«, hvilket det senere har beholdt.

I 1806 forsendtes 3159 Eksemplarer af de Berlingske Aviser til Provinserne og 1581 Eksemplarer til Norge. I det samme Aar arbejdede der ialt fjorten Personer, deri indbefattet Principaler, Faktor og Typografer i det Berlingske Bogtrykkeri.⁶⁶⁾

Enken efter den ældste af Brødrene Berling, Anna Maria, født Frick, døde d. 10. Juni 1807, 66 Aar gammel.⁶⁷⁾ Hendes Søn Johan Christian forblev ugift lige som hans Fætter, Ernst Andreas Hartvig. Det blev den yngste af Firmaets daværende Indehavere, Bogtrykker Carl Christian Berling, som førte Slægten videre. Han ægtede d. 16. Marts 1810 Sofie Hedevig Glasing, en Datter af Vinhandler J. E. Glasing i København.⁶⁸⁾ I dette Ægteskab var der to Børn, *Johan Carl Ernst Berling*, født d. 30. August 1812, den senere Kammerherre, og *Johanne (Hanne) Augusta Berling*, født d. 17. Januar 1815, som siden blev gift med daværende Kaptajnløjtnant af Søetaten Christen Hee Møller.⁶⁹⁾

Brygger og Bogtrykker Ernst Andreas Hartvig Berling døde d. 27. Oktober 1812, 38 Aar gammel.⁷⁰⁾ Efter hans Død hører man ikke mere Tale om, at nogen Berling befatter sig med Bryggervirksomhed. Henved tolv Aar efter døde Broderen, Carl Christian, d. 14. Maj 1824,⁷¹⁾ og to Aar senere Fætteren, Johan Christian, d. 21. Marts 1826.⁷²⁾ Han efterlod sig et Testamente, hvorved han overdrog sin Andel i Ejendommen i Pilestræde, Bogtrykkeriet, Bryggeriet og Avisprivilegiet til Fætterens Enke og hendes Børn. Dette Testamente blev konfirmeret af Kongen d. 6. Juni 1826,⁷³⁾ og Bladets fortsatte Udgivelse tillodes paa de dagældende stramme Betingelser.⁷⁴⁾

Efter Farbroderens Død i 1826 var Johan Carl Ernst Berling Slægtens eneste herværende mandlige Repræsentant. Han voksede op i Ejendommen i Pilestræde,
og

og i Bogtrykkeriet dér fik han sin typografiske Uddannelse. Stort var Bogtrykkeriet ikke, det var nærmest kun beskæftiget med at trykke Avisen. Den unge Berling kunde derfor ikke i det hjemlige Bogtrykkeri faa nogen fuldstændig typografisk Uddannelse; men for en Mand med hans Ævner og rastløse Flid havde det mindre at sige. Saa snart han begyndte at tage Del i Ledelsen af den i Moderens Navn drevne Forretning, viste han sig i Besiddelse af Initiativ og Lyst til at udvide Virksomheden. I 1836 anskaffede han en Hurtigpresse til Bladet, som indtil da kun raadede over Haandpresser. I Sommeren 1837 besøgte han Berlin, Magdeborg, Paris, London og flere andre Byer for at studere Bogtrykkerkunstens nyeste Fremskridt, og han kom hjem ikke alene med Kundskaber, men ogsaa med Maskiner og Arbejdere. Der begyndte en ny Tid for det Berlingske Bogtrykkeri, som atter blev det ledende i dansk Boghaandværk.⁷⁵⁾

Kjøbenhavnſke

Bogſt.

Danſke

Tidender.

TREDIE KAPITEL

PRIVILEGIET

DA JOACHIM WIELANDT var død i sin bedste Manddomsalder, saa det sørgeligt nok ud for hans aldrende Enke. Uden nogen virksom Støtte formaaede hun ikke at holde Liv i Mandens forskellige Foretagender, som udelukkende var bleven ført frem ved hans rastløse Energi og aarvaagne Virkeiver, gennem stadig Kamp mod paagaende Konkurrenter og taalmodig Smidighed overfor vanskelige, ofte vilkaarlige Myndigheder. Hele dette Arbejde oversteg en gammel Kones Kræfter, og hun maatte derfor indskrænke sig til saa vidt muligt at væрге de Privilegier, som Manden havde forstaaet at erhverve, og udnytte dem saa nødtørftigt, at hun kunde friste Livet derved. Alene dette viste sig at være vanskeligt nok. Posten som Direktør for det kongelige Bogtrykkeri og som Universitets-Bogtrykker gik over til Johan Jørgen Høpfner, der derved blev Udgiver af Postrytteren, og det maatte ligge nær for denne Mand at forsøge at erobre det Wielandtske Privilegium, ikke blot fordi derved en farlig

farlig Konkurrent vilde blive gjort uskadelig, men ogsaa fordi Retten til at udgive en Avis var et ret værdiløst Aktiv, naar ikke dertil var knyttet Privilegium til Forsendelse med Postvæsenet.¹⁾

I Almindelighed var nemlig Portoen for en Avis den samme som af et almindeligt Brev, hvorved Forsendelsen blev dyrere end selve Avisen, hvortil kom, at de udenlandske Aviser kunde sælges billigere, da Postmestrene havde en Art Sædvaneret til at faa dem tilsendt portofrit. Dette var naturligvis et meget føleligt Indgreb i Avisudgivernes Rettigheder, men alle Klager havde vist sig frugtesløse, indtil Wielandt greb ind. Han havde nemlig opdaget, at Postmestrene ikke blot indforskrev de fremmede Aviser portofrit, men ogsaa sendte baade dem og de danske Aviser rundt i Landet uden at betale Porto deraf; de kunde paa denne Maade købe de danske Aviser af Udgiverne og atter sælge dem for den Pris, de selv fandt for godt. Wielandt forelagde Sagen for Regeringen, paaviste hvilket Tab, Staten led ved denne Ordning, og tilbød at betale enten 1 Rd. aarlig for hver Avis, han forsendte, eller en samlet Sum af 300 Rdr. aarlig, hvorved naturligvis Avisen vilde blive billigere for Abonnenten, end naar der skulde betales almindelig Brevporto, og der samtidig vilde komme Penge i Postkassen, medens tillige de danske Aviser vilde blive istand til at konkurrere med de indførte, de Penge, Folk betalte for Aviser, derved vilde blive i Landet, og endelig den større Indførsel af Papir til danske Aviser vilde give Penge i Toldkassen. Da Sagen blev undersøgt, viste det sig, at Wielandt havde Ret i sin Paastand, og 1723, 22. Oktober, faldt en kongelig Resolution, hvorved det beordredes Postvæsenet at slutte Kontrakt med Wielandt om Forsendelse af hans Aviser, medens den frakendte Postmestrene

Postmestrene Ret til portofrit at forsende Avisen. Wielands Kontrakt gik ud paa, at han betalte 1 Rdr. aarlig for hvert Eksemplar af hans Aviser, der forsendtes, og ihvorvel naturligvis Postmestrene gjorde, hvad de kunde, for at denne Overenskomst ikke skulde blive effektiv og af al Magt søgte at chikanere Wielandt ved at undlade at ekspedere Avisen til Abonnenterne, lykkedes det dog efterhaanden den ihærdige Bladudgiver ved stor Paapasselighed og mange Klager at drive sit Forehavende igennem. Dog opnaede han aldrig at faa den Ordning istand, som han helst ønskede, at det blev paalagt Postvæsenet selv at indkassere Postpengene hos Abonnenterne. Efter hans Død fik Enken i Aaret 1732 sluttet en Kontrakt med Postvæsenet, der gik ud paa, at hun for hvert Eksemplar af Aviserne skulde betale 4 Mark aarlig i Porto, medens Postmesteren, der skulde modtage Abonnementet og uddele Aviserne, skulde have 3 Mark for en Ugeavis og 1 Mark for en Maanedavis, hvilket naturligvis Abonnenten maatte betale; Prisen for Ugeavisen blev da 3 Rdr. 1 Mk., hvoraf Udgifteren tjente de 2 Rdr.²⁾ At Høpffner gerne vilde erobre dette Privilegium, er let forstaaeligt, men at det ikke lykkedes, tjener paa den anden Side til Ære for Generalpostamtet, der jo havde faaet adskillige gode Rigsdaler i Kassen ved Besørgelse af de Wielandske Aviser; men Angriberen lod sig ikke afskrække af de første Nederlag, saa meget mindre som hverken Fru Wielandt eller hendes Søn, Kancelliraad Graah, formaaede at holde noget virkeligt Liv i Forretningen; værst vilde det naturligvis komme til at gaa udover Sønnen, da Moderens Endeligt ikke kunde være langt borte og Høpffner efterhaanden ændrede sine stadig gentagne Ansøgninger derhen, at han indskrænkede sig til at ønske Ekspektance paa Privilegierne efter Fru Wielands Død. Da

Da ændredes Sagernes Stilling ved at en Mand greb ind, som bedre forstod, hvorledes Forholdene skulde udnyttes til eget Bedste, uden at der skete noget Brud paa andres Ret. Ernst Heinrich Berling indgav i Aaret 1745 en Ansøgning om, at han, og ingen anden her i Byen, maatte trykke alle de danske Avertissements og Notificationer, som Folk vilde have publiceret i Trykken, og han tilføier, at da Avertissementerne i Almindelighed kun udgøre et halvt Ark i Oktav og pleje at trykkes straks efter de danske Aviser eller paa et særligt Blad, hvilket de Averterende naturligvis kun har liden Glæde af, ønsker han tillige Ret til foran Avertissementerne at trykke de mest bemærkelsesværdige Nyheder til Udsendelse med Posten to Gange om Ugen. Planen var saa vel forberedt og gennemtænkt, at han kunde vedlægge en Prøve paa, hvorledes dette Nyhedsblad skulde se ud, og Ansøgeren henviser som Begrundelse til sin Virksomhed som Bogtrykker her i Staden, hvor han har virket i 13 Aar og udgivet adskillige nyttige og opbyggelige Bøger, som kun har fundet saa ringe Afsætning, at han har mistet det lidet han ejede, og har Vanskelighed ved at skaffe Brødet til sig og sin store Familie.³⁾ Imod Opfyldelsen af dette Berlings Ønske blev der naturligvis nedlagt Indsigelse baade af Fru Wielandt og af Høpffner, og Universitetsprofessorerne, som skulde høres i alle Spørgsmaal, der vedrørte Tryksager, afgav ogsaa den Erklæring, at en saadan Tilladelse til Berling vilde træde andres Interesser for nær og derfor ikke burde gives. Kancelliet afslog da ogsaa Ansøgningen, men Berling opgav dog ikke derfor Ævret.

Et Aarstid senere indgav han en ny Ansøgning, denne Gang i en noget ændret Form, idet han nu androg om, at der, naar Fru Wielandt engang døde, eller naar hun var villig til at overdrage ham sine Rettigheder, maatte blive

blive ham tilstaaet Privilegium paa at trykke ugentlige danske og tyske Aviser samt en maanedlig dansk Avis og at faa disse forsendt med Posten mod en Afgift til Postkassen, hvorhos han gentog sin tidligere Ansøgning, at han imidlertid forløbig maatte have Lov at trykke danske Avertissementer og Notificationer og foran disse en kort dansk Ekstrakt af alle de mærkeligste Nyheder.⁴⁾ Ogsaa denne Ansøgning blev imidlertid afslaaet, som rimeligt var, da den væsentlig var en Gentagelse af den foregaaende, og ikke adskilte sig synderligt fra de Begæringer, som Høpffner havde fremsat, og som søgte at sætte sig udover det iforvejen eksisterende Privilegium. Dette var nu engang ikke til at komme udenom, og Berling forstod da, at han ligesaa lidt som Høpffner kunde erobre Privilegiet, og at der ingen anden farbar Vej var end først at ordne Forholdet til Fru Wielandt. Efter Forhandling med Enken og hendes Arvinger indgik han da i Efteraaret 1748 atter med en ny Ansøgning, hvori han androg om at faa overladt det Privilegium paa Avisers Trykning, som Fru Wielandt hidtil har haft, imod at betale en Afgift, som fastsat i en med Enken truffet Overenskomst. Denne gik ud paa, at Fru Wielandt fra 1. Januar 1749 skulde have 200 Rdr. aarlig, og efter hendes Død hendes Søn Kancelliraad Graah 50 Rdr. aarlig, og hans Hustru, hvis hun overlevede ham, 200 Rdr. aarlig, saa længe hun forblev Enke. Da denne Overenskomst mellem Parterne forelægges, indstiller Kancelliet, at Bevillingen gives, og under 27. December 1748 faar da Berling det attraaede kongelige Privilegium til at trykke de danske, tyske og franske Aviser med tilhørende Notificationer og de lærde Tidender med Eneret til at forsende dem med Posten i Kongens Riger og Lande efter nærmere Kontrakt med Postvæsenet.⁵⁾

Fra

Fra 1. Januar 1749 begyndte da de Berlingske Aviser at udkomme, dels en Ugeavis med Titlen: Kjøbenhavnske Danske Post Tidender, der udkom hver Tirsdag og Lørdag, indeholdende uden- og indenlandske Nyheder og Avertissementer, og dels den mere officielle Nye Stats Tidender, der kun udkom en Gang om Maaneden. Dertil kom de tyske og franske Aviser, der ligeledes udsendtes to Gange om Ugen, men aldrig fik synderlig Betydning.

Tyngdepunktet i Privilegiet laa i Retten til Forsendelse med Posten, og den Overenskomst, Wielandt og efter ham hans Enke havde haft med Postvæsenet, blev da ogsaa fornyet af Berling, der ved sin Overtagelse af Aviserne sluttede en Kontrakt med en Mand ved Navn Peder Thornam, der af Postdirektørerne var ansat til at bestyre Avisforsendelsen. Efter denne Kontrakt, der var mindre fordelagtig for Avisudgiveren end Fru Wielandts havde været, skulde Berling levere Postvæsenet Aviserne for 4 Mark aarlig for hvert Eksemplar af de danske og franske Aviser og 3 Mark aarlig for de tyske. Postmestrene ude omkring i Provinsen fik 3 Mark for Avisernes Udbringelse, og da Abonnenterne skulde betale 2 Rdr. 4 Mk., blev altsaa Postvæsenets Fortjeneste paa hvert Eksemplar 1 Rdr. 3 Mk. aarlig.

Som alt synes at skulle komme i god Gang, døde imidlertid Berling, og Høpffner, hvem den trufne Ordning naturligvis havde været en slem Torn i Øjet, benyttede sig snart af Forholdene til at forsøge at erobre sig et Privilegium.⁶⁾ Han indgav en Ansøgning om at opnaa lignende Lempelser i Porto'en for sin Avis, da man ikke med Udbytte kan udgive Aviser uden Ret til Postforsendelse, idet ingen vil sætte Avertissementer i de Aviser, der ikke kommer ud til Provinserne; men Skiftekommissærerne

Skiftekommissærerne i det Berlingske Bo var naturligvis ikke sene til at nedlægge Indsigelse, og Høpffners Ansøgning blev da ogsaa afvist af Kancelliet med den Begrundelse, at en saadan Bevilling vilde komme i Strid med Berlings Privilegium. Faren havde været truende nok. Forholdet var nemlig det, at Portoindtægten af Aviserne var bortgivet til Postdirektørerne som en Del af deres Løn og med den Bestemmelse, at de maatte gøre sig den saa nyttig, som de bedst kunde, hvorfor de jo ogsaa søgte at trykke Udgavernes Pris saa meget som muligt og næppe ugerne havde set, at der var flere Konkurrenter. De to Postdirektører W. L. v. Rheder og Niels Møller delte Avisportoens saaledes imellem sig, at den første fik de to Trediedele og Møller Resten, og da denne i Aaret 1757 var død, indtraadte en anden i hans Sted, og skønt Antallet af Direktører efterhaanden forøgedes betydeligt, blev dog den samme Fordeling af Avispengene bibeholdt,⁷⁾ indtil Struensee 1771 traf den Ordning, at der kun skulde være tre Postdirektører, og at Indtægten af de Berlingske Aviser skulde fordeles ligeligt mellem dem.⁸⁾ Dette ændredes dog atter, som man kunde vente, kort efter Struensees Fald,⁹⁾ ved hvilken Lejlighed der da blev truffet den vigtige Bestemmelse, at Indtægten af Avisen skulde gaa ind i Postkassen, efterhaanden som Direktørerne døde eller afgik; helt blev denne Ordning dog først gennemført i Aaret 1796. Den nævnte Peder Thornam, som kontraherede med Berling, var Postdirektørernes Fuldmægtig, som paa deres Vegne bestyrede Avisforsendelsen og derfor oppebar 10 Procent af deres Fortjeneste, og hans Efterfølger, Bastian Hammond, beholdt ogsaa efter 1796 Bestillingen mod en fast aarlig Løn af 480 Rdr.

De Berlingske Avisers Eneret til Forsendelse med
Posten

Posten blev derefter bevaret ubeskaaret til henimod Aarhundredets Slutning; men der havde ganske vist ikke manglet Forsøg fra Konkurrenternes Side paa at trænge dem ud af denne Særstilling. I Aaret 1761 ansøgte Agent Hans Holck,¹⁰⁾ der er velkendt og fortjener at mindes for sin filantropiske Virksomhed, om at maatte forsende sin Adresseavis med Brevposten, men fik af Hensyn til Berlings Privilegium Afslag. Han maatte nøjes med at faa den besørget af den agende Post, der den Gang var et privat Foretagende under Postvæsenets Kontrol, men han tog dog heraf Anledning til at kalde sin Avis »den med Posten forsendende«, hvorfor Berlingerne ændrede Titlen paa deres Blad og kaldte det: »De til Forsendelse med Posten alene privilegerede Kjøbenhavnske Tidender«, hvad jo forsaavidt var berettiget, som den ridende Post var den egentlige kongelige Post. 1777 gik de agende Poster over til Postvæsenet, men Adresseavisen, som stadig kun besørgetes af disse, fik først adskillige Aar senere Moderation i Porto. I denne Forbindelse maa det endelig nævnes, at de Efterretninger om Handelsforhold, som udgaves af Økonomi- og Kommercekollegiet, og som senere kom til at hedde Handels- og Industritidende, fra 1789 fik Ret til Forsendelse med Brevposten, hvilket 1797 endelig ogsaa tilstodes Kollegialtidende.¹¹⁾

Endelig blev henimod Aarhundredets Slutning det hele Forhold taget op til Revision, da den nævnte Ændring, at Portopengene tilfaldt Postkassen og ikke længer Direktørerne, efterhaanden traadte i Kraft. I 1794¹²⁾ bestemtes, at alle Aviser og Tidsskrifter kunde faa Moderation i Porto, dog ikke til Forsendelse fra Hovedstaden, en Ret som ifølge Privilegiet maatte forbeholdes de Berlingske Aviser, medens andre Blade maatte

maatte sendes saavel til København som omkring i Provinserne, hvor de udkom. Postvæsenet skulde betale to Trediedele af den Pris, Avisen solgtes for paa Udgivelsesstedet, og tog atter af sine Abonnenter en Trediedel højere end denne Pris; den indvundne For tjerneste deltes mellem Postkassen og de paagældende Postmestre. For de Berlingske Avisers saavel som for Adresseavisens Vedkommende bestemtes rigtignok, at hidtil gældende Regler om Forsendelsen skulde bibeholdes, og dette Forhold, der ikke var til Gavn for Udgiverne, vedvarede Aarhundredet ud.

Var Forholdet til Postforsendelsen en økonomisk Livsbetingelse for Datidens Aviser, saa havde den hele Bladvirksomhed en anden Side, der var mindst lige saa vigtig for hele dens Trivsel, at den undgik Vanskeligheder med de Myndigheder, som holdt Øje med Avisernes Indhold.¹³⁾ Om Opsætsighed mod eller blot Kritik af den enevældige Regering var der ganske vist aldeles ikke Tale; Tonen, navnlig overfor Kongehuset, var yderst devot og underdanig, og alt, hvad der kom fra oven, var ikke blot saare godt, men hilsedes altid som Straaler af Naadens blide og varme Sol. Men man kunde synde af Uvidenhed, og det er forstaaeligt, at dette let kunde ske, naar man kom til at fortælle en eller anden politisk Nyhed, rigtig eller formodet, som ikke maatte komme frem, fordi den var Tidens indviklede Udenrigspolitik ubekvem. I Forholdet til Udlandet laa Vanskelighederne, netop fordi dette bestod i et stadig fortsat Intrigespil mellem Diplomaterne, og hvad det læsende Publikum helst erfarede, og hvad Aviserne derfor helst vilde bringe, var netop Nyheder fra den store Verden og om vort Forhold til de fremmede Magter. Saavel Lederne af vor egen Udenrigspolitik som de fremmede Repræsentanter var derfor

derfor stadig paa Vagt overfor de Nyheder, Aviserne bragte.

Fra Arilds Tid var der jo Censur over alt, hvad der skulde udgaa i Trykken. Allerede fra Bogtrykkerkunstens første Begyndelse her i Landet blev Tilsynet med Trykkeriet lagt i Universitetsprofessorernes Hænder, først og fremmest af Hensyn til at de skulde forhindre, at der tryktes noget, som stred mod den rene evangeliske Lære.¹⁴⁾ Denne Universitetets Censurmyn- dighed fastholdtes i Danske Lov (2—21—1), men man havde paa den Tid ogsaa stadig et andet Punkt for Øje, at der intet tryktes, som kunde findes stridende mod den nye Enevoldsmagt, og ogsaa Regeringskolle- gierne kunde derfor til Tider gribe ind, naar det fandtes paakrævet. At Censuren over Aviserne skulde høre under Professorernes Magtsphære var jo temmelig me- ningsløst, og blev i Virkeligheden heller ikke udført i Praksis. I Aaret 1738¹⁵⁾ blev dette Tilsyn da ogsaa henlagt under Generalpostdirektionen, som jo i For- vejen havde med Aviserne og deres Udgivere at gøre, og det var bleven disse høje Herrer paalagt at sørge for, at der ikke meddeltes noget, som kunde være an- stødeligt for nogen Stat. Foranledningen til dette Skridt var en taabelig Artikel i Høpffners Avis, hvori det berattedes, at den russiske Regering vilde afskaffe den græsk-ortodokse Religion og indføre Protestantismen, og at en Række indfødte Embedsmænd skulde afsættes og erstattes med fremmede; denne Historie vakte stærk Forbitrelse i russiske Regeringskredse, hvor der jo her- skede et meget spændt Forhold mellem det gammel- russiske Parti og de mange indvandrede Tyskere, og Følgen blev en meget skarp Klage til Regeringen i København, der nødtes til at tage Forholdsregler for at forhindre Gentagelser.¹⁶⁾

Imidlertid

Imidlertid havde Wielandt været fritaget for egentlig Censur, og det havde været ham selv betroet at sørge for, at der intet usømmeligt kom til at staa i hans Avis; det omtalte Tilsyn af Generalpostamtet blev heller ikke af lang Varighed, aabenbart fordi Censuren var vanskelig at praktisere, da den altid maatte forsinke Avisernes Fremkomst og svække deres Evne til at konkurrere med de Fremmede, hvorved Postkassen let kunde komme til at miste noget af sin For tjeneste. Mærkeligt tager det sig dog ud, at Høpffner, som ikke blot havde forvoldt den Klage, der foran ledigede Censurens Indførelse, men ogsaa siden ved flere Lejligheder skaffede Regeringen Bryderi ved sine russiske Nyheder, allerede 1742 blev fritaget for Tilsynet, medens Fru Wielandt maatte vente to Aar.¹⁷⁾ Fritagelsen skete dog med den udtrykkelige Tilføjelse, at de passede nøje paa ikke at meddele hverken Personalialia eller Reflektioner, som kunde være fornærmelige mod noget fremmed Hof eller dets Repræsentant. En lignende Bestemmelse fandtes ogsaa i Berlings Privilegium. Men denne paradisiske Tilstand kom ikke til at vare længe. Der rejstes flere Gange Klage over Ting, der havde staaet i Aviserne, og 1752 skrev Danske Kancelli til Generalpostamtet, at Forfatterne af Aviserne i den sidste Tid havde meddelt nogle dem aldeles uvedkommende Personalialia og tiltaget sig andre utilstedelige Friheder, hvorfor de skulde advares om at være forsigtige, hvis de ikke atter vilde sættes under Censur. Værre var det, at Advarselen det følgende Aar blev gentaget, idet der sagdes, at der i Aviserne uden Eftertanke og Skønsomhed optoges løse Rygter, som Forfatterne blot tog ind som Fyldekalk uden at vide ordentlig Rede paa, hvad de meddelte. Anledningen var her ret alvorlig, idet der var fremkommen Rygter om Flaaderustninger.¹⁸⁾ I Aaret 1756

I Aaret 1756 blev da bestemt, at Censuren over Aviserne skulde overdrages Københavns Politimester Torm og Deputeret i Danske Kancelli Bolle Luxdorph. Hvad der formodentlig har gjort Udslaget ved denne strængere Forholdsregels Indførelse var atter forskellige Klager, der fremkom fra de fremmede Magters Repræsentanter i København, der havde besværet sig over, at der af og til i Aviserne findes saadanne Passager indført, som for deres Hoffer er anstødelige og fornærmelige. Den ældre Bernstorff, som da stod i Spidsen for Udenrigsstyrelsen er aabenbart bleven irriteret over de stadige Klager og har foranlediget Danske Kancellis Indgriben. Snurrit nok skulde Avisudgiverne selv sørge for at fremskaffe Midlerne til Udøvelsen af denne Kontrol; det blev dem nemlig paalagt fra Begyndelsen af det følgende Aar at holde de fremmede Aviser, som var nødvendige, for at Nyhedernes Rigtighed kunde kontrolleres og Censurens Revision være betryggende, og da de erklærede ikke at have Brug for de Regensburgske Tidender, som Censuren ønskede, fik de Ordre til alligevel at holde denne Avis.¹⁹⁾ Man faar et Indtryk af, hvor begrænset Avisernes Skrivefrihed i Virkeligheden var, naar man i Instruksen for disse Censorer læser, at der intet maatte trykkes, som man ikke havde Vished for, intet, som kun havde staaet i én Avis, navnlig naar det drejede sig om vigtigere Efterretninger, ejheller maatte der af Bladskriverne fremsættes Ræsonnementer over, hvad der passede eller unyttige Gisninger om det, som formodentlig kunde ske, men man maatte kun befatte sig med det, som refereredes virkelig at have tildraget sig. Om de med Kongen allierede Magter maatte kun berettes, hvad der kunde være dem til Ære og Fornøjelse; private Personers Forhold maatte overhovedet ikke omtales.²⁰⁾

Selv

Selv om denne Censur stadig udøvedes med Lemfældighed, voldte den dog altid nogen Tidsspilde, og det var heller ikke altid, der blev taget helt blidt paa Pressens Forseelser mod de fastsatte Regler, navnlig ikke naar det drejede sig om Efterretninger, som vakte de fremmede Ambassadørers Mishag. Da saaledes den Berlingske Avis Juleaften 1764 havde bragt en, som det hedder, særdeles anstødelig Relation fra det russiske Hof om, at Keiserinde Katharina II overfor sit Raad havde erklæret, at hendes Søns Sundhedstilstand efter Lægernes Udtalelser var saa slet, at han neppe kunde leve længe, saa fik Politimesteren Ordre fra Kancelliet til at arrestere Forfatteren af denne skandaløse Artikel.²¹⁾

Endelig blev der i Aaret 1765 beskikket en særlig Censor²²⁾ for Aviserne, og en Ansøgning fra Brødrene Berling om selv at maatte faa overladt Ansvar og fritages for Censur blev afslaaet af Kancelliet, skønt de meget fornuftigt gjorde Rede for, at Revisionen paa Grund af Tidens Knaphed alligevel aldrig kunde blive fuldt betryggende, da Avisen altid maa trykkes om Natten, navnlig om Vinteren, da Posten i Almindelighed er meget forsinket, og det saaledes ikke bliver muligt for Censur at foretage noget nøjere Eftersyn.²³⁾ Det fremgaar klart af denne Ansøgning, at Censuren i Praksis har taget sig sin Opgave temmelig let og overladt Ansvar til den Berlingske Korrektør, men Formen har man aabenbart af Hensyn til de ømtaalelige Diplomater ikke turdet opgive.

Naar Regeringen saaledes var nødt til nøje at vaage over, hvad der fremkom i Pressen, ligger det nær at spørge, om man da ikke til Gengæld benyttede denne privilegerede og censurerede Presse til Talerør for sin Politik, men herom var der saa at sige aldrig Tale. Schulin, der var Udenrigsminister indtil 1750, lod et

Par

Par Gange i 1749 den Berlingske Avis dementere nogle Rygter om Krigsfare, hvorimod Bernstorff aldrig benyttede sig af Pressen paa denne Maade, men tværtimod strængt holdt paa, at den overhovedet intet maatte udsprede, som muligvis kunde krydse hans politiske Spil.²⁴⁾

Denne usikre Tilværelse, som den tilfældige og lunefulde Censur maatte medføre for Pressen, fortsattes indtil den pludselige Indførelse af Trykkefriheden ved Kabinetetsordren af 4. Sept. 1770, som var Struensees Værk.²⁵⁾ Denne pludselige og voldsomme Reform kom imidlertid til at virke noget overvældende. Trykkefriheden blev stærkt misbrugt i den følgende Tid, og Udskejelserne gik mest udover Frihedens Ophavsmand, men det var navnlig i Flyveskrifter, Viser og andet lignende, at han smædedes, medens Aviserne i det hele holdt sig indenfor Sømmelighedens Grænser og glædede sig ved at være fri for den stadige Indgriben. Efter kun et Aars Tids Forløb nødtes Struensee til at gøre en Indskrænkning i Trykkefriheden, som forøvrigt var baade rimelig og naturlig, idet Reskriptet af 7. Oktober 1771 blot indskærper, at Trykkefriheden ikke maa misbruges, saaledes at derved andre borgerlige Love overtrædes.²⁶⁾

Efter at den bekendte Januarnatsrevolte havde bragt Struensee til Fald, da de nye Magthavere ængsteligt vaagede over deres Stilling, vendte man ogsaa tilbage til det skarpe Tilsyn med Aviserne. 16. Marts 1772 faar Kancelliet Befaling til at passe paa, at Bladene ikke bringer upassende Meddelelser om Regeringen og dens Politik. Kancelliet fik iøvrigt Ordre til at fremkomme med Forestilling om Omordning af Trykkefriheden, som navnlig Arveprins Frederik var ivrig for at faa begrænset. Kancelliherrerne vilde imidlertid
nødig

nødig gøre nogen Indskrækning og indstillede paa Stampes Foranledning, at det skulde have sit Forblivende ved Struensees Ordning, og Geheimstatsraadet udsatte da Afgørelsen; det samme gentog sig i Januar 1773.²⁷⁾ Hvor liden Grund der var til at træde op mod Aviserne, som jo stadig var under Politiets Opsigt, erfarer vi ved, at Berlingske paa denne Tid fik en alvorlig Advarsel, fordi den havde bragt et Forlydende om, at en Højesteretsassessor var bleven Etatsraad og Kammeradvokaten Justitsraad. Endelig maatte Kancelliet fremkomme med Forslag til skærpende Bestemmelser, og Resultatet blev Reskriptet af 20. Oktober 1773, hvorved Politimesteren i København fik Ordre til, alvorlig at indskærpe Udgifterne af Aviserne, at de aldeles ikke maa understaa sig derudi i Almindelighed at indføre noget, som ikke i slige Tider have Sted eller stemmer overens med de derpaa givne Privilegier, og især ikke at indføre noget, som enten angaar Staten eller Regeringen, almindelige Foranstaltninger, ejheller referere andre Stridsskrifter, især hvor Personer derved angribes, ejheller Byrygter eller andre opdigtede Fortællinger, som indeholde noget fornærmeligt eller uanstændigt. Overtrædelse af dette Forbud skulde straffes med Mulkt fra 50—200 Rdr., arbitrært idømt af Politimesteren, hvis Kendelse var inappellabel.

For Aviserne betød dette Reskript naturligvis nogen Skærpelse, men det er ikke rigtigt, naar man har kaldt det Ophævelse af Trykkefriheden og hævdet, at hermed blev hele Litteraturen sat under Politimesterens Censur, en Tvangsforanstaltning, der vilde staa i den skarpeste Modsætning til Oplysningstidens hele Aandsretning, hvis Indflydelse dog selv de mest konservative ikke formaaede at unddrage sig. Litteraturens frie Udvikling

vikling skulde ikke hæmmes, selv naar de vigtigste Samfundsanliggender sattes under Drøftelse, naar blot det skete paa en saglig Maade og i en sømmelig Tone. Politimesteren ses da heller ikke at have misbrugt sin Myndighed overfor de Københavnske Aviser, selv om vi maa finde de Forseelser latterlig smaa, hvorfor Udgiverne af og til maa punge ud med Bøder, som naar Adresseavisen maa betale 30 Rdr. for at have bragt et Rygte om, at en Hofprædikant skulde være udnævnt til Biskop. Derimod viser Regeringen en noget paafaldende Irritabilitet overfor Pressen og slaar hvert Øjeblik ned med Ordre til Indskriden overfor Redaktørerne, oftest ogsaa i Anledning af rene Bagateller, som da Berlingske har bragt et Rygte om, at et dansk Skib skulde være opbragt af en algiersk Sørover. Denne noget smaalige Paapasselighed overfor Aviserne er dog forstaaelig nok, naar man betænker, at der endnu stadig var mange Hensyn at tage til Udlandets Diplomater og Regeringer, som altid var til Rede med Klager over selv de ubetydeligste Efterretninger, som de af en eller anden Grund ikke fandt Behag i, og at Struensees Venden op og ned paa alle Forhold virkelig havde fremkaldt en Ængstelse for, at Statens Sikkerhed kunde være truet, som ikke saa snart vilde sætte sig igen; man vilde hellere være for forsigtig end risikere, at de utvivlsomme oprørske Tendenser, som rørte sig i Tiden, skulde trænge for stærkt ind og gribe for meget om sig herhjemme.

Efter det Guldbergske Regimentes Fald kom der vel større Taalsomhed ind i disse Forhold, og den offentlige Debat var som bekendt i disse Aar end mere livlig end tilforn, Indgriben overfor Aviserne ogsaa mindre vilkaarlig. Imidlertid synes den nye Regering efterhaanden at være bleven mere ængstelig for at være for lemfældig,

dig, ganske særligt da Uroen i Frankrig synes at blive mere og mere faretruende, og de mest skarpsynede begyndte at skimte Syndflodens Komme. I 1790 blev da Sagen atter taget op til Overvejelse, og der herskede nu i Befolkningen, særlig naturligvis i den litterære Verden og i Pressen, almindelig Frygt for, hvad der vilde komme. Resultatet blev dog et andet, end man havde ventet, idet Colbjørnsen ikke blot formaaede at afværge de Farer, som muligen har truet Trykkefriheden, men endogsaa fik afskaffet den vilkaarlige Politimyndighed; Reskriptet af 20. Oktober 1773 blev ophævet, hvorved man vendte tilbage til Struensees Ordning 1771, der havde givet Trykkefrihed under Ansvar med Straf for at misbruge Friheden til Overtrædelse af Landets Love. Stor var Glæden og Jublen over Polititilsynets Ophævelse.²⁸⁾

Imidlertid skred den franske Revolution frem med Stormskridt, og dens Dønninger begyndte at naa her til; at dette forøgede Uroen indenfor Regeringskredse er let forstaaeligt, og atter synes Ængstelsen at skulle blive truende for Pressefriheden, som stadig var et omstridt Spørgsmaal. Navnlig Efterretningen om Ludvig XVI's Henrettelse fremkaldte Betæneligheder, men atter drev Faren foreløbig over, rimeligvis fordi de forstandigste Mænd har indset, at vore hjemlige Jakobinere var nogle ret ufarlige Skraalhalse, der ikke naaede længere end til at lave Gadeoptøjer og slaa skikkelige Folks Ruder ind.

Men i Løbet af 1790'erne, da Uroen fra det franske Stormcentrum bredte sig over alle Lande, idet Revolutionskrigene gjorde Forholdene i Europa stedse mere forviklede, indtraadte en stigende Uvilje mod Pressefriheden hos Regeringen i det hele og i Særdeleshed hos Kronprinsen, en Uvillie, som næredes udefra, idet flere

flere fremmede Magter med Rusland i Spidsen var meget lidet fornøjede med den danske Pressefrihed, og Keiser Poul betragtede København som et rent Arnested for Jacobinisme og anden Indflydelse fra det revolutionære Frankrig, som det nu maatte være alle ordnede Landes Regeringer en Livssag at bekæmpe. Under Pres af Keiser Poul, der vilde have Danmark med i Koalitionen mod Frankrig, blev der da endelig gjort Alvor af Pressefrihedens Begrænsning, idet der udstedtes en Forordning af 27. September 1799, som i Forhold til, hvad der var Lov i de fleste andre europæiske Lande, vel ikke var stræng, men dog betød en væsentlig Indskrænkning. Værst gik det ud over Aviserne, idet det bestemtes, at de paa Forlangende skulde forelægges Politimesteren inden Udgivelsen, for at han kunde skønne over, hvorvidt der var nogen Grund til at forbyde Salget. Denne Bestemmelse, der skyldes Kancellipræsident Brandt, gik jo skarpt imod al virkelig Frihed i Pressen, og der var i det hele ved denne Forordning indført et vidt Spillerum for Vilkaarlighed; de meget uklare og vage Bestemmelser lod altfor meget bero paa Fortolkning. Denne Censur stemmede i det hele godt med Kronprins Frederiks Tankegang paa dette Omraade; han fandt nu som senere, at det var ganske utilladeligt, at Bladskrivere skulde udtale sig om, hvorledes Regeringen skulde handle, hvilken Politik der skulde føres overfor Udlandet i farefulde Situationer, da han selv og han alene vidste, hvilken Vej han skulde gaa, for at det skulde blive til Bedste for Landet, og han naturligvis ganske savnede Forstaaelse af, hvilken Betydning det kunde have at oplyse Befolkningen om, hvor Udviklingen bar hen eller forberede den paa, at der kom Vanskeligheder eller Ulykker, som den maatte ruste sig til
at

at bære. I alle de følgende trange og tunge Aar for vort Land vedblev Censuren, som den nu var gennemført, at hvile paa Pressen, gjorde den lam og tam og hindrede dens Udvikling.

At de Berlingske Aviser havde været loyale og underdanige, er tidligere nævnt, og særlig stærkt paa- virket af den skærpede Censur blev de vel heller ikke nu. Af og til fik ogsaa de Vilkaarligheden at føle, og Trykket bidrog naturligvis ogsaa for deres Vedkom- mende til, at der i de trange Aar, som nu kom, kun var ringe Lejlighed til overhovedet at gøre sig gæl- dende. Den Forret, de Berlingske Aviser nød med Hensyn til Postbesørgelsen ud i Landet, den forsigtige og dygtige Ledelse bevirkede, at Privilegiet rent for- retningsmæssigt set vedblev at være efter Forholdene ganske frugtbringende for Udgiverne. Det havde vel i sin Tid efter Grundlæggerens tidlige Død set noget faretruende ud, men de umyndige Arvingers Formyn- dere forstod at bjærge Skuden gennem Stormen; det lykkedes saaledes at afslaa et Angreb fra Høpffner, der benyttede det Paaskud, at den Berlingske Avis optrykte Forordninger og lignende, som han havde Eneret paa at trykke, men Klagen afvistes af Dom- stolen. Privilegiet, som stadfæstedes ved Christian VII's Tronbestigelse og vedblev at være i Kraft i hele denne Konges Regeringstid, gjorde det ogsaa vanskeligt for nogen Konkurrent at vinde frem. Den Danske Post- rytter, som til Aarhundredets Slutning stadig udgaves af den Høpffnerske Slægt og først gik ind 1798, »red« som man sagde aldrig udenfor København, da den manglede Begunstigelse af Postvæsenet, og det samme var jo Tilfældet med Adresseavisen.

Andre Forsøg, som Bogtrykker Schultz's Ugeavis »Kjøbenhavn«, der udgaves 1788, men baade af Høpff-
ner

ner og Berling mødtes med Sagsanlæg, blev let og hurtigt gjort uskadelige. Ikke helt saa heldig var Familien Berling, da den i Begyndelsen af det nye Aarhundrede vilde have Eneret paa at bringe politiske Nyheder og i den Anledning lagde Sag an mod Bogtrykker Seidelin, der udgav et Blad »Dagen«, som ogsaa meddelte politisk Nyt. Berlingerne, der henviste til Privilegiet og den nævnte Sag mod Bogtrykker Schultz, som de havde vundet for Højesteret, fik vel Medhold ved en Hof- og Stadsretsdom af 20. Juni 1803, men da Sagen gik til Højesteret, blev Udfaldet denne Gang anderledes. Dommen, der faldt 20. Marts 1804, gik ud paa, at den Berlingske Avis kun havde Ret til at forbyde Eftertryk og til Portofrihed, men ikke en eksklusiv Ret til at bringe politiske Nyheder. Det Votum, der her blev afgivet af Christian Colbjørnsen, er af betydelig Interesse ikke blot for Bedømmelse af Sagen, men ogsaa til Karakteristik af sin Ophavsmand og meddeles derfor i Fuldstændighed:

Colbjørnsen: Ingen kan have mere Ærbødighed for Højesterets Dom af 17. Novbr. 1788 end jeg, men jeg kan ikke ansee Den som et Præjudicat for nærværende Sag, især da Gienstanden for Højesterets Paakiendelse allene er en quæstio facti: *om Brødrene Berlings Privilegium er monopolisk eller ikke?* — Vee! det Land, hvis Lovgivning er saa ufuldkommen, at man i enhver Sag skulde behøve at recurrere til gamle Acter og Domme (hvori Casus, skjønt ofte lignende, dog sieldent er det samme) og disse blive en evig forpligtende, ufravigelig Regel for Domstolene. Dommerens første Pligt er, om jeg ikke feiler, at dømme efter sin Samvittighed og sin Overbevisning efter Lovene, og ene disse bestemme min Tankeyttring paa Dommerets Sædet. —

Henseer

Henseer jeg til nærværende Sag, da finder jeg hverken i de Privilegier, hvorpaa Contra-Citanterne grunde Deres Paastand eller i den *senere Lovgivnings Esprit* eller *Deres Mayestets Bevillinger og Resolutioner i lignende Sager*, nogen Bestemmelse, som hjemler Contra-Citanterne Monopol paa at trykke Handels-, lærde og politiske Efterretninger eller forbyder andre at udgive saadanne. Det være mig tilladt, thi jeg anseer denne Sag vigtig i hens: til sine Følger, i Kunsternes, Videnskabernes og Handelens Navn at tale efter min Overbevisning.

Det Privilegium, som D: Ms: Hr. Fader under 27. Decbr. 1748 meddelte Hofbogtrykker E. H. Berling, bestemmer: »at han og hans Arvinger maae trykke de Aviser, Danske, Tydske, Franske og Lærde, som det har været Cancelliraad Wielands Efterleverske aller-naad: tilladt at trykke uden at nogen maa understaae sig samme *at eftertrykke* og at han *allene maa forsende* dem med Posten. — Hvorledes kan Firmaet af disse tydelige Ord udlede noget Privilegium exclusivum for sig paa at underrette Publicum om Nyheder angaaende Handel, Politik og Literatur til evig Tid? Hvad om De ej længere vilde udgive Deres Aviser, skulde Publicum da mangle saadanne Efterretninger? Hvordan kan man af sin Bevilling inserere noget Forbud mod Seidelin eller enhver anden at udgive saadanne Aviser? Privilegiet indskrænker sig til et Forbud mod Eftertryk, som før Frd: 1741 ikke var usædvanlig, *en Dispensation for Censur*, thi Berlings Aviser blive trykte sine imprimatura, og *Bevilling at forsendes med Posten*. Andet eller mere indeholder det kongelige Privilegium ikke; og *Privilegiet bør stricte fortolkes*. D. Mayestet er den eneste, som kunde synes at være fornærmet ved det Blad, som Seidelin udgiver, da De ikke hertil har givet

givet ham specielt Privilegium; men fra den Tid, *De brød Censurens Lænker*, behøves ikke mere et saadant Privilegium for at skrive Bøger og periodiske Blade. De har selv i Frd: 27. Septbr. 1799 allernaadigst erklæret: *at ligesom De ynde Frihed i Almindelighed, saaledes ynde De i Særdeleshed Trykkefriheden.* Denne Grundsætning bør ogsaa hyldes og følges af Domstolene i hens: til ethvert Skrivt, som holder sig indenfor en lovmæssig Trykkefriheds Grændser. —

Udenfor Hovedstaden dukkede der vel forskellige Aviser op, men de skulde paa en enkelt Undtagelse nær først senere faa nævneværdig Betydning som Konkurrenter for det Berlingske Foretagende. I Bergen forsøgte en driftig Bogtrykker sig allerede 1712 med en Avis, men den blev straks ramt af Forbud, da den kun var et Optryk af Wielandts, og forskellige Tilløb i andre Byer faldt foreløbig ikke heldigere ud. Mest kendt er Bogtrykker Brandt i Odense, der i 1730'erne forsøgte sig med nogle Ugentlige Provincielle Notificationer, og hans Søn, der fortsatte den lille Avis under andet Navn. Den udkom kun i kortere Perioder, men har dog ikke ringe lokal Interesse og fik Betydning som Forløber, da det Brandt'ske Bogtrykkeri solgtes til Christian Iversen, der 1780 grundede Fyens Avis, som blev Tidens største og eneste betydelige Provinsavis i Danmark og vejede noget til som Konkurrent til den Berlingske Avis.³⁰⁾ I Jylland udkom vel i den sidste Menneskealder af det attende Aarhundrede to Aviser: »Den Viborger Samler« og »Nyttige og fornøjelige jyske Efterretninger«, som tryktes i Aalborg; af disse Blade havde navnlig det sidstnævnte ikke saa ganske ringe Udbredelse, var ogsaa ganske fyldigt og varieret af Indhold, men kan dog næppe siges at have haft mere end rent lokal jysk Betydning. Det var

var disse to Blade, som blev Stamfædre henholdsvis til Viborg og Aalborg Stiftstidender.³¹⁾ Af større Betydning var dog hele Aarhundredet igennem de tyske Aviser i Holsten, navnlig den Altonaischer Mercurius, som bragte friske Nyheder ind fra den store Verden og som var vanskelige at holde i Tømme, fjærnt som de var fra Regeringens Sæde og derfor naturligvis ogsaa slugtes med større Begærlighed af Publikum end den mere tamme Københavnske Kollega.³²⁾

Af Forhandlingerne med Postvæsenet omkring Aarhundredeskiftet erfarer vi noget om, hvilket Omfang den Berlingske Bladvirksomhed paa den Tid var naaet til. Der forsendtes da 2600 Exemplarer foruden 280 af de lærde Tidender med Posten ud i Landet, hvorved der kom 4000 Rdr. i Postkassen, medens den værste Konkurrent Christian Iversens Avis i Odense besørgedes i 1900 Exemplarer, som indbragte 2000 Rdr., men det indenbys Oplag af Berlingske, som var paa 1500 Exemplarer, har naturligvis langt oversteget, hvad Iversen kunde afsætte i Odense. De Oplysninger, som Udgiverne af Berlingske ved denne Lejlighed fremlægger for at faa Postvæsenet til at betale en højere Pris for Exemplarerne til Provinserne, ser rigtignok ikke straalende ud; de gaar nemlig ud paa, at den samlede Indtægt, iberegnet hvad Avertissementerne kunde indbringe, beløb sig til 5783 Rdr. 2 Mrk., medens Udgifterne til Papir, Trykning, Redaktør og Bude var 5763 Rdr., hvorved der altsaa kun blev 20 Rdr. til Husleje, Lys og Brændsel, foruden det Arbejde de selv udførte. Har denne Statusopgørelse maaske været noget pessimistisk, saa udrettede den dog det, at Generalpostamtet fik udvirket en Kongelig Resolution for, at Udgiverne i Fremtiden fik Prisen for de udenbys Exemplarer forhøjet til 1 Rd., der naturligvis lagdes paa

paa Abonnenterne, der saaledes kom til at betale 3 Rdr. Porto en udgjorde altsaa akkurat dobbelt saa meget som Udgivernes Pris, der dog for de indenbys Exemplarers Vedkommende var noget bedre, nemlig 10 Mrk. Fra Aaret 1806 har vi en morsom Oversigt over, hvorledes de forsendte Exemplarer af Berlingske fordeler sig over hele Riget; det samlede Antal var da 3159, hvoraf Halvdelen 1581 Exemplarer gik til Norge, til Kristiania alene 363; af de danske Købstæder kom mærkeligt nok Ringsted ind som en smuk Nr. 1 med 148 Exemplarer, hvorefter fulgte Roskilde med 94, Næstved og Horsens med hver 68, Slagelse 67, Aalborg 65, Aarhus 61, Holbæk, Vordingborg og Randers hver 53, Viborg 51, Hillerød 46, Helsingør 41 og Odense 40. Til de øvrige Byer var Antallet meget beskedent, saaledes til Svenborg 18 Exemplarer, til Fredericia 8 og til Faaborg 1.

At de Berlingske Aviser dog betragtedes som et Foretagende, der var begunstiget og i Henhold til Privilegiet ogsaa burde være det, fremgaar af et snurrligt Træk fra denne Tid. Da der til Befordring af Regeringsdepecher over Store Bælt, naar Isen lagde den normale Forbindelse Hindringer i Vejen, i Aaret 1801 oprettedes en optisk Telegraf mellem Nyborg-Sprogø-Korsør, fik Telegrafbestyreren i Nyborg Ordre til ogsaa at besørge de vigtigste Nyheder til Korsør, hvorfra Posten bragte dem til Generalpostamtet, som overgav dem til det Berlingske Kontor.³³⁾

Som Stillingen var, maatte det da forekomme Udgifterne af de Berlingske Aviser som en Selvfølge, at deres gamle Privilegium vilde faa Kongelig Stadfæstelse, da Frederik VI besteg Tronen efter sin Faders Død, som Tilfældet havde været ved det foregaaende Tronskifte, men det skulde blive helt anderledes.

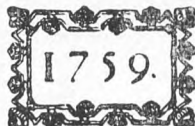
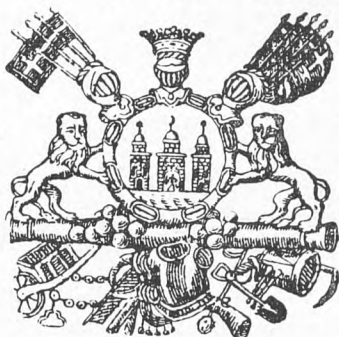
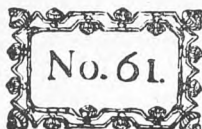
GAZETTE

HISTORIQUE

DE COPEN.

ET POLITIQUE,

HAGUE.

AVEC PRIVILEGE DU ROI

FJERDE KAPITEL

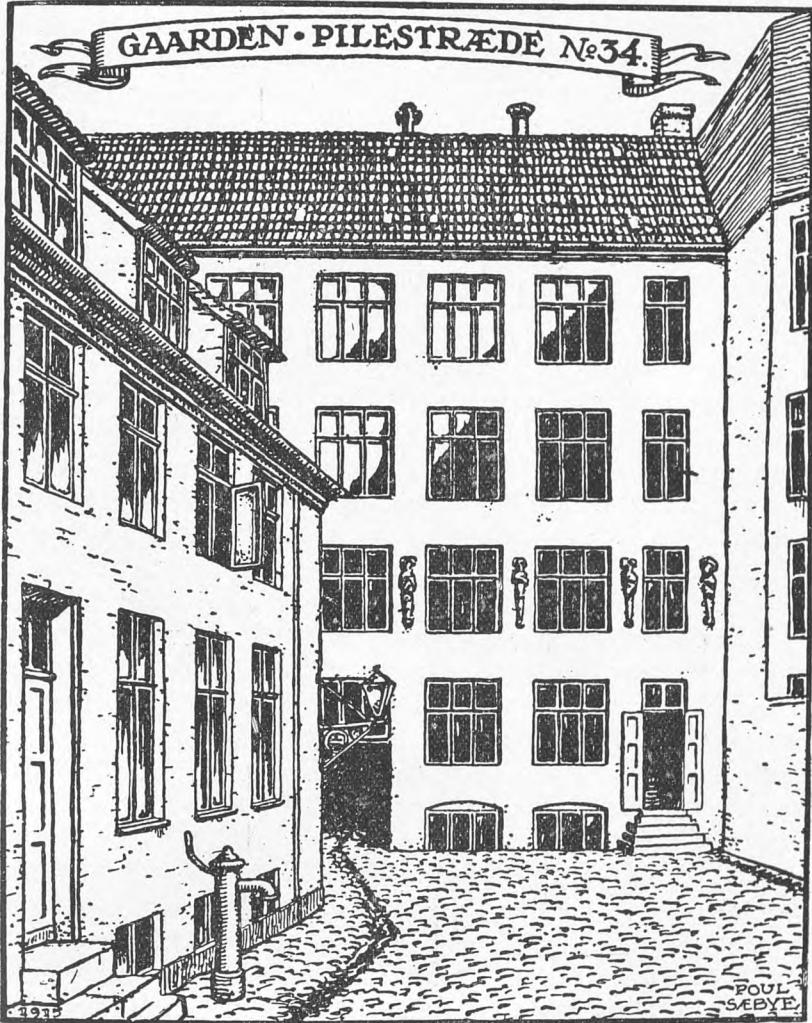
AVISERNES INDHOLD

I Tilslutning til Forgængerne havde Berling, da han modtog sit Avisprivilegium, den Opgave at gennemføre og opretholde et temmelig vidtløftigt og forskelligartet Foretagende; han skulde udgive baade danske, tyske og franske Aviser, foruden de saakaldte lærde Tidender, der i al Beskedenhed blev et Slags populærvidenskabeligt Tidsskrift, og som paa Grund af sin særegne Karakter her vil blive særskilt behandlet, medens vi foreløbig holder os til de egentlige Aviser.

Den tyske Avis, der havde Titlen »Kopenhagener Deutsche Post-Zeitungen«, udkom to Gange om Ugen med fire Oktavblade og bragte udelukkende udenlandske Nyheder, bestemt for de store tyske eller dog tysk-talende

talende Kredse, der dengang levede i vor Hovedstad. Stor Betydning fik denne Avis, der allerede ophørte at udkomme i 1763, nu ikke, og det samme gælder den franske, der bar Titlen »Gazette de Copenhague«, var af samme Omfang og udkom samtidig med den tyske; den havde dog en noget anden Karakter, idet den var beregnet for de fransk-interesserede Kredse, »især den Adelige og anden fornemme Ungdom«, som vilde holde sin Færdighed i det franske Sprog vedlige og fortrinsvis ønskede at erfare Nyt fra Frankrig og særlig fra Paris, det toneangivende Midtpunkt for Europas Kultur og Hjemstedet for Opfinderne af de nye Moder. Denne Avis synes i særlig Grad at have interesseret Berling, men den stod dog unægtelig i Indholdets Værdi tilbage for den franske Avis i Wielandts Tid, og nogen indbringende Forretning blev den aldrig.¹⁾

Af de to danske Blade havde Maanedsavisen et mere officielt Præg og førte jo ogsaa Navnet Nye Stats-Tidender. Den udkom med fire Kwartblade om Maaneden og fortsatte ganske de Wielandtske Traditioner med de indenlandske officielle Nyheder og et sparsomt og forsigtigt Udvalg af Efterretninger fra Udlandet; efterhaanden gik den over til blot at indeholde rent officielle Bekendtgørelser, Forordninger, Højesteretsdomme o. l., og var i sine sidste Aar blot en Højesteretidende; 1802 ophørte den som selvstændigt Blad, idet Listen over de ved Højesteret paadømte Sager nu tryktes som Tillæg til Ugeavisen. Størst Betydning havde den danske Ugeavis, de »Kjøbenhavnske Danske Post-Tidender«, og fra 1762, som tidligere omtalt »De til Forsendelse med Posten alene privilegerede Kjøbenhavnske Tidender«; den udkom hver Tirsdag og Lørdag, men var dateret Mandag og Fredag; den tryktes i sit første Leveaar i Oktavformat, hvert Nummer bestaaende af fire Blade med to Blade som Tillæg,

læg, indeholdende Avertissementerne, eller undertiden med ialt otte Blade. Med Begyndelsen af Aaret 1750 gik Berling imidlertid over til at trykke Aviserne i tospaltet Kvartformat, som formentes at være mere bekvemt for Publikum.

Hvor snurrig og antikveret dette lille Blad end maa forekomme moderne Mennesker, der daglig sluger ikke en, men mange store Aviser, der hver for sig er paa indtil en halv Snes store femspaltede Sider, saa vil man dog, naar man ser nærmere til, i mange Henseender her finde Kimen til den moderne Avis. Det forskelligartede Stof er ordnet og grupperet efter sin Karakter og til en vis Grad ogsaa efter den Vigtighed og Betydning, man tillagde det, uden at dog Kritiken her kan siges at have været særlig vaagen. Sondringen kan markeres ved Anvendelsen af forskellige Skriftstørrelser; dog holdes — meget priseligt — den egentlige Tekst for sig og sættes først i Bladet, medens Avertissementerne alle er samlet tilsidst og fortsættes i Tillægsbladene.

Først kommer de politiske Nyheder, hvorunder de meget vigtige Beretninger om Kongehuset og Hoffet og om fremmede Fyrstehuse, saaledes ordnet, at der, hvis ikke der foreligger særlig betydningsfulde Nyheder fra vort eget Hof, begyndes med de udenlandske Nyheder, som altid anføres som Korrespondancer fra de fremmede Hovedstæder eller andre større Byer; disse Beretninger har en meget broget Karakter, fortæller vigtige og betydningsfulde Begivenheder, ligegyldige Bagateller og Sladreanekdoter imellem hinanden. Formen har sin gode historiske Grund; Wieland havde jo anvendt Betegnelsen Extraordinære Relationer, idet Relationer i Almindelighed betød de af Gesandterne paa fremmede Steder indsendte Beretninger om, hvad der skete af Betydning, og ekstraordinære,

Ernst Andreas Hartvig Berling, Bogtrykker og Brygger (1774–1812).

ordinære, hemmelige Udsendinge sendte extraordinære Relationer; fra lignende Kilder stammede Avisernes Meddelelser, hvorfor Navnet overførtes til disse, ligesom de tryktes i den Form, hvori de var affattet og indsendt. Paa samme Maade fortælles under indenlandsk Nyt, særlig hvad der sker i Hovedstaden, løst og fast, stort og smaat i Flæng, Udnævnelser og nye Forordninger, celebre Begivenheder indenfor den fornemme Verden, politiske Nyheder om Forholdet til fremmede Magter og Personalia om deres Repræsentanter. Af Betydning er Korrespondancen fra Provinserne, der ofte er meget udførlig og giver mange Træk af tidshistorisk Interesse. Endelig følger Lister over Ægteviede, Fødsler og Dødsfald, retslige Meddelelser, Skibslister, Vekselkurser og Varepriser, hvortil Avertissementerne slutter sig.

En Ændring i Avisens ydre Fremtræden, som fører bort fra de gamle Former og peger ud mod Fremtidens Udvikling, er det, naar Udgivernes poetiske Henvendelse til Læseren bortfalder. Bladet plejede fra Begyndelsen af hvert Aar at aabne sine Spalter med en rimet Udsigt over det endte Aars Begivenheder samt en Nytaarslykønskning til den gunstige Læser, der i 1750 ender saaledes:

»Læs med Fornøielse fremdeles mine Blade,
det Bifald allerbedst min Pen opmuntre kan,
jeg haster for nu strax dig noget Nyt at vide lade,
her slipper Rim og Vers, thi Posten kommer an.«

Men fra 1760 ophørte denne Skik, og Forandringen synes, hvor ubetydelig den nu forekommer, at have vakt Opsigt. I det første Nummer af Aargangen 1762 hedder det nemlig: »Gunstige Læser! Dersom vore Tidenders Indretning ikke fordrede, at vi skulde meddele

dele vore Læsere de vigtigste Statsnyheder, som indløb til os; dersom Posten var indrettet til at bringe Viser om Land; dersom vi saa os i Stand til ved Hjælp af Rim at indføre et helt Aars Tildragelser i et eneste Blad af vor Tidende, saaledes at vi kunde gøre os Haab om Bifald af Post-Tidenders fornuftige Læsere; og dersom vi troede, at Folk brugte Tidender som Psalmebøger, saa vilde vi atter optage den nu i andet Aar efterladte Skik at udgive rimede Avis-Udtoger samt Bønner, Taksigelser og Lykønskninger i bunden Stil ved det første Tidende-Numer i Aaret. Men da vore fornuftige Læsere uden Tvivl ej ville paastaa de første Sætninger, saa ere vi og forsikrede, at de ej mere fordre Nyt-Aars Vers af os, især da Elskere af dem vil ikke i vore Tider have Aarsag til at klage over Mangel. De tillade os derfor, at vi i jævn ubunden, dansk Stil herved aflægge vor ydmygste Taksigelse for den os i forrige Aar beviste Gunst.«

Hvor magert end Avisernes Indhold maa forekomme os, saa viser Stoffet dog en broget Blanding, og vil man danne sig en Forestilling om, hvad disse Blade har betydet for Datidens Mennesker, maa man forsøge at udsondre de forskellige Arter af Nyheder og se paa, hvad det var, der paa de forskellige Omraader bragtes frem og paa hvilken Maade det tilberedtes for Publikum. Den kendte Sætning, at et Folk har den Presse, det fortjener, kan vel ikke siges at have fuld Gyldighed i en Tid, da den offentlige Mening ikke frit kan komme til Orde og Pressen endnu er i sin første famlende Begyndelse, men alligevel er det klart, at Indholdet af Datidens Aviser og den Form, hvori de er skrevet, giver Stof til et lærerigt Studium til Belysning af de Stemninger og Tilstande, der dengang raadede i vort Folk og ganske særlig i Hovedstadens Befolkning. Den

Den gennem det attende Aarhundrede stedse stigende Spænding mellem Pressefrihed og Øvrighedens Censur har først og fremmest Interesse og Betydning for Litteraturen, de Smaaskrifter, Piecer og Afhandlinger, hvori den offentlige Mening mere og mere kommer til Orde og de forskellige Anskuelser brydes. Aviserne er saa temmelig udenfor denne Diskussion, idet de ikke bringer, hvad man i vore Dage forstaar ved »ledende Artikler«, saa at sige ikke giver sig af med at ræsonnere og reflektere over de vigtige Samfundsspørgsmaal, som i den publicistiske Litteratur staar paa Dagsordenen, og end mindre drister sig til at øve Kritik; selv mod Aarhundredets Slutning, da Tonen i nogen Grad har forandret sig, kommer Aviserne ikke langt i denne Retning. Hvad der kunde fremkalde Konflikt mellem Dagspressen og Censuren, var da ogsaa, som vi har set, ganske andre Ting, de Nyheder, som den bragte og satte en Ære i at bringe saa hurtigt som muligt, og som der for de udenlandske Efterretningers Vedkommende i Reglen var for knap Tid til at underkaste en virkelig Prøvelse og Sigtelse, en Opgave, som Datidens Presse mænd ogsaa næsten uden Undtagelse savnede baade Evner og Kundskaber til at løse.

Ogsaa med de indenlandske Nyheder kunde man jo af og til komme galt af Sted, men her maa rigtig nok de Synder, der begaas, som oftest forekomme os smaa og betydningsløse og Myndighedernes Aarvaagenhed noget smaalig; de Nyheder, der bragtes om Indenrigspolitik eller om indre Regeringsforanstaltninger i det hele, var kun faa og drejede sig næsten altid om Bagateller.

Det mest iøjnefaldende var her Hofnyheder, Efterretninger om, hvad der skete paa allerhøjeste Sted af
store

Fru Sophie Hedevig Berling, f. Glasing (1792–1859).
Efter Miniatur.

store og smaa Begivenheder, og Formen, hvori disse Nyheder fremkom, var saa underdanig, udstyret med saa megen ydmyg og fad Smiger, at den umulig kunde virke anstødelig for Datidens Herskere, hvem denne Tone forekom at være den eneste sømmelige, medens den unægtelig for de fleste nulevende Mennesker maa være højst frastødende ved sit usmagelige Kryberi, sin allerunderdanigste Devotion.

I denne Henseende fortsatte de Berlingske Aviser blot Traditionerne fra sine Forgængere, Wielandts og Høpffners, — navnlig Høpffner havde drevet det vidt i ydmyg Tilbedelse af Kongehuset. Allerede i det første Nummer i Januar 1749 begynder Berling med en længere poetisk — eller rettere rimet — Hyldest til Kongen, paa en Gang en Nytaarshilsen og en Tak for det meddelte Privilegium, der er meget karakteristisk for Tonarten, hverken værre eller bedre end det meste af den Art, som fremkom i de Tider, og var bleven til en saa naturlig Vane, at man ikke uden videre kan betegne det som Hykleri. Man har virkelig betragtet Kongen og hans Hus som noget ophøjet, man kun turde nærme sig med alle Tegn paa Underdanighed, og selv Tidens mest udmærkede Mænd tænkte og udtrykte sig paa denne Maade, saavel overfor Frederik V som siden overfor Christian VII, hvor vanskeligt det end undertiden kunde falde dem at forene deres Forestillinger om Kronens Ophøjethed med, hvad de saa af Karaktertræk eller ydre Optræden hos dens Bærere.

Ved alle Lejligheder, Fødsler, Fødselsdage, Brylluper, Rejser o. s. v. lagde den Berlingske Avis paa Vers eller i Prosa sin Hyldest for Tronens Fod, og ofte er disse Expektorationer i deres overdrevne Ubehjælpssomhed rent ud barokke, men altid meget lærerige til at forstaa en væsentlig Side af Dagspressens Karakter

Karakter i hin Tid. Saaledes staar der i Januar 1749 i Anledning af Kronprins Christians — den senere Christian VII's — Fødsel: »Den 29. Januarii var den lyksalige Dag, den Dag uden Mage, den Dag paa hvilken vor Længsel blev omvendt til Glæde, vort Haab til Virkelighed, vore Bønner til Taksigelser, den Dag, hvilken Guds Forsyn havde bestemt, at berede os et dobbelt Jubel-Aar; den Dag paa hvilken vor Dagmar, vor Dannebod, vor Allernaadigste Dronning blev lykkelig forløst med en ynddig, velsignet og velskabt Kron-Printz«; og videre: »Den Glæde, som derved opvæktes, var lige saa stor, som Længselen hidtil havde været, og begge ere ubeskrivelige. Hver Stand, hver Alder, hvert Køn stræbede paa en besynderlig Maade at lægge sit Hiertes Fornøvelse for Lyset. Gaderne gave Gienlyd af Fryde-Skrig, og i Huusene giordes Anstalter til Illuminationer og offentlige Glæde-Tegn;« endelig berettes det, hvorledes efter Daaben den ydre Glæde gav sig de stærkeste Udslag: »Den anseeligste Deel af Staden blev paa det prægtigste illumineret. Man saae og hørte intet andet end Glædes-Skud og Fryde-Fyr, hvilke varede ikke alleneste Natten over, indtil Dagen brød frem igien, men fortsattes ogsaa igaar, og har endnu ikke Ende.«

Var end Dronning Louise som bekendt oprigtig afholdt blandt Folk, og Glæden over en Kronprinses Fødsel baade ganske naturlig og sikkert ægte nok, saa er jo dette unægtelig et noget højtravende Udtryk for de loyale Følelser. Endnu mere barokt virker dog en Fødselsdagshilsen til Kongen i Marts samme Aar. »Den 31. Martii«, hedder det her, »var den velsignede Dag, der for 26 Aar siden har bragt Norden Grunden til sin nuværende Lyksalighed, den Dag, paa hvilken Nordens Salomon, Danmarks Augustus og Norges Trajanus, vor Allernaadigste Eenevolds-Herre, har
første

første gang seet denne Verdens Lys. Den indvortes Hiertens Glæde hos alle Retsindige var ubeskrivelig, og er Gud best bekiendt, der har hørt alle de Bønner og Taksigelser, som udi fyrig Andagt for saa Livsalig en Monark ere sendte til Himmelen. Men for at legge ogsaa udvortes for Lyset, hvad Hiertets Grund holder skjult, forføyede alle inden- og udenlandske Ministrer, Riddere, Rangs-Personer, Cavalliers og Dames sig en Galla i deres Stats-Carosser og med deres prægtigste Livreer til Hove, for at nedlægge for Monarkens Fødder deres allerunderdanigste Lykønskninger.«

Naar man sammenligner disse og mange lignende Glædesudbrud fra Frederik V's Tid med Tonen i Aviserne under hans Fader og Forgænger, kan man ikke undgaa at bemærke, at den kølige Underdanighed, hvormed Christian VI omtaltes, har givet Plads for en Strømning af virkelig varm Hengivenhed, som ogsaa ofte kommer frem i Udtrykkene, der bruges; en naiv Begejstring føles gennem al den servile Smiger. Ikke slet saa varm er Tonen overfor Dronning Juliane Marie, der jo ikke var saa elsket som sin Forgængerinde paa Tronen, men ogsaa hun lykønskes og prises dog baade af Avisen selv og af poetiske Indsendere, der slaar Harpen med rungende Toner; saaledes fejres hun en Gang af den falsterske Digter-Præst C. H. Bierring i følgende lille Kvad:

Vi see Din Fødselsfest o Dronning og Exempel
 For alle Dronninger, hver Siæl er frydefuld.
 Din Naade Dig har bygt et evig Ære-Tempel
 Din Guds frygt og Din Troe har prydet det med Guld.
 Hvad kan vi ønske Dig? da Du med disse Vinger
 Til Himlen over os og alle Dig opsvinger.²⁾

At den store og oprigtige Sorg over Frederik V's tidlige Død ogsaa finder Udtryk i de Berlingske Avisers

sers Spalter, er en Selvfølge, ligesom vi naturligvis ogsaa her møder fuldttonende Genklang af den forventningsfulde Glæde, hvormed Befolkningen hilste den unge syttenaarige Christian VII velkommen paa Tronen. Men det var kun altfor rimeligt, at det under den følgende Tids Udvikling blev vanskeligt at holde den hellige Ild vedlige; det er umiskendeligt, at noget af Varmen fra Frederik V's Dage efterhaanden svinder bort, og at den underdanige Hyldest i nogen Grad stivner og bliver mere konventionel, indtil den ubeherskede Glæde atter bryder igennem ved Struensees Fald, der som bekendt navnlig af Hovedstadens Indbyggere følte som en Befrielse fra en stor og overhængende Fare baade for Kongen og Landet.

Overfor den unge Kronprins Frederik var Stemningen indenfor Københavns Borgerskab noget tilbageholdende, da han straks efter sin Konfirmation tilrev sig Magten i Statsraadet; man vidste jo saa lidt om ham, var ængstelig ved hans store Ungdom, frygtede for mulige arvelige Dispositioner og stoled mere paa de erfarne gamle Magthavere. Men det varede jo ikke længe, før han vandt en overordentlig Folkeyndest, som ogsaa ved alle Lejligheder kommer stærkt til Orde i Pressen. Ganske vist skulde der komme Tider, da Landets Farer og Ulykker satte denne Popularitet paa haarde Prøver, men noget typisk dansk baade i godt og ondt bevirkede, at alle Kriser blev overvundne, og selv i de værste Ulykkens Dage var den offentlige Mening altid tilbøjelig til at lægge Ansvaret paa Raadgiverne, Embedsmænd og Hærførere, og ikke paa den elskede Kronprins, hvor enevældigt hans Regimente end i Virkeligheden var. Men Udtryksmaaden var alligevel efterhaanden bleven en anden; naar der skrives Hyldestdigte, er vel Stilen stedse
blomstrende

blomstrende og svulstig, men de slette Poeters Tal bliver i Tidernes Løb ringere, i hvert Fald for saa vidt de lader deres Toner lyde gennem Pressen.

I det attende Aarhundredes fredelige Dage lagde alt, hvad der vedrørte Hoffet og dets Omgivelser, det stærkeste Beslag paa Hovedstadens levende Interesse, og de Berlingske Aviser forstod at holde sine Læsere underrettede. Referater af Festligheder indenfor den fornemme Verden har aabenbart været kærkommen Læsning — sikkert ogsaa dengang baade for dem, der selv agerede med, og for dem, der kun saa og hørte til paa Afstand. En Beretning som den efterfølgende om den ældre Bernstorffs Modtagelse af et Gesandtskab er saaledes lige saa omstændelig som de moderne Referater af fashionable Bryllupper i Holmens Kirke.³⁾

Beskrivelse over den Audience, som Hs. Excellence Hr. Geheimeraad og Friherre af Bernstorff, Geheimeraad i Geheimeconseilet og Ober Secretair i det Tydske Cancellie og ved de udenlandske Affairs i Tirsdags den 10 hujus offentligen meddeelte den her ankomne Tripolitanske Gesandt Mahmed Aga.

Efterat bemelte Gesandt havde den 8. hujus ved 2 af hans fornemste Betientere formeligen ladet Høj- bemelte Hs. Excellence hans Ankomst indberette, og vedbørligen ansøgt om Audience, og Hs. Excellence havde ladet den paafølgende Tirsdag, den 10 hujus dertil bestemme, begav den til denne Act beskikkede Kongelige Hof-Tolk Hr. Consul Æreboe sig samme Dags Eftermiddag Kl. 3 en Galla til Hs. Excellences Hotel og derfra Kl. 4 i en Højbemelte Hs. Excellences Parade-Vogn med 6 Heste for tilbage igien og geleidet af 4 Hs. Excellences Betientere i Galla-Livree, forføjede sig til Hr. Gesandts Qvarteer, hvor han med sædvanlig Æresbeviisning af 3 af Hr. Gesandts fornemste Betientere

Georg Nathanael Glasing, Vinhandler (1781–1828).

Betientere blev imodtagen og ført op til Gesandstens inderste Sahl. Gesandten gik ham ved hans Ankomst nogle Skridt i Møde og modtog ham efter Etiquetten. Lidet derefter, da man havde rangeret sig, gik Optoget for sig igiennem Høybroestræde, Østergade og over Kongens Nye Torv til Hs. Excellences Hotel paa Fride-
richstad i følgende Orden:

- 1) Gik en Captain med 30 Mand af det Kongelige Livregimente foran.
- 2) Derefter fulgte Chiaus, Gesandstens Foureer i Tyrkisk Dragt til Hest.
- 3) Deyens eller Bassens af Tripolis' Present til Hs. K. M. bestaaende i et kostbart med Guld og Sølv bestukket Hestetøy, samt Tilbehør, paa en Hest, som blev ledet af en af de Kongelige Staldkarle.
- 4) Gesandstens Kostangi eller Kammertiener til Hest.
- 5) Divan-Effendi, eller Legations-Secretairen, som er Gesandstens Søn med Creditiver til Hs. K. M. i en rød Fløyls Guldborderet Pung, hvilken han efter Østerlandsk Viis holdte for ved sig paa Hesten.
- 6) Hr. Consul Æreboes 2de Livree Betientere til Fods.
- 7) Hs. Excellences med 6 Heste bespændte Vogn, hvori Hr. Gesandten, som havde en Tripolitansk Cere-
monie-Kappe om sig, sad paa Bag-Sædet, og den Kongelige Hof-Tolk paa For-Sædet. Tæt ved Vognen gik paa begge Sider 4 Betientere af Hs. Excellences i Galla-Livree, og 5 af Hr. Gesandstens Betientere.
- 8) Gesandstens Kihaja eller Staldmester til Hest.
- 9) Sluttede en Premierlieutenant med 24 Mand Optoget.

Ved Ankomsten til Hs. Excellences Hotel, hvor en Secondlieutenant med 20 Mand stod posteret for Por-
ten, steg den beskikkede Kongl. Hof-Tolk og derpaa Gesandten af Vognen, hvorpaa han af 2 Cancellister af det Kongl. Tydske Cancellie, ligesom og ovenfor
Trappen

Trappen af 2 Cancellie-Officianter blev modtagen, hvilke samtlige ginge foran og førte ham igiennem det 1ste og 2det Antichambre, hvori Hs. Excellences Maitre d'Hotel, Huus Officianter og Livree vare forsamlede; ligeledes og igiennem det 3die Gemak, hvori de til det Kongl. Cancellie og Collegier henhørende Personer befandt sig, indtil de komme til Audience Gemakket, i hvilket han af den Kongl. Hof-Tolk blev introduceret.

Derudi sad Hs. Excellence med bedækket Hoved paa en rød Fløyels Lehnstol lige imod Døren, og havde ved den venstre Haand et med rødt Fløyel bedækket Bord.

Ved Indtrædelsen i Gemakket bukkede Hr. Gesandten, saasnart han blev Hs. Excellence vaer, siddende lige for sig, nogle Gange ganske dybt paa Tyrkisk Maneer, indtil Hs. Excellence, som reiste sig lidet op, men satte sig straks derpaa igien, gav ham et Tegn med Haanden, at Han ligeledes skulde nedlade sig paa en 3 Skrit fra lige over for Hs. Excellence paa samme Tapete staaende og med rødt Fløyel betrukken hørygget Stoel.

Herpaa holdt Hr. Gesandten sin Tale i Tyrkisk Sprog, som den imellem Hs. Excellence og Ham staaende Kongelige Hof-Tolk forklarede paa Tydsk. Saalænge Gesandten holdte sin Tale stod han op og overrakte Hs. Excellence sin Principals Creditiv til Hs. K. M. Hs. Excellence, løftende ved sin Hat, tog imod samme og overleverede det til den paa hans venstre Side staaende Hr. Conferentzraad von Klinggraff, som Geheime Referendarius. Hs. Excellence meddelte derpaa Gesandten Svar, hvilket af den Kongl. Hof-Tolk blev Ham i hans Lands Sprog forklaret, og derpaa entre-tenerede ham fuldkommen et Qvarteer, i hvilken Tid Ham (ligesom og hans Følge i det andet Gemak) Caffé, Chokolade, Confiturer og Forfridskninger bleve præ-senterede,

senterede, indtil Han tilsidst gandske fornøyet forlod Hs. Excellence, og blev paa samme Maade som oven for er anført, geleidet tilbage til hans Qvarteer. —

Betegnende for Undersaatternes Interesse for alt, hvad der vedrørte Konge og Hof, er ogsaa de lange og udførlige Beretninger, der meddeles i Aviserne, ikke blot af de Rejser, de kongelige foretog til de forskellige Landsdele og navnlig Besøgene i de mindre Byer, men ogsaa af de Festligheder, hvormed Provinserne fejrede glædelige Begivenheder indenfor Kongehuset, selv de aarligt tilbagevendende Fødselsdage. Her var da ogsaa de Berlingske Aviser altid vel derrettede og bragte vidtløftige Korrespondancer fra alle Egne af Rigerne, hvori Smaastadsboernes naive Festglæde og Optagethed ofte kommer til Orde paa en overordentlig pudsig Maade.

Et Par Prøver paa, hvad Berlings Korrespondenter i denne Henseende kunde præstere, fortjener at anføres.

Den anførte kongelige Fødsel i Januar 1749 fejredes saaledes overalt med stor Begejstring, og Festlighederne refereres omhyggeligt til Opbyggelse for Hovedstadens Publikum. En af de morsomste er Beretningen om Festen i Frederikssund, der betegnes som Kongens liden Zoar, hvor man lavede »en ziirlig udsmyntet Kongelig Crone, som blev holden i Marechals Sted af en dertil ordineret Person, og blev i en Paradevogn bispændt med hviide Heste i Stads, samt Kudsk og Laqvey med behørig Liverie, omkiørt paa Byens Gader, da enhver dertil blev indkaldt at møde for i Underdanighed at anhøre den til enhver af Borger-skabet giorte Opmuntrings-Tale til eenstemmig Glæde, saa vel som og den derpaa følgende Invitation osv. . .« til en festlig Sammenkomst; Festen varede i flere Dage; ved Siden af den nævnte Krone opstilledes »2de smaa
Pager

Pager eensklædte i grønne Klæder med galunerede Hatter med røde Cocarder lige store holdende i hver Haand et med Guld-Baand og andre Zirater beprydet Scepter og forgyldte Æble . . . «; Borgerkompagniet og Livskytterne med Byfogden i Spidsen saluterer for Kronen, idet de marcherer forbi med flyvende Faner, klingende Spil, Trompeters og Paukers Lyd.⁴⁾

Nu var naturligvis Glæden over Kronprinsens Fødsel særlig stærk, men lignende Vidnesbyrd om underdanig Hyldest bringer Bladet ved alle Lejligheder og fra alle Egne af Rigerne, ogsaa indsendte Lykønskingsdigte, hvoriblandt et, som er kvædet af en norsk Poet til Kongens Fødselsdag i 1757, er saa komisk, at det fortjener at anføres:

Monarch! O! gid Du kunde skue
 Den kierlig Nidkierhed og Lue,
 Der blusser i hver Nordmands Bryst!
 De Bønner, for Dit Liv frembæres,
 Den Tak, med hvilken Himlen æres,
 Hvor skulde Du da see med Lyst
 Hver Nordmands Hierte mod Dig springe,
 Hvert Field med Fryde-Echo klinge.
 Hvo kan sin skiulte Drift fortie?
 Hvo med sit reene Ønske bie,
 O! Konge, paa Din Fødsels-Dag,
 Den vi med gylden Tal skal skrive,
 Da vi skal Glædskabs Løsen give
 Og svinge Glædens største Flag;
 Just da Blod-Fanen andre truer
 Og Krigens vidt antændte Luer,
 Da andre Konge-Mord tør vove
 Kan Nordens Friderich sikker sove
 I hver sin Undersaattes Favn;
 Thi under denne Faders Skygge
 Boe Hans og Landets Børn trygge
 Og glædes ved en Faders Navn.
 Gud lad den Fader længe leve!
 Saa faa vi alt hvad vi kan kræve!

S. Thestrup.⁵⁾

Endnu mere henrykt var man naturligvis i Provinskøbstæderne, naar Majestæten i egen høje Person besøgte Byen med et lille Besøg, og Korrespondenterne sender alenlange Beretninger om den Jubel, der da ombølgede ham. Hvad Frederik V's Norgesrejse fremkalder i denne Henseende, er næsten overvældende, og selv hans korte Besøg i Helsingør ved Hjemkomsten refereres som en ren Lykke for Byen; der tales om »den Munterhed, Fryd og Omløben, den glade Tidende foraarsagede«, og det er »ikke at udsige, hvor yndig, mild og naadig Hans Majest. viiste sig paa denne gandske Vey, som skeede til Fods, saa at alles Hierter kunde ey andet end indtages af Glæde ved saadant livsalig og tillige Majestætisk Aasyn.«⁶⁾

Meget pudsigt er ogsaa den detaillerede Skildring af Prins Carl af Hessens Besøg i Drammen i Aaret 1773. Borgerkompagniet var under Gevær, Æreporte opstilledes og Byen illumineredes. I Prosa og Vers hyldedes den høje Gæst og hans Gemalinde, og den Berlingske Korrespondent giver udførlig Beretning om alle Enkeltheder og meddeler in extenso de Hyldestdigte paa Æreportene og andre Steder, hvori de loyale Følelser skaffede sig Luft. Saaledes hilstes Prinsen bl. a. i følgende Strofe:

Velkommen store Prins! Lad Drammen Dig omfavne;
 Vi seer i Haabet, at din Naade os vil gavne,
 Naar Kongen vide faaer, hvormed vor Handels-Stand
 Seylads, Negotie, Trafiqu' ophielpes kan.
 Os ey mangler Lyst og Skibe,
 Men Commersen er i Knibe.

Naar Sagen her er taget ganske praktisk og Poemet giver Udtryk for, at man venter, at Prinsen skal gøre noget

noget til Gengæld, saa er Digtet til Prinsessen, der jo var Kongens Søster, idel Underdanighed:

Yndig Lovise, Livsalige Datter,
 Af deyligste Moder, som Britterne gav;
 Din Naade, hver Nordmand i Hiertet høyt skatter
 Og gjør sig den kiærligste Glæde deraf,
 At Norge kan vente Du her vil omarme
 Din store og elskte, Din kierlige Carl;
 Dit Aasyn og Grace vil mere opvarme
 Det troefaste Blod i hver Bonde og Jarl. 7)

Var saaledes Interessen for Hoffets Personer stor, saa drejede dog Meddelelserne sig næsten udelukkende om Familienyt og selskabelige Forhold, medens egentlige Regeringshandlinge kun berettes kort og refererende eller med nogle tomme Lovord. Naturligvis meddeles med stor Omhu alle Embedsudnævnelser fra de højeste til de laveste, baade til civile og militære Stillinger og ikke mindst til Hofcharger.

Egentlige indenrigspolitiske Nyheder kan som Følge af de ovenfor skildrede Censurforhold kun med største Forsigtighed bringes til Offentlighedens Kundskab, og deres Tal er ogsaa kun ringe. Karakteristisk er det, at de vigtigste og mest indgribende Begivenheder kun sætter Spor som Hyldest til Magthaverne for det udmærkede og store, der er udført. Man vil saaledes ikke af de Berlingske Aviser kunne se, hvorledes Stemningen i Hovedstaden var overfor Struensees Regimente, før Jubelen over den forhadte Statsmands Fald bryder løs og giver sig Udslag i næsten hysterisk Lovprisning af dem, der har styrtet ham.

I de følgende Tider berettes tørt og nøgternt om Regeringens Handlinger, som dog saa at sige uden Undtagelse findes vise og højst gavnlige for Landet.

Om

Om nogen virkelig Karakteristik er der yderst sjældent Tale, ikke engang i den Forstand, at et vigtigt Skridt fra Regeringens Side fremhæves særlig stærkt, end mindre at det skulde kritiseres. Forordninger, der indfører de mest gennemgribende Reforme for Samfundet, meddeles i Reglen blot officielt som rent faktisk Regeringshandling, uden at Læserens Opmærksomhed henledes paa, at der her er noget særligt paa Færde.

Saaledes er Forholdet ved det bekendte Statskup i April 1784, da Kronprins Frederik tilrev sig Magten og det Guldbergske Regimente blev fjærnet. Kun en Notits i rent officiel Form om, at nogle Geheime-raader var afskediget og nogle nye udnævnt, staar at læse i det Nummer af Avisen, der udkom et Par Dage efter, — ikke et Ord om den Betydning, denne Forandring kunde faa; kun en kort Bemærkning om, at det hidtidige Cabinet aldeles blev ophævet og alle Sager atter skulde foredrages for Kongen selv, lader den indviede skimte, hvor det bar hen.⁸⁾

Vigtigst af alt var Forholdet til Udlandet, den hemmelige Udenrigspolitik, hvorover der altid hvilede et tæt Slør, som man saa gjerne vilde løfte en Flig af, om det var muligt. Men her var jo Avisernes Stilling særlig vanskelig, og den Kost, de formaaede at servere deres Læsere, overordentlig mager. Det er i saa Henseende uhyre betegnende, at der i Bladene ikke indholdes et Ord om den skæbnesvangre Stilling, hvori Danmark befandt sig i Aaret 1762, da den Gottorpske Hertug som Czar Peter III besteg den russiske Trone og straks paabegyndte Forberedelserne til sit længe paatænkte Angreb paa vort Land; nogen Tanke om gennem Pressen at orientere Befolkningen fandtes ikke hos Regeringen, og var Ulykken kommen over os, var Paniken og Forvirringen bleven saa meget større,
som

*Carl Christian Berling, Bogtrykker (1777–1824).
Efter Maleri af Prof. C. A. Jensen.*

som de fleste var ganske uforberedte, selv om formodentlig nok nogle Rygter om den truende Fare har verseret i København Mand og Mand imellem.

Iøvrigt blev Danmark jo lykkeligvis hele det attende Aarhundrede ud holdt udenfor Europas Krige, og om det Arbejde, der udførtes for at holde denne Kurs, erfarede det avislæsende Publikum lidet eller intet. Men Nyhederne ude fra om de store Begivenheder blev læst med den største Interesse, og de Berlingske Aviser maa siges at have holdt sine Læsere godt underrettede.

Hovedmassen af Nyhederne fremtræder som Korrespondancer og meddeles, som de er indløbne, ganske som i vore Dage Telegrammerne. Tilstande og Begivenheder i Europas Storpolitik er naturligvis ganske afgørende for deres Indhold; saaledes er Avisen i den preussiske Syvaarskrigs Tid saa at sige ganske behersket af Meddelelser om Slag og Troppebevægelser, om Krigsbegivenheder, der er sket eller forudsættes at ville ske og Rygter af alle Slags. Alle disse Efterretninger er stærkt farvede efter det Sted, hvorfra de kommer; Avisen selv er saa forstandig og forsigtig ikke direkte at tage Parti, men det skinner dog ret tydeligt igennem ved Grupperingen og Opstillingen af de forskellige Efterretninger, at Sympatien og Beundringen har været hos Preusserkongen. Morsomt er det at se, hvorledes Korrespondenterne fra de to Partier polemiserer imod hinandens Fremstillinger af Begivenhederne, nøjagtig som de stærkt farvede Telegrammer under Verdenskrigen altid søgte at fremhæve Heldene udover alle rimelige Grænser og tilsløre Nederlagene. Om Slaget ved Prag blev der saaledes udsendt Meddelelser fra begge Sider, som mildest talt ikke stemmede godt overens; Korrespondenten i Berlin skrev

skrev bl. a.: Jeg har været saa lykkelig at bekomme et Stykke, angaaende den vigtige Tildragelse af 6. May, som min Herre uden Tvivl ogsaa vil holde for den rareste iblandt alle de Efterretninger, som hidindtil om dette Slag ere blevne meddelte. Samme er det i denne Henseende affærdigede Brev fra Kongen til Hs. Majest. Frue Moder: »Jeg er tilligemed mine Brødre vel og ved Helbred. Campagnen er forlorn for de Østerrigske. Og jeg befinder mig gandske frie og ubehindret med 150.000 Mand. Nu kan de frit legge til, at vi ere Herrer over et Kongerige, som maa skaffe os Penge og Folk, og at de Østerrigske ere i saadan en Frygt og Angest, at de ere adsplidte fra hverandre ligesom Avner, og tage Flugten allevegne. Jeg haver sat mig for at detachere 50.000 Mand og gjøre de Franske en Reverence, samt med de i Bøhmen overblivende 100.000 Mand at forfølge de Østerrigske.«)

Med aabenbar Sans for Frederik II's hvasse Humor anføres ogsaa et karakteristisk Brev, han sendte til Kommandanten paa Fæstningen Königstein:

Leipzig, d. 7. April.

Hs. Kongl. Preussisk Majest. haver under 30. Martii skrevet efterfølgende Brev til Generallieutenant von Pirck, Commandanten i Königstein: »Meget Elskelige Hr. Generallieutenant! Da jeg fra adskillige Steder fornemmer, at Rygtet gaaer over alt, at de Østerrigske have i Sinde at ville overrumple Königstein, saa har Jeg ikke vildet undlade at erindre Hr. Generallieutenant om, hvad den, angaaende Königstein trofne Capitulation med sig fører, og hvad hans Honneur og Parole forpligter ham til, og da Fæstningen Königstein er insurprenable, saa haver Jeg saa meget desmeere
forud

forud vildet give Hr. Generallieutenanten Efterretning om dette Rygte, som intet kan være vissere, at, i Fald en saadan Overrumpling skulde sættes i Verk, det da ikke andet kunde være, end at jo Generallieutenanten maa have Deel deri.

Jeg forbliver ¹⁰⁾

Paa lignende Maade gik det under andre europæiske Krige som f. Ex. Katharina den Andens Tyrkerkrig, hvor de to Parters Meddelelser stadig krydser og modsiger hinanden, og saa talrige de er, dog ikke gør det muligt at danne sig nogetsomhelst paalideligt Billede af, hvad der virkelig foregik.

Naturligvis kunde der ogsaa være andre sensationelle Begivenheder, som lagde Beslag paa Interessen, navnlig naar de vedrørte de fremmede Fyrsters eller andre højtstaaende Personers Forhold. Saaledes vakte det bekendte Attentat paa Ludvig XV i Aaret 1757 den Berlingske Avis' dybeste Afsky; alle Enkeltheder ved Attentatet og de paafølgende Forhør berettes omhyggeligt, og Torturen, som den ulykkelige Forbryder underkastes, forekommer aabenbart ganske naturlig og berettiget; et Sted hedder det: »Siden den bekendte d'Amiens har intet synderligt endnu vildet bekiende, har man ladet forfærdige en Lehnstoel, paa hvis Sæde tre hverandre lige imodstaaende Stænger, der ere slebne som en Diamant, støde sammen, og paa hvilke han skal sidde. Hertil kommer endnu de øvrige Stykker, hvilke naar de trække sig tilsammen, vil foraarsage ham en ulidelig Smerte, dog uden at man har Behov at frygte for, at han deraf skulde omkomme. Omendskiønt man nu ikke kan opfinde saadan Straf, som er nok til ham, skal han dog ikke parteres ved 4 Heste, men ved et Dreieverk eller Vindel, saaledes at et Lem efter et andet

andet bliver afrykt. Før hans Henrettelse skal han bringes ud af Fængselet til Frue Kirken med et antændt Voxlys i den ene og Morder-Kniven i den anden Haand, der skal han offentlig bede Gud, Kongen og Staten om Forladelse. Efter at hans Haand af det deri nedbrændte Voxlys er bleven forbrændt, skal den ham afhugges. Derpaa skal han lægges paa en Sluffe for at slæbes til Pladsen la Greve, hvor han skal udstaa det sidste af hans Dom — —.«¹¹⁾ Ogsaa den endelige, velkendte, rædselsfulde Execution refereres omhyggeligt som en naturlig og rimelig Retfærdighedshandling.

Den Berlingske Avis viser aaben Sans for at bringe alsidig og udførlig Efterretning allevegne fra. Det er ikke blot Krige og Attentater, vi læser om, men saa at sige alt, hvad der foregaar ude i Verden, og er der end megen Sladder og løse Rygter blandt disse Nyheder, saa røber Udvalget af Meddelelser ofte megen Forstaaelse af, hvad der havde Betydning og vilde faa varige Virkninger. Saaledes læses i Bladet lange og udførlige Beretninger om de betydningsfulde Begivenheder i Indien, som førte til, at Herredømmet over dette Land gik over til den engelske Stat, og den opvørende Rovpolitik, som Europas tre østlige Stormagter førte overfor Polen, da de i Aaret 1773 begyndte at bemægtige sig store Dele af Landet, findes udførligt omtalt og har aabenbart vakt stærk Bevægelse.

Af stor Interesse er det at se, hvorledes den franske Revolution afspejler sig i vor hjemlige Avis. Stemningen her hjemme var jo i det hele fra Begyndelsen af sympatisk saavel for Franskændene i det hele taget, som for Frihedsbevægelsen, og her som de fleste andre Steder begejstredes man navnlig over Girondinerne, de liberal-radikale Skvadronører med de mange tomme Fraser om Frihed og Lighed, som rigtig var i Tidens Aand.

Aand. Men da Blodet begyndte at flyde og Salonernes Frihedshelte afløstes af de hensynsløse Demagoger, begyndte man at blive betænkelig, og Begejstringen kaldedes for snart at forvandle sig til en naturlig Afsky for den sindssyge Grusomhed og Fejghed, der nu raadede i Paris.

Processen mod Ludvig XVI refereres i den Berlingske Avis med stor Udførlighed, og det er tydeligt, at man ikke havde ventet den Udgang, der kom, og som jo opfyldte hele Europa med Forfærdelse. Den efterfølgende Meddelelse fra Paris om selve Henrettelsen viser klart, hvorledes man følte ved denne meningsløse Volds handling:

Paris, d. 21. Januarii.

Den skrækkelige og bedrøvelige Scene, som maae opfylde hele Europa med Mishag, Afskye og Forfærdelse, er desværre nu virkelig fuldført. Ludvig, som Forsynet havde sat paa en af de første Throner, er idag Morges Klokken 10 død Martyrdøden paa Skaffottet og bleven et Offer for det grumme Partie, som hverken ved Menneskelighedens Stemme, eller ved nogen Grundsætning af Moral og Politik, ikke engang ved Kongen af Spaniens store Tilbud, at sende sin egen Søn med 4 ubevæbnede Batailloner som Gidsler til Frankrig, kunde bringes fra dets blodtørstige Plan. Følgende ere de nærmere Omstændigheder ved denne høystbedrøvelige Tildragelse, som har gjort den 21 Januarii 1793 til en af de sorteste Dage i Historien. I Debatterne den 18de og 19de beholdt ogsaa det blodtørstige Partie Overhaand, og N. C. besluttede den 19de med 380 Stemmer mod 310, at Ludvigs Henrettelse ikke skulde opsættes; at det skulde tillades ham

ham at omgaaes med sin Familie til det sidste Øjeblik; at der skulde beskikkes ham en Geistlig til Led- sagelse og Henrettelsen skulde skee paa Revolutions- pladsen, forhen Ludvig XV Plads. Igaar Klokken 9 bragte Justitsministeren Garat den ulykkelige Konge dette Decret: »Ludvig«, sagde han, »jeg har Befaling at overlevere Dem dette Decret.« Kongen læste det med Rolighed, og man hørte disse Ord af ham: »Det er Tiid, at det faaer en Ende.« Herpaa skrev han egen- hændig et Brev til Nationalconventen, som han over- leverede Ministeren og hvori han forlangte 3 Dages Opsættelse, som N. C. maatte anvende til at raadslaae om hans Families Skiebne og bestemme nogen Skades- løsholdelse for de Huusbetiente, som, medens han endnu var Konge, havde tient troe. Ligeledes bad han om 2 Geistlige, men N. C. afslog den forlangte 3 Dages Opsættelse, hvortil især det grumme Biergpartie bidrog meget. — Under de mest rørende Sukke, Graad og Klage ere hans Gemalinde, Søster og Børn komne til ham, og have siden været hos ham. Han har trøstet dem og vist en stor Character; man har endog an- merket, at han med Roelighed har spiiist til Middag. Det var rørende, da hans Søn sagde den 18de til den vagthavende Municipalbetjent: »De er stærk, min Herre, tag mig og bær mig til Sectionerne; der vil jeg bede om Naade for min Fader. Jeg forsikrer Dem, han er saa god.« Natten mellem den 20de og 21de formodede man med Grund store Bevægelser i Paris. Pelletier fra St. Forgeau, en af N. C. Deputerte, sad igaar Efter- middag i et af de underjordiske Spisegemakker paa Palais-Royal og spiste til Middag. Paris, forhen en af Garde du Corps, raabte, da han saae ham: Denne har stemmet for Ludvigs Død, og i samme Øjeblik anfaldt ham rasende og giennemborede ham med en Dolk.

Dolk. Den Saarede er død i Morges Klokken halv 5, og Paris blev om Midnat tilligemed en af Torv-Kiemperne, som vilde skyde paa Ludvig, naar han blev bragt fra Temple til Retterpladsen, arresteret. — Bedrøvelig tog denne Dag sin Begyndelse. De 48 Sectioner, Borgerraadet og alle Klubber erklærede sig permanent. Kl. 7 om Morgenen traadte 150,000 Mand under Gevær for at dække Paris, medens Henrettelsen foregik. De strengeste Ordre blev givne, at ingen maatte nærme sig Skafottet. Man udsprede at Torvedamerne vilde nærme sig Skafottet, raabe Naade, og dersom denne ikke paafulgte, skulde der blive skudt paa Nationalgarderne. Fuldbyrderen af Criminaldommen var om Natten forhen sat fast, fordi han fordrede sin Afsked, for ikke at lægge Haand paa den Salvede. Klokken var 9 om Morgenen. Et dybt og gyseligt Stille bedækkede Staden, ellers Kongens gode Stad kaldet, men nu hans Bøddel. Straks efter Klokken 9 blev Ludvig under hans Gemalindes, Søstres og Børns lydelige Jammerklager ført fra Templetaarnet, efterat han foriveien havde set sin 14aarige syge Datter døe i Convulsioner. En Kareth, omringet af utallige Bevæbnede, trak ham langsomt til Retterpladsen. Karethvinduerne vare optrukne, og man har blot kunnet blive vaer de flyvende Haar paa hans i Bedrøvelse nedsænkede og vaklende Hoved. Henimod Klokken 10 kom han til Retterpladsen og besteg uforsagt Skafottet. Han havde en sort Kiøle paa, men man klædte ham af og gav ham en reen Skiorte. Ludvig XV's Plads var fuld af bevæbnede, og bag Piedestalden af denne hans Formands Støtte, som forhen havde staaet her, stod Guillotinen. Han vilde tale til Folket og raabte, at han tilgav alle sine Fiender, men han blev af Skarpretteren afbrudt i sin Tale, trukket paa Guillotinen,

tingen, bundet fast, og i en Tid af 2 Sekunder var han halshugget. Idet man saa Hovedet falde, reiste sig et almindeligt Skrig: Republikken leve! hvilket endnu vedvarer og løber fra den ene Gade til den anden. Skarprettereren viste Folket Hovedet adskillige Gange. Lejegemet blev lagt paa en Karre og bragt til St. Magdalenas Kirke, hvor en dyb med Kalk opfyldende Grav allerede er opkastet, saa hans jordiske Deel snart vil blive fortæret af denne corrusiviske Materie. En anstændig Jordefærd er ham bereedt.

Af en anden Skrivelse fra Paris den 21de Jan.:

Mange Medlemmer af N. C. deriblandt Payne og Kersaint, have, da de ikke kunde udvirke nogen Opsættelse i Ludvig XVI's Henrettelse, taget Afskeed. Den her oprettede Confoederations-Klub, hvilken lige som Sullas Soldater raadslaæ med omspændt Sværd, true at give N. C. Autoritet et dødeligt Saar, og maa skee rive dens Magt til sig. Jakobiner-Klubben har allerede ganske overgivet sig til den. Man taler i hiin Klub om intet andet, end at skiære Ørene af alle Rolands og Brissots Tilhængere. — Følgende er det Brev, som Kongen igaar gav Justitsministeren, da denne overleverte ham Bloddecreterne af 15de til 19de hujus, saaledes som det er bleven oplæst i N. C.: »Jeg forlanger en Opsættelse af 3 Dage for at berede mig til at møde for Gud. Jeg forlanger at see uden Vidner den Person, som jeg vil give Communen tilkiende: Jeg forlanger at blive befriet for den bestandige Opsigt, som Communen paa nogle Dage har holdt over mig. — Jeg forlanger at omgaas frit og uden Vidner med min Familie. Jeg forlanger, at Conventen vil være saa god at sørge for min Families Skiebne. — Jeg forlanger, at de faae Lov til at begive sig, hvorhen de ville. — Jeg anbefaler Nationen de Personer, som have staaet
i min

i min Tieneste, og hvoraf mange kun have en maadelig Pension, som jeg gav dem, saavel som de Privatpersoner, som have opofret deres hele Formue for min Skyld. De Personer, som jeg ønsker at have hos mig, ere: Hr. Edjevos eller Hr. Fermont i Gaden du Bacq No. 283. — Opsættelsen blev afslaaet og de øvrige Fordringer bevilgede, og Justitsministeren authoriseret af N. C. at erklære Ludvig: »At Nationen, som stedse var ædelmodig og retfærdig!!! skulde sørge for hans Familie.« — Igaar decreterte N. C. at Kersaint, som havde aftakket under det Paaskud, at der sadde Mordere af 2. Septbr. i N. C. skulde lovligen forfølges. — Blandt Talerne som den 19de hujus kraftig paastode Ludvigs hurtige Henrettelse var Marat! Denne paastod, at saalænge Ludvig havde Hovedet, var Republiken ikke andet end et Huus af Kort. Buzot derimod paastod, at Ludvigs hastige Henrettelse vilde bringe de Franske i en andens Lænker, og pegede derved paa Orleans, der var færdig til at succedere Ludvig. — Kongens Defensorer maatte siden den 18de ikke mere komme til ham. I det nye Brev, som den spanske Gesandt skrev den 17de i Faveur af Ludvig til N. C., bad han kun om en Opsættelse for at kunne sende en Coureer til Madrid og faae een tilbage igien derfra, men forgjæves. Siden skal han have tilbudet sin Konges Søn og 4 spanske Batailloner som Gidsler, at hans Hof i en Tid af 4 Uger skulde udvirke hos alle Magter, at Republiken blev erkjendt, og Fred sluttet. Breve fra adskillige andre Magter skulle ogsaa have været frugtesløse.¹²⁾

I Løbet af Halvfemserne fik imidlertid Sympatien for Frankrig atter stærkere Tag i Sindene, da Rædslerne var kommet noget paa Afstand, og man ikke kunde lade være at beundre den Dygtighed og det Heltemod,

Heltemod, hvormed den unge Republik forsvarede sig mod de andre europæiske Magter, som stadig sluttede sig sammen imod dem. Navnlig kunde det ikke være andet, end at Bonapartes mange glimrende Sejre vakte Begejstring, og hans store Evner til at bringe det ulykkelige Land paa Fode maatte ogsaa aftvinge forstandige Mennesker Respekt.¹³⁾ Hertil kom, at Englands Politik beredte Danmark stedse større Vanskeligheder og tilsidst tvang os ud af Neutraliteten, og med Indgangen til det ny Aarhundrede blev alt, hvad der foregik i den europæiske Storpolitik, af saa vital Interesse ogsaa for os, at det er forstaaeligt, at Aviserne nu helt igennem var præget af de politiske Efterretninger.

I Berlingske Avis' Spalter møder vi da ogsaa et forfriskende Pust af den Beslutsomhedens og Tapperhedens Aand, der raadede i Folket og ganske særlig i Hovedstaden, da Englands første Angreb kom over os; Mod til at holde ud og Stolthed over, hvad der er ydet, taler da ogsaa igennem de Referater, Avisen bringer i de nærmeste Dage efter Slaget paa Reden.

Kiøbenhavn, d. 3. April.

Igaar var det en i Danmarks Aarbøger mærkværdig Dag. Paa den havde man den anden Kamp med den overmodige Britte, og den er overstaaet til Hæder for Fædrenelandet. Iforgaars Eftermiddag gik 2 Divisioner under Admiral Nelson til Seils og lagde sig samlet en halv Mil Østen for Lynetten Qvintus, skraas for den sydlige Linje af vor Defension. Klokken 10^{1/2} lettede den engelske Flaade af henimod 40 store og mindre Skibe og nærmede sig. Vor Defension begyndte Bataillen. En uafbrudt Ild blev vedligeholdt i fulde 5 Timer.

Timer. Det danske Mod viste sig i dets ædleste Lys, og den seiervante Britte saae, at Danmark har Mænd, som kan værne om dets Fred og kæmpe for dets Uafhængighed. De Engelske anfaldt efter Sædvane paa een Punkt med deres hele Magt. Den sydlige Linje udholdt en morderlig Ild og besvarede den med Kraft. Chefen for Defensionen, den kiekke Oberst Fischer, blev saaret, maatte forlade Skibet Dannebrog og førte derefter Kommandoen paa et andet af Blokskibene. Alle Officererne udmærkede sig hver paa sin Post ved sandt Mod, og de Underordnede offrede gladelig deres Liv for Fædrelandet. Kl. 3 begyndte Kannonaden lidt at sagtne, og Admiral Nelson sendte noget efter en Parlamentair i Land for at underhandle. Man siger at han skal have hilset de Danske som kiekke Brødre og i Depeschen giort følgende Forslag 1) at Danmark skulle afstaae fra Alliancen med Rusland, 2) tillade ham at reparere sine Skibe og 3) modtage hans Saa-rede til Helbredelse. De 2 første Forslag skal vor ædle Kronprinds have ganske afslaaet med det Svar, at Danmark havde endnu Mod og Kraft til at forsvare sig og sin Selvstændighed, men hvad det sidste angik, saa kunde Admiral Nelson vente, at Danmark altid vilde vise Menneskelighed mod sine Fiender. En Vaabensstilstand, der vedvarer endnu, blev derpaa sluttet.

Admiral Nelson er i dette Øjeblik i Land for selv at underhandle. Hans Forslag ere endnu ikke bekiendte, men det føler enhver Dansk, at vor Kronprinds, til hvem han har henvendt sig, aldrig vil modtage noget Tilbud, som kunde vanhædre Nationen. Det er et kritisk og afgjørende Øjeblik, og endnu mere Blod vil flyde i den næste Kamp, dersom Underhandlingerne ei falde ud efter Ønske. Man er beredt til at møde det Værste og staae eller falde som Mænd.

4 af vore Defensionsskibe have liidt særdeles meget. Dannebrog fløi i Luften, efterat Mandskabet havde sat det i Brand; men de Engelskes Tab er stort især paa Folk, og dette skal Nelson have tilstaaet.

Kiøbenhavn, d. 6. April.

Udfaldet af den blodige Bataille, som holdtes den 2den April, har paa vore Krigere saavel som paa hele Folket ikke havt anden Følge end den største Lyst til atter at binde an med den talrige Fiende, der paa sin Side synes at have tabt i samme Forhold af sin berøgtede Raskhed. Vel sandt at den sydlige Deel af vor Defension, mod hvem de Engelske henvendte deres forenede Kræfter, har liidt særdeles, men fraregner man hvad der er reddet og stødt til den nordlige Defension eller under Reparation samt de sunkne og i Luften opfløine Numere, saa har en mindre Erobring nok aldrig kostet mere engelsk Blod. De have allerede brændt nogle af de Skrog, som vore Krigere overlod dem, da Kanonerne ikke mere kunde bruges. Af den forlangte Stilstand og deres Uvirksomhed i 4 Dage seer man, at de have liidt meget paa deres Skibe og Mandskab. Naar de have prøvet nok en Dyst med en Fiende, som de ansaae saa ubetydelig, vil deres Flaade nok blive nødt til, i Fald den kan, at vende hiemad. Det fortiener at anføres, at Fienden ikke har taget et eneste Defensionsskib ved Entring, men først viist sig i Baade, da Skrogene vare forladte.

Vor Flaade er i god Behold. Ny Forsvarsanstalter fremstaae hvert Øjeblik, og alle Borgerklasser kappes med hinanden i Mod og Patriotisme. Med et Ord: intet kan ligne den Kierlighed enhver bær til vor Regiering,

giering, som vaager over den danske Nations Værdighed, og den Kiekhed hvormed man seer en fornyet Kamp i Møde.¹⁴⁾

I de følgende Aar var baade Publikums og Avisernes Interesse i stedse stigende Grad optaget af de store europæiske Begivenheder, eftersom Forholdene blev stedse mere og mere forviklede, og det blev klart, at Danmark i Længden ikke kunde undgaa at blive draget med ind i Malstrømmen. Regeringen stillede sig i det store Opgør paa den forkerte Side, men Tilfældet var os ikke saa gunstigt som hundrede Aar senere, og vi kom til at bøde haardt for Fejlen. Men i forbavsende ringe Grad rettedes Bebrejdelsen mod Kronprinsen og hans Raadgivere, navnlig saa at sige slet ikke imod ham, ikke engang da han forlod Hovedstaden i den farefulde Stund i Sommeren 1807, omend dette Skridt naturligvis vakte nogen Bekymring og Skuffelse. Mod Fjenden, som forøvede det brutale og slet motiverede Overfald, kom Raseriet kraftigt til Orde i Aviserne, og mere end nogensinde tilforn kan man læse Tidens Begivenheder og Stemninger ud af »Berlingskes« Spalter. Hvert Nummer indeholder udførlige Referater af Kampene, Proklamationerne fra General Peymann meddeles, og det vimler med Opraab og Formaninger af alle Slags. Nogle, som ved Bombardementet er blevne aldeles ruineret, indrykker Bøn om Hjælp, andre Mindedigte over de Faldne eller Hyldest til de tapre, som forsvare Landet mod Overmagten; men forbavsende er det at se, hvor stærkt der reageres mod Overgivelse og Haabløshed. Og da alt er tabt, synes man at kappes om at tage fat paa at genoprette Skaden; straks sættes der

der Indsamling i Gang for at skaffe Penge til Bygning af en ny Flaade, der samles Penge til de faldnes Efterladte og den private Hjælpsomhed overfor de Brandlidte synes at have været stor, efter de Taksigelser at dømme, som Aviserne bringer. Ja, nogle henvender sig endogsaa med Hyldest til Kronprinsen som for at forsikre ham om Folkets uforandrede Hengivenhed, som følgende naive men velmente Rimeri:

TIL DANMARKS KRONPRINDS

Skønt Dig værdig ei jeg mægter stamme
Et Velkommen, ædle Kongesøn!
Yttre Skinnet af den Æmheds Flamme
Hiertet helligede Dig i Løn;
Ei Din Blidhed svage Røst vil kue,
Som Dig jublende imøde gik,
Nu vi atter Dig iblandt os skue
Fredegode, elskte Frederik.

Hvo var dansk og kiendte ei Dit Hierte,
Ei Din Aand for overlistet Dan?
Hvo var dansk og deelte ei Din Smerte
Ved det frækkeste blandt Kongeran?
Du som stedse blidelig og gierne
Drypped Balsam i hver saaret Barm,
Dig Dit Held, Dit Danmarks Roe at værne,
Styrter hver sig froe i Dødens Arm.

Tryghed i Dit Fied sin Bolig danner,
Mod og Haab gaaer ved Din Side hen;
Skarer flyve til Dit stolte Banner
Paa Dit Vink, Du Folkets kiekke Ven.
Føel, o! føel, at Landets ægte Sønner
Kiende, skatte, elske, signe Dig;
Oldingen som mat ved Staven stønner
Ynglingen som modig tumler sig.

Maatte brittisk Vold Dig end paanøde
 Hevnersværdet, Fredens blide Ven,
 Snart Bellonas Tordenskye vil føde
 Klarest Dag for Danien igien.
 Da i himmelsk Glorie Du stande
 Bedste, Fredrik! Signet af Dit Land,
 Krøniken for Efterverdnen sande
 At Du tænkte, handlede som Mand.

Frederiksborg, 15. Novbr. 1807.

Terkel Mørch.¹⁵⁾

Med Glæde beretter den Berlingske Avis om de Tab, den engelske Flaade led paa Tilbagefarten med de røvede Skibe:

London, d. 22. Novbr.

Den danske Flaade har ved sin Overfart til England udstaaet en meget hæftig Storm, hvorved en Deel Skibe af samme ere forliiste. Mænd af Indsigt frygte imidlertid for, at den politiske Storm, som dens Ankomst hertil drager over os, endnu vil blive langt ulykkeligere for Engelland.¹⁶⁾

Det fortælles at Rygtet om, at Danskerne havde boret Huller i Skibene, ikke fandt Tiltro, og endelig gives naturligvis udførlige Meddelelser om den Misbilligelse, hvormed den engelske Regerings Handlemaade blev modtaget i dens eget Land. Legationsraad Mantheys tyske Skrift om hele Sagen blev oversat af Digteren Frederik Høegh-Guldberg, der anmelder sin Oversættelse i Berlingske i følgende forstemningen meget karakteristiske Udtalelse:

BØGER

Originalen til den af mig nyeligen anmeldte Oversættelse, som jeg, formedelst dens Uundværlighed til rigtig Bedømmelse af Danmarks Forhold til England,

land, før og i nærværende Krig, søgte at gjøre mine Landsmænd opmærksom paa, er nu udkommen her i Kiel og har den Titel: Ist es England gelungen, seinen Raubzug gegen Danmark zu rechtfertigen? Af Oversættelsen er allerede den største Deel færdig fra Pressen. For min egen Skyld kunde det være mig ligegyldigt at komme i Collission med en anden muelig Oversætter; men Honoraret for min Oversættelse er, som alt Honorar for de Arbeider, der i denne Tid forlode min Pult, bestemt mine lidende kiøbenhavnske Landsmænd, og derfor finder jeg mig beføiet til denne Forudbekiendtgørelse.

Kiel, d. 27. Novbr. 1807. F. Høegh-Guldberg,¹⁷⁾
Professor.

Om det Indtryk, de herskende Forhold gjorde paa Samtiden, faar vi en anskuelig Forestilling gennem et Digt af samme Guldberg, hvori Europas hele ulykkelige Skæbne skildres med Farver, der endnu synes os ganske friske og levende:

EUROPA I AUGUST 1807

(SATIRE AF GULDBERG)

Europa blues dog ei meer!
I Dine Søstres Kreds den første Plads Du tage!
Beskeden træder hver af dem tilbage
Naar op til Dig hun seer.
»For al min Christendom?« Bliv ikke vred!
Men, var endog det saa, Du svække kun dens Dyder.
Jo mindre christelig, des meer energisk bryder
Man Staven over andres Held og Fred.
»For al min Viisdom?« Hvad man maaler, hvad man veier,
Kun det paa Kramboddissen er i Priis.
Og alt er Krambod nu! Mon Kant var nær saa viis
Som Urtekræmmeren der Millioner eier?

»For alt mit Landbrug?« Kløver, Korn, Salater,
 Kartoffler, Humle, Rapsaat, Gran og Bøg,
 Hvad er det Jordkryb mod Rakter og Granater.
 Bombardementer og beskudte Stæders Røg!
 Nei, trods Din store Kunst og større — Ikkekunst,
 Trods Din ubrydelige Atmosfære
 Af Kosmopolitismens svedne Ære
 Og Kandestøberiets mugne Dunst:
 Trods alt hvormed Du danner og Du morer,
 Trods Dine giennemskuelige Florer,
 Trods Dine hesteløse Sporer,
 Trods Dine Fryndser, Qvaster, Tresser, Snorer,
 Bordeller, Apothekere, Doctorer,
 Programmer, Promotioner, Protectorer,
 Støv, Møl, Bogtrykkersværte, Professorer,
 Trods det tilhobe, dog Din Grandsker hidtil saae,
 De fire Søstre Dig ved Siden stolte staae.
 »Hvad har jeg manglet da? Nævn mig den Brøde
 Jeg ubevidst har rettet! Skynd dig! Svar!«
 Saa viid det! Dig bestraalet lys og klar
 Nu først Fuldkommenhedens Morgenrøde.
 En Stat, der af den hele Bibels Ord,
 Paa dem en Tyv om Natten ene troer;
 En lovløs Røverstat, der lægger Frænder øde
 Med sande Mesters Røe, see! Den Din Mangel var,
 Men derfor Bretland vil dog engang ærlig bøde,
 For første Skud det nys paa Danmark løstnet har,
 Drog salig Folkeret sit sidste Suk og døde.
 Europa! Blues dog ei meer!
 I Dine Søstres Kreds Din Hædersplads Du tage!
 Undselig træder hver af dem tilbage
 Og rødmer naar til Dig hun seer.¹⁸⁾

Med ganske særlig Glæde meddeler endelig den
 Berlingske Avis den store Proklamation af 11. No-
 vember 1807, hvorved Kejser Alexander af Rusland
 bryder med England, et Aktstykke, der er overordent-
 lig karakteristisk for dets Ophavsmand og som maatte
 blive modtaget med saa meget større Begejstring i Kø-
 benhavn,

benhavn, som man ikke var vant til, at noget godt kom fra Øst. Det fører ved selve sin Ordlyd saaledes ind i Øjeblikkets Stemning, at det, hvor velkendt dets Indhold end er, fortjener at gengives saaledes, som Avisen aftrykte det:

St. Petersburg, d. 11. Novbr.

Fra vort Hofs Side er følgende mærkelige Declaration udkommen:

Jo større Priis Keiseren satte paa Hs. Brittiske Maj. Venskab, med desto større Græmmelse har han maattet see, at denne Monark aldeles afveeg derfra. — To Gange greb Keiseren til Vaaben i en Sag, hvori den mest umiddelbare Interesse var Engellands; han anmodede det omsonst om at medvirke til dets egen Interesse; han begiærede ei, at dets Tropper skulde foreene sig med hans. Han ønskede blot, at det vilde gjøre en Diversion; han forbausedes over, at det paa sin Side var uvirksomt i sin egen Sag. Men koldt tilskuende den blodige Krigsskueplads, som var opvakt efter dets Villie, sendte det derimod Tropper hen at angribe Buenos Ayres. En Deel af dets Armeer, der synes bestemt til at gjøre en Diversion i Italien, forlod tilsidst Sicilien, hvor den var samlet. Man havde Føie til at troe, at det var for at lande paa Neapels Kyster; og man erfarede, at den var sysselsat med et Forsøg paa at rive Egypten til sig. — Men det, som hæftigst krænkede Hs. Majestæts Hierte, var at see, at Engelland tvertimod Tractaternes Forpligtelse og klare og bestemte Ord, foruroligede til Søes hans Undersaatters Handel; og paa hvilken Tid? Netop medens Russernes Blod randt i de ærefulde Kampe, der standsede og drog hele Hs. Majestæt de Franskes Keisers Krigsmagt, med hvem Engelland var og endnu er i Krig, mod Hs. Majestæts

stæts Armeer. — Da begge Keiserne gjorde Fred, fraspagde Hs. Majestæt sig ikke endnu at gjøre det Engelland Tienester, over hvilket han havde med Rette at klage; han betingede i selve Tractaten at fremstaae som Mægler mellem det og Frankerig; han tilbød siden Kongen af Storbrittanien sin Mægling; han forestillede ham, at det skete for at udvirke ham ærefulde Vilkaar. Men det brittiske Ministerium forkastede Mæglingen, sandsynligen ifølge hiin Plan, der skulde slappe og bryde de mellem Rusland og Engelland værende Baand. — Ruslands Fred med Frankerig burde bane Veien til en almindelig Fred; da forlod Engelland pludselig den Sovesyge det syntes hensunket i, men det var for ved nye i Norden af Europa henkastede Brande at gienoptænde og nære den Krigslue, som det ikke ønsker at see slukket. — Dets Flaader, dets Tropper viste sig paa Danmarks Kyster for der at begaae en Voldsgierning, hvortil Historien ved alle sine Exempler aldeles ikke kan fremvise Magen. — En rolig og moderat Magt, som ved en langvarig og uforanderlig Viisdom havde tilvundet sig en moralsk Værdighed i Monarkiernes Kreds, seer sig overfaldet og behandlet, som om den lønligen smeddede Sammenrottelser, som om den pønsede paa Engellands Fordærv, altsammen for at retfærdiggjøre dens fuldkomne og hurtige Udplyndrelse. — Saaret i sin Værdighed, i sine Undersaatters Tarv, i sine Forbindelser med de nordiske Hoffer ved denne Voldsomhedsdaad, der blev begaaet i Østersøen, en lukket Sø, hvis Rolighed fra gamle Tider af og med det londonske Kabinets Vidende var giensidigen garanteret af de dertil stødende Magter, dulgte Keiseren ikke sin Misfornøielse for Engelland, men lod samme vide, at han ikke kunde forblive ligegyldig derved. — Hs. Majestæt forudsaa ikke,
at

at Engelland, efterat have brugt sin Styrke med Hæld og netop paa Tiden, da dets Rov skulde bortføres, vilde begaae en nye Forhaanelse imod Danmark, og at Hs. Majestæt skulde deeltage i samme. — Nye Forslag giordes, det ene underfundigere end det andet, for igien til den brittiske Magt at knytte et kuert, et nedværdiget, sin egen nylig fristede Behandling ligesom bifaldende Danmark. — End mindre forudsaae Keiseren, at man vilde foreslaae ham at garantere denne Underkastelse og at svare for, at denne Voldsgierning ei skulde have nogen skadelig Følge for Engelland. Dets Ambassadeur troede, at det kunde gaae an at foreslaae Keiserens Ministerium, at Hs. Keiserlige Majestæt paatog sig at være Forsvarer og Forfægter af, hvad han saa høitideligen havde dadlet. — Keiseren værdigede dette det Londonske Kabinets Skridt kun den Opmærksomhed det fortiente, og skønnede, at det var Tid at sætte Grændser for sin Moderation. — Kronprindsen af Danmark, hvis Character er saa kraftfuld og saa ædel, og som Forsynet har bevæget med en Siæls Værdighed svarende til hans ophøiede Stilling, havde underrettet Keiseren, at han af billig Harme over det, som var foregaaet i Kiøbenhavn, ikke havde ratificeret den der skete Convention og betragtede den som usluttet. — Han har nu nyelig underrettet Hs. Majestæt om de nye Forslag, man har gjort ham, og som end mere opflammede hans Modstand, istedet for at dæmpe den, da de sigtede til at stemple hans Handlinger med et Lavtænkneheds Præg, de aldrig skulle findes at have. Rørt over den Tillid Kronprindsen satte til ham, eftertænkende sine egne Besværgingsgrunde mod Engelland,

Engelland, og tagende i moden Undersøgelse de Forbindelser, han havde med de Nordiske Magter, Forbindelser, der knyttedes af Keiserinde Catharina og af Hs. Majestæt den højsalige Keiser, begge af ærefuld Ihukommelse, har Keiseren taget den Beslutning at opfylde dem. — Hs. keiserl. Majestæt afbryder alt Samkvem med Engelland. Han tilbagekalder sit hele der havende Gesandtskab, og vil ikke beholde Hs. Brittiske Majestæts hos sig. Der skal fra nu af ikke være noget Forhold mellem de to Stater. — Keiseren erklærer, at han for evig tilintetgjør enhver forhen sluttet Overenskomst mellem Storbritannien og Rusland og navnlig den i 1801, 5/17de Junii, sluttede Convention. Han proclamerer paa ny den bevæbnede Neutralitets Grundsætninger, dette Mindesmærke for Keiserinde Catharinas Viisdom, og forbinde sig til aldrig at vige fra dette System. — Han fordrer af Engelland, at det giver hans Undersaatter fuld Opreisning i Henseende til Enhver deres retmæssige Tilbagefordring af Skibe og af Vare, tagne eller anholdte tvertimod det klare Indhold af Tractater, som sluttedes i hans egen Regeringstid. — Keiseren erklærer, at ingen Forstaaelse kan gienoprettes mellem Rusland og Engelland, forinden dette har fyldestgiort Danmark. — Keiseren venter, at Hs. brittiske Majestæt istedet for, som han nyelig har gjort, at tillade sine Ministre at udsaae nye Sæd til Krig, vil blot høre sine egne Fornemmelser og fatte Villighed til at slutte Fred med Hs. Majestæt de Franskes Keiser, hvilket vilde udstrække Fredens uskatteerlige Velgierninger til saa at sige den hele Jordklodes Beboere. — Naar Keiseren

seren har erholdt Fyldestgiørelse i Henseende til alle foranstaaende Punkter og navnlig til den om Fred mellem Frankrig og Engelland, uden hvilken ingen Deel af Europa kan love sig sand Rolighed, da vil Hs. Keiserlige Majestæt villigen igien indgaae de Venskabsforhold med Storbrittanien, som Keiseren under den retfærdige Misfornøielse han maatte føle, maaskee endnu altfor længe har vedligeholdt.

Givet i St. Petersburg Aar 1807,
den 26de Oktober.¹⁹⁾

At Kejsers Alexanders Harmes over Overfaldet paa Danmark var oprigtig ment, er der ingen Grund til at betvivle, og det er ganske naturligt, at denne kraftige Meningstilkendegivelse har vakt Glæde og fornyet Haab hos Læserne af den Berlingske Avis. At Forhaabningen dog tilsidst skulde briste som Sæbebobler, kunde fornuftigvis ingen da tænke sig Muligheden af.

Den levende Interesse for Medmenneskenes private Forhold, som Københavneren altid har næret, har til alle Tider givet sig stærke Udslag i Aviserne, og ogsaa Berlingske maatte i nogen Grad imødekomme sine Læseres Krav; men det var i tidligere Tider ikke Brug, at Bladene fremdrog Privatpersoner til Beskuelse undtagen for at hylde dem ved en festlig Anledning eller ære deres Minde, naar de var døde. I attende Aarhundrede forekommer i Avisernes Spalter talrige saadanne Æredigte, for største Delen dog Mindedigte eller Gravskrifter over afdøde og væsentlig kun over Personer, der havde Betydning udover en snævrere
Kreds

Kreds; paa denne Art af Poesi kan følgende Digt over Biskop Hersleb tjene som Prøve:

En Moses nidkiær og aarvaagen for Guds Ære,
 En Petrus Klippe-fast for Troens reene Lære,
 En Paulus hvis Forstands og Gavers Høyde blev
 Seet med Forundring, naar han talede og skrev.
 En ret Johannes, der i Liv og Lærdom brændte
 Saa klart som Lyset og i mange Lyset tændte
 Ved Ordets Ild og Kraft; en Aron for sit Stift,
 Hvis søde Tunge gav hans Lærdom Fynd og Drift.
 Det tabte Stiftet, da det maatte sig beklage,
 At Biskop Hersleb har fuldendet sine Dage;
 Men den Ærbødighed og Tak ey tabes kan,
 Som skyldes Asken af saa dyrebar en Mand!

*Grube.*²⁰⁾

Nu var vel Hersleb ikke nogen Heros i Aandens Verden, men dog en betydelig Mand, der havde virket i en anset Stilling. Men i Tidens Løb udvikler denne Trang til offentlig Hyldest i Avisen sig til en ren Mani, og et Par Prøver vil vise, hvad de Berlingske Aviser dengang kunde byde Publikum af tragikomiske Festspekulationer i Rim eller paa Prosa:

TANKER

VED SALIG FRUE DE MEIERS DØD

DEN 31. MARTII 1801

Af Deres Øie Æmhed smilte
 Og Deres Siæl var ædel, skøn;
 Til bedre Egne froe De ilte,
 Hvor evig Fryd er Dydens Løn. —
 Ved Deres Urne see mig græde,
 O! Gode! Tak for hver en Dag,
 Som her hos Dem jeg nød med Glæde,
 Min Fryd forsvandt for Kummers Nag,
 Da Alfader bød, Ædle! Deres Død.

*Af K. D.*²¹⁾

DEN 23STE DECEMBER 1807

Schon Hanchen stand am Braut=Altar,
 Mit Heinrich bey der Hand,
 Sie spielte mit sein Lockenhaar,
 Er sass im Ehestand
 Und dacht' ach wie ich glücklich werd'
 Durch meine Hanchen seyn,
 Denn ich nur kannt' ihr wahres Werth
 Als ich anfang zu frein.
 Schon Hanchen dachte anderseit',
 Wie werd' ich glücklich seyn,
 Der Heinrich liebt mich weit und breit
 Und wird nun ewig mein.
 Ich wünsche dass Eure Hoffnung steht
 Durch ganze Leben lang,
 Ich wünsche kurz ein glücklich Eh'
 Und schliess mein Brautgesang.

I.— 22)

»TIL

JOMFRUE CAROLINE PINGEL VED HENDES KONFIRMATION

For Herrens og Folkets Aasyn indviedes Du til Dyden ved en ubrødelig Troskabseed, himmelsk Andagt hvilede paa Dine Læber, en nærværende Guddom giennemstrømmede det bævende Hierte med høje navnløse Følelser, evig, evig være Mindet af dette høitidsfulde hellige Øieblink i ufordunklet Glands for Din Siel! I Glædens muntre Tummel, i den ømme Fortroeligheds tause Stund, i Smigrernes tryllende Vrimmel, i Phantasiens eensomme Time, værne det, som en af Lysets hulde Aander troefast og vældigen om Dit Hiertes Fred og Reenhed! Da skal ingen Angers Taare mørkne Dit lyse Øie, ingen martrende Lidenskab tegne sit sørgelige Præg paa det harmløse Aasyn; men Dit Liv hensvinde reent og blidt som Vaarens skønne Morgen, dybt, uudslettelig dybt indprentet i Din Siel være denne Sandhed som Dit eget skyldfrie Hierte hylder, Din Vens prøvede Erfaring stadfæster hiin udødelige Viise, som lærer: aleene Dyden er Lyksalighed hernede.«²³⁾

Navnlig dette sidste Konfirmationsdigt i Prosa er saa grotesk, at man vist vanskeligt finder Magen.

Ogsaa i Dødsannoncerne finder vi i Tiden omkring Aarhundredskiftet denne svulstige, taaredryppende Stil, som paa os kun kan virke latterlig; den efterfølgende, hvori en Mand begræder sin afgangne Svigermoder, hører endda ikke til de værste:

Med den dydigste Christens Roelighed endte min ufor-glemmelige Svigermoder, Maria Cathrine sal. Hiorth, fød Schive, sin fromme Vandring den 6te April sidstleden i sit Alders 53de Aar. Venner! I som kiendte denne saare sieldne Kone, offerer hende en Høyagtelses- og hendes Efterladte en Beklagelses-Taare.

Østofte, d. 9. April 1801.

F. T. Dyssel,²⁴⁾
Svigersøn.

Avertissementerne er det andet Hovedled af Dagspressens Indhold, samfundsøkonomisk lige saa vigtigt og betydningsfuldt som Nyhederne. En særlig Plads har for de Berlingske Avisers Vedkommende de officielle Bekendtgørelser indtaget; deres Tal har i Tidernes Løb været i stadig Stigen, da Privilegiet gjorde det naturligt, at Meddelelserne fremkom her, efter som Omfanget af den Art af Oplysninger, som man ansaa det for naturligt paa denne Maade at bringe til Offentlig-hedens Kundskab, voksede. De officielle Bekendtgørelser om Skifter, Auktioner, Proklamaer, om Politiforanstaltninger eller om nye Forordninger afløste de gamle Plakater, som var opslaaet paa Raadhuset eller paa Gaderne. Ogsaa de fældede Domme blev saaledes meddelt Borgerskabet og, som ovenfor anført, gik den Berlingske Maanedsavis omkring Aarhundredskiftet over til udelukkende at blive en Højesteretstidende.

Men ogsaa de private Avertissementer, Annoncerne
fra

fra det økonomiske Liv, blev efterhaanden helt erobret af den politiske Nyhedspresse. Oprindeligt var Forholdet et andet. Ude omkring i Europas store Byer begyndte man i syttende Aarhundrede at indrette Avertissements- eller Adressekontorer, hvor Folk kunde henvende sig for at faa Oplysninger om Varer eller Tjenester og med Tilbud om, hvad de maatte have at forhandle, eller Arbejde, de vilde udføre. Naar disse Oplysninger blev trykt samlede paa et Blad Papir, har vi en Adresseavis, og saadanne Blade opstaar rundt omkring, frister en mere eller mindre lykkelig Skæbne og har en kortere eller længere Levetid.

Hos os dukker Adressekontoret op i Frederik IV's Tid, da Kammerjunker og kongelig Køgemester Jacob Frants von der Osten i Aaret 1706 faar et kongeligt Privilegium paa at holde Bærestole og at aabne et Adressekontor med Trykning af de fornødne Plakater.²⁵⁾ Allerede Pestens Hærgning af Hovedstaden i 1711 medførte, at Kontoret standsede sin Virksomhed, men da bedre Tider oprandt, efter at Krigen med Sverige var endt, vaagnede det til nyt Liv, og en Adresseavis kom i Gang; dette skyldtes den altid virksomme Joachim Wielandt, der naturligt forenede dette Foretagende med sine øvrige Aviser. Adressekontoret døde imidlertid snart stille bort og opstod først igen i 1749, da Ostens Sønner overdrog Udnyttelsen af det fornnyede Privilegium til Prokurator Niels Holm, som atter begyndte Udgivelsen af en Adresseavis. Heller ikke denne Gang vilde Forsøget lykkes, og først en halv Snes Aar senere fremtraadte den Mand, der forstod at skabe en Adresseavis med virkelig Livskraft, den kendte Filantrop Hans Holck, der i mange Henseender minder om Wielandt ved den mærkelige Blanding af Projektmageri og samfundsnyttig Virkeiver.

Holck

Holck købte det Osten'ske Privilegium, og hans Blad, der har levet til vore Dage, blev næst efter den Berlingske Avis det længstlevende af Hovedstadens Presseforetagender.

Da Prokurator Holm maatte standse sin Adresseavis, gav han ligefrem til Grund, at den ikke kunde bestaa i Konkurrencen med de politiske Blade, som erobrede Avertissementerne. Der havde nu ganske vist allerede i vore ældste Aviser staaet Avertissementer, men kun faa i Tal og knappe i Omfang, nogle officielle Meddelelser om Auktioner o. lign., enkelte med Falbydelse af Varer, særlig om udkomne Bøger, men selv i Wielandts Aviser spiller Annoncen ingen Rolle, og det var først Berling, der forstod Betydningen af at udvikle denne Side af Pressens Virksomhed, som hans Blad senere med Held førte videre. I hele den følgende Tid er Avertissementernes Tal og Omfang i stadig og jævn Vækst; flere Tillægsblade kommer til, og Arten af Annoncer bliver stedse mere mangfoldig. Foruden Dødsannoncerne, som ovenfor er berørt, finder vi alle Arter af Handelsmeddelelser, om Køb og Salg af faste Ejendomme saavel som af Varer af alle Slags, men Formen er, som det var en nødvendig Følge af Avisens Omfang og Pladsforhold, i Reglen ret kort og knap og kan ikke sammenlignes med Nutidens markskrigerske Reklamer. Nogen stor Afveksling træffer vi heller ikke paa dette Omraade; større Interesse frembyder egentlig kun de litterære Avertissementer, hvor den Annoncerende undertiden kan udfolde en snurrig journalistisk Veltalenhed for at falbyde sine Varer, som i følgende Meddelelse om en ny Gradual:

Hvad den verdslige Musik er angaaende, da har den paa nogle Aar taget meget til i disse Lande. Dette er at berømme, at man lægger sig efter smukke Videnskaber. Nu var det at ønske

ønske, at man ogsaa kunde forbedre den geistlige Musik. Jeg meener her Sangen i Kirkerne. Det kunde skee med Tiden, naar Cantores, Deyne, Orgemestre og Skoleholdere havde en rigtig Forskrift, hvorefter de, førend de betraadte sligt Embede, kunde lære Salmerne og siden lære Ungdommen samme igien. Man haver ventet længe efter en ny Gradual, efterdi den gamle fra 1699 er forfalden, og om den endnu var til ved alle Kirkerne saa kiender dog ikkuns faa de gamle Noder og Tegn; en veløvet Musikus haver nok at bestille med at spille eller synge udaf Gradualen. I disse Tider har vi andre Noder og Signaturer. Altsaa har jeg en Choralbog (ingen Gradual) under Pressen af de i Danmark og Norge brugelige Salmer. Denne Choralbog er altsaa nyttig for dem som beklæder eller med Tiden agter at beklæde et geistligt Embede, eller naar en kan eller vil lære synge eller spille Salmer, hvilken dog er uforbigiængelig for saadan en Person som en Cantor eller Deyn. Kort, der bliver trykket en saa fuldstændig Choralbog som vi endnu ikke har haft. Den bestaar af 127 Melodier, altsaa af alle Melodier med Discant og Bass og dens tilhørende Signaturer efter den nu brugelige gusto, uforligelig trykt, ja saaledes, at ingen Nation har den bedre. Den bliver ferdig i førstkommende August Maaned. Hvem herved prænumererer 2 Mk. 8 S., betaler ved Bogens Annammelse atter 2 Mk. 8 S., da andre maa betale 8 Mk. for Bogen, om de kan faa et Exemplar. Sr. Thilo boende Lille Grønnegade tager imod Prænumerationen og svarer til Bogen. Man tager ikkuns imod Prænum. til den 31. May. Forfatteren ønsker, at denne Bog kunde erlange den Hensigt, som han har haft med at lade den komme for Lyset, nemlig at forbedre vores næsten forfaldne Sang i Kirken.²⁶⁾

Af særlig Interesse er endelig ogsaa den Annonce, den bekendte Kobberstikker Lahde indrykker om det Stik, han har udført af Slaget paa Reden:

Det var at forraade Mistroe til vor gode Regiering, dersom man noget Øieblik tvivlede paa, at den vilde sørge for de kvæstede Krigere og for Enkerne af de hedenfarne Helte, som den 2. April vovede alt for Fædrelandet. Det var at miskiende den almene patriotiske Aand iblandt os, dersom man ikke troede,
der

der jo ved betydelige Subscriptioner vilde virkes kraftigt til hiint Maal og til de faderløse Børns Opdragelse. For nu fra Kunstens Side at nedlægge en Skierv til Hæder for den paa hiin Dag udviste nationale Tapperhed mod en saa overlegen Magt og for at give en Forestilling af hiin vigtige Bataille, vil der udkomme et Kobber, der viser den saaledes som den blev seet fra Volden ved Qyintus. Dette Billede vil blive ledsaget med et historisk Digt af Prof. Sander. Indkomsterne for dette Arbeide skulle anvendes deels til et simpelt Monoment over de den 5te April saa hæderfuldt begravne Fædrenelands-Forsvarere, og deels uddeles til dem blandt de Qvæstede, der efter deres Anføreres Dom meest have udmærket sig i Træfningen. Prisen vil blive 3 Mk. for Exemplaret. Hvo, som behager at tegne sig for flere Exemplarer, eller vilde bidrage mere til denne almene Sag, kunde tegne sig eller indhænde Bidrag til de'Hrr. Fattigvæsenets Directeur Blankensteiner, Agent Gyldendal, Pastor Hiorth, Assessor Horn, Secretair Pram, Assessor C. G. Rafn og hos mig. Et offentlig Regnskab over det indkomne skal til sin Tid blive afsagt.

Lahde,

Hofkobberstikker, boende Pilestræde 92.²⁷⁾

Der forekommer i de Berlinske Avisers første Levetid nogle Eksempler paa, at der indsendtes vildledende eller falske Avertissementer, hvorved aabenbart Handlende har søgt at skade hinanden i Næringen, eller den ene Borger med tilsløret Ondskab har søgt at komme en Medborger til Livs, og Avisernes Udgivere bliver naturligvis paa den fornærmede Parts Foranledning draget til Ansvar af Øvrigheden, hvad af og til kunde medføre ubehagelige Følger.²⁸⁾ Ogsaa til ligefremme private Fejder blev Avertissementerne af og til benyttet, og der synes at være hengaaet nogen Tid, inden det fæstnedes i den almindelige Bevidsthed, hvor til og hvorledes Dagspressens Annoncespalter skulde og burde benyttes. At Konkurrencen mellem de forskellige Blade og det deraf følgende Nid ogsaa her har

har spillet en Rolle, er sandsynligt nok, men denne ikke altid smukke Kappelstrid lægger sig ellers mest for Dagen, hvor det gælder Nyhederne. Man er her stærkt paa Vagt overfor hinanden, Trangen til at korrigere er stor, og med umiskendelig Glæde anmelder den ene Avis Nyhederne i den anden, naar Udgiveren mener at have konstateret, at hans Kollega er løbet med Limstangen.

Opgaven var jo heller ikke let. Censuren lagde store Vanskeligheder i Vejen for Ekspeditionen, og det gjaldt om at være hurtig i Vendingen, om man ikke vilde komme bag efter med Nyhederne, samtidig med at man skulde passe paa ikke at støde paa noget Skær, thi selv om det var Censor, der havde forsømt sin Pligt, blev det dog Udgiveren, der kom til at bøde for Forseelsen.

Ham var det jo nemlig, der havde Ansvaret. Det almindelige Forhold ogsaa for de Berlingske Avisers Vedkommende var det, at der ikke var nogen Redaktør i moderne Forstand. Arbejdet med Udvalget blandt de indløbende Nyheder besørgedes af en Korrektør, som forestod Avisens Trykning og rettidige Udgivelse, men denne underordnede Person kunde ikke drages frem som ansvarlig for Bladets Indhold. Først ved Aarhundredskiftet træffer vi paa de Berlingske Aviser en navngiven Redaktør, Herman Baagøe, der iøvrigt var Bogholder ved Universitetet og en lidet betydende Person, som ingen tænkte paa at opfatte som ansvarshavende i moderne Betydning af Ordet.

Trods det i vore Øjne magre Indhold har Datidens Aviser haft stor Betydning. Paa Kaffehuse og Ølstuer, i Selskaber og Klubber samledes man, som allerede i Herman von Bremens Tid, for at drøfte de sidste politiske Nyheder, ganske særlig i bevægede Tider, naar der

der foregik noget ude i Europa, og da fra Begyndelsen af det ny Aarhundrede den hele Verden stod i Brand, maatte Bladenes Opgave blive baade mere vanskelig og betydningsfuld. Det skulde synes, at vor Hovedstadspresse i det hele holdt sig de foreskrevne Regler nøje efterrettelig og ikke kunde være Myndighederne til Besvær; navnlig Berlingske forekommer os at være til det yderste loyal og lovlydig, men da Ulykkerne kommer over vort eget Land, gribes Regeringen med Kronprinsen i Spidsen af en Nervøsitet og Uvillie mod Dagspressen i det hele, som skulde blive af indgribende Betydning for den videre Udvikling.

Næste
Kjøbenhavnske
Efterretninger
om
Lærde Sager
for Aar 1788.

FEMTE KAPITEL

DE BERLINGSKE LÆRDE EFTERRETNINGER

DET er omtrent halvtredje hundrede Aar siden, at man fandt paa at udgive et periodisk Skrift, indeholdende Boganmeldelser og Nyheder fra den lærde Verden. Det var et Medlem af Parises Parlament, *Denis de Sallo*, som havde denne gode Idé og bragte den til Udførelse i 1665. Han kaldte Tidsskriftet »Journal des Sçavans«. Det udkom til 1724 en Gang om Ugen og siden en Gang om Maaneden, og det fortsattes endnu, omend efter en noget ændret Plan, og er efterhaanden vokset op til et helt lille Bibliotek. Under Revolutionen og Napoleonskrigene maatte det standse, men udsendtes igen i 1816.

I Aaret 1682 begyndte »Acta Eruditorum« at udkomme i Leipzig. Fremragende Videnskabsmænd som Leibniz og Thomasius skrev deri og bragte derved dette Tidsskrift

Tidsskrift i Anseelse over hele Europa. Det har maaske mere end noget andet periodisk Skrift bidraget til at tilvejebringe en nøjere Forbindelse imellem Lærde af forskellige Nationer.

Det ældste Tidsskrift, hvori der efter en bestemt Plan maanedlig meddeltes lærde Nyheder fra Danmark, var »Nova Literaria Maris Balthici«, der blev udgivet i Aarene 1698—1708. Ganske vist udkom det i Lybæk, men hver Maaned bragte det vel skrevne Artikler ikke blot fra København, men ogsaa fra Jylland, Fyen, Laaland og saavel fra den kongelige som fra den hertugelig-gottorpske Del af Slesvig og Holsten, saa at der ikke kan være nogen Tvivl om, at Udgiveren har haft gode Medarbejdere i Danmark og Holsten.¹⁾

Det første danske Tidsskrift for literær Kritik var Joachim Wielandts lille Ugeblad »Nye Tidender om lærde Sager«, hvis første Numer udkom d. 6. Januar 1720. Dette Foretagende havde saa megen Livskraft, at det, under forskellige Omskiftelser, bestod lige til 1836. Fra 1724 fik det Titelen: »Nye Tidender om lærde og curieuse Sager«; det udkom hver Lørdag med fire smaa Oktavblade.²⁾

I 1721 redigerede den bekendte Jurist og Historiker Andreas Hojer en kritisk Journal paa Latin for Wielandt under Titelen: »Nova Literaria Hafniae«. Recensionerne var skrevne i et smukt Latin, i en beskeden Tone og saaledes at de gav Læserne et godt Begreb om den anmeldte Bog; men der udkom vistnok ialt kun tretten Numre af dette Tidsskrift.³⁾ De danske lærde Tidender hævdede sig derimod godt trods nogen Konkurrence. De gav i Reglen kun korte Referater af de udkomne Skrifters Indhold, holdt sig næsten udelukkende til lærde Værker og beskæftigede sig kun i ringe Grad med den danske Literatur. Den frugtbare
Poet

Poet og Lejlighedsdigter, Christian Frederik Wadskiær, som i sin Studentertid skrev Aviser for Wielandts Enke, leverede i 1737 og følgende Aar adskillige poetiske Bidrag til de Wielandtske lærde Tidender.⁴⁾

Efter at Ernst Heinrich Berling, ved Købet af de Wielandtske Aviser, fra Januar 1749 havde faaet Udgivelsen af de lærde Tidender i sin Haand, kom der bedre Plan i hele Foretagendet. Titelen blev foreløbig uforandret og Formatet var det samme; men den Wielandtske grove Skrift afløstes af en mindre, der nok saa godt passede til Siden og i hvert Fald gav den større Indhold. Hertil kom endnu, at hver Aargang fik et særligt Titelblad og et udførligt Register — hvad de Wielandtske lærde Tidender havde manglet. Vigtigere var det, at man skænkede den danske Literatur større Opmærksomhed end hidtil. Som oftest bestod Anmeldelserne af Uddrag, men der fremkom dog ogsaa selvstændige Kritiker og førtes litterære Pennefejder, som just ikke altid udmærkede sig ved fin Tone eller Hensynsfuldhed.

Foruden udførlige Boganmeldelser bragte de Berlingske lærde Efterretninger ogsaa et større Nyhedsstof, for en stor Del fra Indlandet, saasom Universitets Efterretninger, Meddelelser om akademiske Fester og Handlinger, Levnedbeskrivelser og Nekrologer, samt Efterretninger fra Udlandet om videnskabelige Selskaber og fremragende Lærde, om Biblioteksvæsen m. m. Bladet vakte straks stor Opmærksomhed og fandt en Tilslutning hos Publikum, som dets Forgængere ingen sinde havde opnaaet.²⁾

I Tidens Løb opstod flere konkurrerende Foretagender, men de Berlingske lærde Tidender overlevede dem alle. Den første af disse grundlagdes af den tidligere Faktor i det Berlingske Bogtrykkeri, Ludolph Heinrich

Heinrich Lillie. I en Ansøgning til Danske Kancelli forklarede han, at han havde i Sinde at udgive en maanedlig Journal, der bragte Efterretninger om nye Bøger og lærde Sager i Danmark og Norge, og som et Selskab af forskellige indfødte Litterater havde foresat sig at skrive. Med Ansøgningen fulgte et Prøvenummer. Til Støtte for sit Andragende anførte Lillie, at han uden ringeste Forskud eller Understøttelse af offentlige Midler havde oprettet et Bogtrykkeri i København, som kunde tage det op med de bedste i Staden. Ansøgningen blev bevilget, og Privilegiet udfærdigedes under 25. Juni 1756.⁵⁾

Det var lykkedes Lillie at samle en Stab af duelige Medarbejdere ved Bladet. Redaktionskomitéen bestod af John Erichsen, Jens Bing Dons, Tønne Bloch, Ole Stockfleth Pihl og Christian Michael Rottbøl.⁶⁾ Ikke desto mindre fik Foretagendet kun en kort Levetid; det blev standset allerede i 1757 af den mægtige Prokansler ved Universitetet Erik Pontoppidan den yngre. Herom skriver den norske Digter Petter Dass i et Brev til Suhm: »da Journalisterne (s: Redaktørerne af Lillies maanedlige Journal) eller Borrichianerne, som de kaldtes, temmelig nøje havde gennemgaaet Pontoppidans ny Verden (Om Verdens Nyhed, 1757) og søgte at kuldkaſte alle hans fysiske Beviser og de historiske med, kom der kort efter et Brev fra (Universitets-) Patronen til Prokansleren, at han skulde kalde dem for sig og tilholde dem at være mere moderate herefter; det skete ogsaa.«

Flere af Medarbejderne ved Lillies Maanedlsblad leverede siden Bidrag til de Berlingske lærde Efterretninger, ja *Ole Stockflet Pihl*, som i Efteraaret 1762 boede i Berlingernes Hus paa Købmagergade (jfr. ovfr. S. 32), var endog i nogle Aar Redaktør af deres lærde Tidende.

dende. Han var d. 27. August 1762 bleven udnævnt til Professor i Økonomi ved Københavns Universitet, dog foreløbig uden Løn, hvorfor han i 1764 ansøgte om Guldalens Sorenskriveri i Trondhjems Stift ved Siden af sit Professorat; han maatte dog opgive dette, da han blev udnævnt til Sorenskriver. Han døde allerede den 28. Juli 1765, vistnok ugift. Som national-økonomisk Forfatter viste Pihl en vis Selvstændighed overfor den da herskende Merkantilisme; han fremhævede meget stærkt Landbrugets Betydning som det bærende Erhverv, lagde ganske vist ogsaa Vægt paa at fremme Industrien, men kun for saa vidt man havde Folk tilovers dertil og det var nødvendige Ting, der tilvirkedes.⁷⁾

Det er uvist, hvem der blev Redaktør af de lærde Tidender efter Professor Pihl. Det hedder sig nok, at Filologen Laurits Sahl skal have redigeret Bladet lige fra 1763 til 1777;⁸⁾ men det passer ikke. Til Trods for Anonymiteten kan man se, at der har fundet flere Redaktionsskifter Sted i dette Tidsrum, som var meget stormfuldt. I de lærde Tidender for 1765, Nr. 46, blev det offentlig bekendtgjort, at den, der hidtil havde redigeret Bladet (hermed menes de tre Aargange 1763, 1764 og 1765 indtil Nr. 46), nu ganske overlod dette Arbejde i en andens Hænder uden selv at ville befatte sig det allermindste dermed.

I 1766 var Nordmanden *Ivar Ullensvang* Redaktør; men han kom galt afsted. I Nr. 32 af »Nye Tidender om lærde Sager« anmeldte han et Skrift, der var udkommet i Hamborg med følgende Titel: »Erfreuliche Nachricht von einem bald zu hoffenden protestantischen Inquisitions-Gericht und dem inzwischen in Effigie zu haltenden erwünschten Ewangelisch-Lutherischen Auto da Fe. 1766.« Skønt Ullensvangs egne Bemærkninger

Bemærkninger var ret tamme og spagfærdige, nødte det Theologiske Fakultet ham til en kraftig Tilbagekaldelse (i Nr. 35), indeholdende først Fakultetets Forordømmelse og derefter Anmelderens Afbigt, som i forkortet Gengivelse lyder saaledes: »Anmældelsen af dette Skrift feyler baade udi Materien og Formen. Skriftet burde ey være bekiendtgiort i de lærde Tidender, eller, om saa var, belagt med den Titel, som det fortienter, nemlig af en Pasqvil. Anmældelsen ses oyensynlig at være et Hastværk. Den er forfattet efter flygtig Læsning af Skriftet og grunder sig mere paa udenlandske Tidenders og Dagbøgers Myndighed end paa Recensentens egen Undersøgning.... De Beskyldninger: at man har gjort Larm paa Prædikestolene, brugt Skieldsord, ønsket Afsættelser o. s. v., grunder sig paa mundtlige Beretninger, paa udenlandske Tidender og paa Modstandernes Skrifter, paa hvilke man i Alting ey kan bygge; og overalt (i det hele taget), om end saadan Feyl vare begangne, saa fortiente de ingenlunde at angribes paa en saa ærerørig Maade, som skeet er i: »Erfreuliche Nachricht etc.«.

»Recensenten skulde her anføre Trykfeylene, som findes i Anmeldelsen, men i dets Sted beder han Lærerne at ansee den heel og holden som en Skrivefeyl. Denne Fyldestgiørelse vil han til Trods for sin Egenkierlighed give Sandheden, efter en mere grandsket Igiennemlæsning af: »Erfreuliche Nachricht.« og efter retskafne og indsigtfulde Mænds Forestilling.«

Efter denne Tilbagekaldelse fratraadte Ullensvang Redaktionen. Paa samme Tid var et konkurrerende Foretagende under Opsejling. Der var Fare paa Færde. Under disse Omstændigheder fremkom Brødrene Johan Christian og Georg Christopher Berling med en Erklæring i Bladet, hvori de efter et kort Tilbageblik gjorde

gjorde Rede for den øjeblikkelige Stilling og deres Planer for Fremtiden.⁹⁾ Det hedder heri:

»Det er noksom bekiendt, hvor foranderlig og ustædig en Skiæbne vor lærde Tidende har været underkastet. Der har været den Tid, da den var saa slet og ret, at den uagtet vort gode Øyemærke (Hensigt) og de af os anvendte Bekostninger ikke har kundet fortiene de Lærdes Bifald.... Disse dens Ufuldkommenheder har engang opvakt nogle Lærdes Nidkierhed for det Almindelige og foranlediget dem til det roesværdige Forsæt at forfatte og udgive lærde Efterretninger stykkevis, just fordi de mærkede, at vor lærde Tidende ikke var i den Stand, at den kunde fyldestgøre sine lærde Læseres Ønske. »De maanedlige Efterretninger om lærde Sager« (Lillies Tidsskrift) ere bekiendte og efter Fortieneste belønnede med megen Berømmelse. Nu loves til Nytaar et Ugeblad, der iblandt andet skal, efter Anmelderens Løfte, indbefatte kritiske Efterretninger om Skrifter.«

Herved sigtes der formodentlig til et af den idérige Agent Holcks mange Projekter. Alt i 1765 bragte hans Blad, »Adresse:Contoirets ugentlige Efterretning«, bl. a. ogsaa Meddelelser fra den lærde Verden. Holck har saa arbejdet videre med Tanken, og fra Januar 1767 udkom virkelig paa hans Forlag et Maanedsskrift for litterær Kritik, som den udmærkede Sprogmand og Kritiker Jacob Baden redigerede.¹⁰⁾ Om det projekterede Foretagende udtalte Brødrene Berling sig saaledes:

»Vi kan ey andet end prise vore Landsmænds Iver i at forfremme Videnskaberne, Fædrenelandet til Ziir og Nytte. Men da det os allernaadigst forundte Privilegium paa at holde saadanne Efterretninger om lærde Sager udgør en væsentlig Deel af vort Levebrød, saa
er

er der ingen veldømmende, der fortænker os, om vi ey alene af patriotisk Iver, men og af privat Interesse stræbe at skaffe dette vort Ugeblad om lærde Sager den Fuldkommenhed, at hverken dets slette Indhold eller Forfatning skal være nogen en retfærdig Aarsag til at ønske eller see Mangelen paa gode lærde Efterretninger oprettet paa anden Maade eller ved at lade dem indlemme i noget andet Ugeblad, som ved intet allernaadigst bevilget Privilegium er berettiget til at indeholde dem, hvorved ey heller ere anvendte de anseelige Bekostninger, som vort Privilegium har kostet os.«

Om Bladets Udvidelse fra et halvt til et helt Ark ugentlig og de øvrige lovede Forbedringer meddeles følgende Enkeltheder:

»Nu have nogle velsindede og redelige Patrioter efter Anmodning ladet sig overtale til at paatage sig vor Sag med at ville besørge det gunstige Publicum forsynet med ugentlige lærde Efterretninger paa et heelt Ark... Hvert Ark skal begynde med [Anmeldelser af] indenlandske og slutte med udenlandske gode Skrifter. Den hele Aargang skal udgiøre tvende Hefter.... Efterretningerne skulle hverken blive af Mangel paa al Kritik alt for tørre, ey heller deres Kritik alt for overflødig skarpe og utaalelige... Kort sagt man skal stræbe at undgaa de Feil, som hidindtil med Rette ere forekastede vore Efterretninger.«

»Skulde nogen af vore Lærde ville indsende os et eller andet Stykke om een eller anden lærd Materie, da ville vi taknemmeligen modtage samme... I lige Maade ville vi og med Taknemmelighed modtage gode kritiske Recensioner, som nogen maatte faa Lyst til at tilsende os, da Intet skal hindre deres Aftrykkelse under Titel af: Indsendte, uden en mærkelig enten Ubeskedenhed

Ubeskedenhed eller personlig Partiskhed eller alt for stor Vidtløftighed...«

»Forandringen skal begynde med næste Nytaar, og ville vi imidlertid have os dette af vore gunstige Læsere udbedet, at de ville tage til Takke med det halve Ark, som det kan falde, imidlertid... De, som hidtil have holdt de lærde Tidender alene for sig selv, have derfor betalt 10 Mk. Nu da vi give et helt Ark, ville vi kun udbede os 2 Rdlr. for Aargangen, som er kun 2 Mk. meer til at bøde paa de Omkostninger, som langt overstige de forrige.«

»Vi ere og til Sinds med det nye Aars Begyndelse ganske at skille disse vore lærde Efterretninger fra de politiske Tidender, saa de betales af enhver Subscibent med bemeldte 2 Rdlr., hvad enten de tages alene eller holdes tillige med de politiske Tidender... Det Selskab, som har paataget sig vores og Publici Sag ventes og... at blive af nogen Bestandighed«.⁹)

Den nye Redaktion tiltraadte i Januar 1767, og Ugeskriftets Titel blev samtidig forandret til: »*Kjøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager*«. De lovede Forbedringer blev i alt væsentligt gennemførte. Enkelte Afvigelser fra Planen viste sig nødvendige eller hensigtsmæssige. Erfaringen lærte saaledes, at Antallet af vigtige indenlandske Skrifter ikke var stort nok til, at Anmeldelsen af dem kunde fylde den til dem bestemte Del af et Ark om Ugen, en hel Aargang igennem. Derfor maatte det af og til ske, at en eller anden udførlig Recension af et vigtigt udenlandsk Skrift kom til at fylde det Rum, som en Anmeldelse af et dansk Skrift efter den oprindelige Plan var bestemt til at indtage. Forlæggerne havde lovet at lade en Fortegnelse over Subskribenterne følge med første Ark; men da de formodede, at Subskribenternes Antal vilde forøges,
naar

naar Tidsskriftet i sin nye Skikkelse var blevet mere kendt af Publikum, saa besluttede de at opsætte dette Løftes Opfyldelse til et senere Tidspunkt og lade den lovede Fortegnelse følge med Registrene. Det er sandsynligt, at Agent Holcks Maanedsskrift har indfanget en Del af de Abonenter, som Brødrene Berling havde gjort Regning paa. Imidlertid viser den i Slutningen af Aaret 1767 offentliggjorte Liste over Subskribenter paa de Berlingske »Efterretninger om lærde Sager«, at deres Antal efter Datidens Forhold var betydeligt. Der var ialt 477, hvoraf 102 var bosatte i Norge.

I det første Nummer udtaler Redaktionen sig om de almindelige Grundsætninger, som den vil følge i sin Gerning. De er stærkt prægede af Oplysningstidens ledende Tanker, hvilket særlig kommer frem i følgende Slutningspassus:

»Vi ville . . . stræbe af alle Kræfter at gjøre dette vort Ugeblad saa *nyttigt* for det Almeene, som muligt er, og derfor især beskæftige os med almeennyttige Skrifter, hvis Forfattere søge at *oplyse* Forstanden, at *forbedre* Villien, eller paa en tydelig Maade meddele nogen anden practisk og i det almindelige daglige Liv nyttig Undervisning. Vi skulle heller ikke have Mangel paa saadanne Skrifter til at berige vore Efterretninger med. Man kan regne det iblant vore Tiders Fordele, at de Lærde i deres Skrifter søger at gjøre Videnskaberne mer almeennyttige og fattelige for flere end egentlig saa kaldte lærde Læsere.«

Overfor saadanne, som stillede Krav om, at Medarbejderne offentlig skulde angive deres Navne, fremfører Redaktionen sine Grunde for Anonymitetens Bevarelse. Naar man tager i Betragtning de smaa Forhold, hvorunder de Lærde i Datidens København virkede, faar disse Motiver forøget Vægt. Argumentationen er denne:

»Vi

»Vi toge af Forlæggerne en hellig Forsikring om deres Taushed i at fordølge vore Navne. Det er ogsaa det, vi af Læserne ville have os udbedet, at vi maa være dem ubekjendte, for desto bedre at kunne tiene dem til Fornøjelse.«

»Det er ikke fordi vi skammer os ved et Arbejde, som lærde Mænd ofte har gjort og gjøre sig en Ære af at tiene deres Landsmænd med. Det er ikke fordi vi agte ringe om den Ære at være bekjendte af gunstige Læsere. Men kan vi vente andet, end at jo vore Efterretninger ogsaa ville falde i de ugunstiges Hænder? I Henseende til dem skulde det gjøre os ont, om vore blotte Navne skulde maaske blive nok til at spille den Nytte og Fornøjelse, de ellers maaske kunde finde ved at læse lærde Efterretninger, der ville blive dem saa meget mere uskyldige, som deres Forfattere er dem mindre bekjendte.«

»Er en Forfatters Skrift, hvis Roes og Berømmelse det er dem meget om at gjøre, bleven censureret i en anden og ringere Tone end de havde ønsket, saa lade de sig nu nøye med at beklage Skribenten, der er falden i saa slette Dommeres Hænder, og holder det ikke Umagen værd ved Forbitrelse, Had og Forfølgelse at forsynde sig imod en Recensent, som man ikke kiender, der altsaa for sin begangne Forbrydelse ikke kan skades, i hvor meget man end vilde anfægte ham«...

»Dette maae vi dog herved erindre, at man ikke skal savne den Person, som vil staae til Ansvar for alt, hvad der skrives, naar han af Vedkommende dertil paa en lovmæssig Maade udfordres, lad være han selv ikke befatter sig med nogen Recensions Udarbejdelse. Saaledes naaer man endda det, man ønsker, at Forfatternes (o: Medarbejdernes) Navne stedse kan blive ubekjendte, da Vedkommende (den ansvarhævende

vende Redaktør) ikke tillader dem at skrive andet, end hvad enhver ærlig Mand tør være bekiendt og paatage sig, naar det skulde være fornødent, offentlig at forsvare, uden at nogen Recensents Navn derved behøver at komme i nogen Betragtning«.

»En redelig Upartiskhed skal altsaa være det eneste Kiendemærke, hvoraf Forfatterne ønske at blive og selv ville stræbe at giøre sig bekiendte«.

Efter at det første Halvaar var gaaet, rettede Redaktionen en ny Henvendelse til »det gunstige, det fornuftige og billige Publikum«. Heri drøftes endnu en Gang Anonymiteten; men Redaktionen fastholder sit Standpunkt. Blandt de Fejl, der har været anket over, nævnes ogsaa den, at en og anden Anmeldelse har været for vidtløftig i Forhold til Bogens Størrelse og Betydning. Det drøftes, hvorvidt Anmeldelserne skal være korte eller lange, Redaktionen er tilbøjelig til at gaa en Mellemsvej og anfører herfor følgende Grunde:

»Der er Læsere, som af Skrifter, der henhøre til deres Fag, og de derfor agte at købe til egen Giennemlæsning, ønske sig alene en kort og tør Anmeldelse. Der er andre, som just af disse samme Skrifter ønske sig — ey uden Grund og Nytte — et kort sammentraget Udtog, just fordi de aldrig selv agte at købe, eller har Leylighed til at igiennemlæse dem, men ville dog gjerne vide, hvad godt og nyttigt saadanne Skrifter, hvis Materie er dem ikke ganske fremmed og ubekiendt, indbefatte«.

»De første ville gunstig betænke, at et saadant Udtog, der indbefatter af et Skrift alt, hvad de selv efter en agtsom Giennemlæsning var i Stand til at beholde i Hukommelsen, er ey alene dem selv nyttig til Eftertanke om, hvad de har læst, men sparer dem endogsaa den Umage selv at giøre sig et saadant Udtog.«

I sociale og politiske Anliggender søgte Ugebladet at indtage en neutral Holdning. Landboreformerne stod den Gang paa Dagsordenen. Der anmeldtes en Del Skrifter, som bragte disse Spørgsmaal paa Bane, særlig om, hvorledes Tiendeydelsen i Kærven bedst kunde afskaffes, paa hvad Maade Hoveriet kunde bestemmes, og hvor vidt det var skredet frem med Fællesskabets Ophævelse. I en af disse Anmeldelser kommer Redaktionen's neutrale Standpunkt til Udtryk paa følgende Maade: »For Resten er der alt skrevet saa meget med og imod i denne Sag, at Kiendere har nok for at dømme derom efter egen Skiønsomhed, hvortil vi bestandig har overladt alle disse i Statsforvaltningens indløbende Materier.«¹¹⁾

Selv i den bevægede Struensee-Periode mærkedes Ugebladets politiske Standpunkt kun ganske indirekte. Det maa tydes som et Tegn paa et imod Struensee fjendtligt Sindelag, at den danske Oversættelse af Superintendent Adam Struensee's Prædiken: »Guds Villie efter det sjette Bud« blev anmeldt i »Efterretninger om lærde Sager«; thi Oversættelsen fremkom som en tydelig personlig Sigtelse imod Ministeren for hans Forhold til Dronningen, og det var tilmed Faderens Ord, som her blev benyttet imod Sønnen.¹²⁾

Foruden Boganmeldelser og Efterretninger indeholdt de lærde Tidender ogsaa underholdende Stof. Medens Filologen *Laurits Sahl* var Redaktør, lod han en Del af sine Oversættelser af Klassikerne trykke i Ugebladet. Disse Oversættelser, særlig de poetiske, var berygtede for deres store Smagløshed. Genstand for Spot blev især hans Oversættelse af Verset i Horatses »Ars poëtica« om den foroven skønne Kvinde, der »til fælen, sorten Fisk sig udi Enden gjør«.¹³⁾

Med Udgangen af Aaret 1777 fratraadte Sahl Redaktionen

aktionen af de lærde Tidender, og den Stab af Medarbejdere, han havde samlet om sig, fulgte ham. Tidsskriftet fik en anden Titel, idet Ordet »nye« sættes ind for at markere Redaktionsskiftet, saa at det kom til at hedde: »*Kiøbenhavnske nye Efterretninger om lærde Sager*«. Ved Tiltrædelsen udsendte den nye Redaktion sit Program, hvoraf de vigtigste Punkter er følgende:

»Ved tredie Mand har det Berlingske Bogtrykkerie formaaet os til at skrive de udfordrende Recensioner af udkomne Skrifter« . . .

»Da vores Selskab tilforladelig er talrigere end det forrige, som skrev disse Efterretninger, og der tillige er seet paa, at dets Medlemmer gjøre forskellige Videnskaber til deres Hovedsag . . . kan nu enhver af os uden Modbydelighed vælge de Skrifter at anmelde og bedømme, som henhører under den eller de Videnskaber, han fornemmelig elsker og dyrker« . . .

»Vi have lagt Mærke til, at i Henseende til *indenslandske Skrifter* mangler i alle vore lærde Blade den ønskelige Fuldstændighed; denne, nemlig: at alle i Fædrelandet (Danmark, Norge og Holsten) udkomne, af Landsmænd forfattede og til Publikum falbudne Skrifter have faaet deres Sted, . . . ville vi stræbe efter at komme nærmere, end hidtil er skeet. Derfor gaae vi undertiden nogle Aar tilbage og indhente de Skrifter, som vi bleve vaer, at vore Formænd have efterladt. Derfor anmelde vi og Skrifterne, saa snart vi kan faae fat paa dem, og Tid og Omstændigheder tillade det, enten de saa tilsendes os eller ikke. Dog kan de Forfattere eller Forlæggere, som behage at indsende deres Skrifter enten i det Berlingske Bogtrykkeri eller til Hr. Boghandler Gyldendal, vente, at disse frem for andre blive recenserede.«

»Ved

»Ved den forfærdelige Mængde *udenlandske Skrifter* tænke vi ikke paa nogen saadan Fuldstændighed. Rummet i vore Blade skulde ikke engang forslaae til de blotte Titler... Men den Forbedring vi her søge er: for det første selv at kiende og at have læst i det mindste en Deel af ethvert udenlandsk Skrift, som vi bedømme, saa at vi kun meget sielden, naar nemlig et særdeles vigtigt Skrift ikke paa nogen Maade inden føie Tid kan komme os i Hænde, gjøre Udtog eller Oversættelse af udenlandske Anmeldelser. I saa Fald ansee vi det for en Pligt at nævne derhos, hvorfra vi have hentet det. Dernæst vælger hver i sit Fag de Skrifter at anmelde, om hvilke han skiønner, at det kan være Læseren mest magtpaaliggende at vide noget, om det endog kun var for at advare imod en bedrægelig lokkende Titel. Anmeldelserne ere og blive som oftest korte, paa det de kan være des flere, og Læseren saaledes ikke skal behøve at anvende megen Tid og Bekostning paa udenlandske Journaler. Af den Aarsag tage vi ogsaa af udenlandske Skrifter nu og da nogle ældre med, som ere til den rette Tid forbi-gangne, især naar de staae i nærmere Forbindelse med de ny udkomne. Ibl. a. tør vi love nogen bedre Underretning om vore Naboer, de Svenskes Literatur og Skrifter, end hidtil er given af tyske Tidender.«

»Skulde nogen Forfatter troe sig fornærmet ved vore Recensioner, saa haver han jo samme Ret til at forsvare sit Skrift, som vi til at bedømme det, og Publikum er Dommer over os begge.«

I Aarene 1778—82 siges Boghandler *Søren Gylden-*dal at have været Redaktør af de Berlingske lærde Tidender; han har i hvert Fald skrevet nogle Recensioner i Bladet.¹⁴⁾ Den Omstændighed, at Forfattere, som ønskede deres Skrifter anmeldte, havde Valget imellem

imellem, om de vilde indlevere dem i det Berlingske Bogtrykkeri eller til Gyldendal, vidner om det nære Forhold, hvori han stod til det Berlingske litterære Ugeblad, og i Rahbeks Erindringer hentydes der til, at Bladet i denne Tid syntes anlagt paa at »udbasune« Gyldendals Forlagsskrifter.¹⁵⁾ I disse Aar var dets Indflydelse iøvrigt i Aftagende.

Anderledes blev det, da Rahbeks Ven, Historikeren og Æstetikeren *Jørgen Kierulf* fra Januar 1783 overtog Redaktionen. Bladets Titel blev samtidig forandret til: »Nyeste kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager«, formentlig for at betone, at der tilstræbtes større Aktualitet end hidtil. Man kan med Føje sige, at der ved Kierulfs Tiltrædelse — især ved Rahbeks, Worms og Mandix'es og flere andre Venners nidkære Medvirking begyndte et i dette Blads Historie betydningsfuldt Afsnit. Denne Vennekreds, som kaldtes »*Fremskridtsmændene*«, beherskede, efter at de havde erobret »Lærde Efterretninger«, næsten fuldstændig den litterære Kritik; men netop derved vakte de en Del Opposition. Blandt Kierulfs egne Bidrag var der næppe nogen, der vakte mere Opmærksomhed end hans Recension af »Søofficererne eller Dyd og Ære paa Prøve«, Komædie i fem Akter af Johann Clemens Tode (1783); den gav Anledning til den langvarige litterære Fejde, Digteren, som tog fejl af Recensenten, førte saavel med Bladet i Almindelighed som med visse af dets Medarbejdere i Særdeleshed.¹⁶⁾ Striden fortsattes under den følgende Redaktør, *Hans Vilhelm Riber*. Da en Del af hans nærmeste Venner i 1783 paatog sig Redaktionen af de Berlingske lærde Efterretninger, blev han draget med ind i Anmeldervirksomheden og de dermed følgende literære Fejder. Et Par Aar efter, paa et kritisk Tidspunkt, tilfaldt Ledelsen ham selv. Saa blid,

blid, fredsommelig og brodfri hans Karakter iøvrigt var, lige saa fast, nidkær og frit talende blev han, naar hans Venner blev angrebne og fornærmede. Om end hans Recensioner ikke udmærkede sig ved nye Synspunkter eller overraskende Fremstilling, saa gjorde de megen Gavn ved deres lette og ukunstlede Stil. Han henledte især Opmærksomheden paa de mange og upaaagtede Urigtigheder og Skødeløsheder, som den Gang endog gode Skribenter tillod sig i deres Sprog.¹⁷⁾

Kgl. Konfessionarius Bastholms »Forsøg til en forbedret Plan i den udvortes Gudstieneste« fremkaldte en hel Sværm af Skrifter for og imod Forslaget. De fleste af dem blev anmeldte i »Lærde Efterretninger« af den senere Rektor i Horsens Oluf Worm og Professor Abraham Kall. Smukt og fyndigt forsvarede Nordal Brun de gamle Kirkeskikke. Dette Skrift blev skarpt kritiseret af Worm i en overlegen Tone; han siger bl. a. følgende: »Førend vi saae denne Piece havde vi et meget fordeelagtigt Begreb om Hr. Brun's Genie, Smag og Talent, hvilket hans dramatiske Arbejder, uagtet deres virkelige Mangler, havde givet os. Men vi kunde neppe troe vore egne Øje, da vi læste dette Forsvar for vore gamle Kirke-Skikke; thi vi fandt just her de Kiendetegn, som udmærke en meget maa-delig Skribent og en ulærd Theolog: anstødelig og ugrundet Selv-Tillid, Uhøflighed mod værdige Mænd, Skiødesløshed i Stil og Foredrag, Mangel paa Cultur og opklaret Indsigt og egensindig Vedhængen ved det Gamle, fordi man enten ikke kan eller ikke vil indsee Fordelene ved det Nye.«¹⁸⁾

Riber blev i sin Redaktionstid ogsaa draget med ind i Striden imellem Peter Andreas Heiberg og Rahbek. Heiberg havde i sit Skrift: »Bevis at Herr K. L. Rah-

bek

bek ikke besidder de fornødne Egenskaber enten til at være Recensent eller Oversætter« insinueret, at Rahbek recenserede sine egne Arbejder i »Efterretninger om lærde Sager«. Rahbek afviste i sit Svar denne usande Beskyldning, idet han særlig støttede sig til Redaktøren af Bladet Ribers Vidnesbyrd. Ikke desto mindre gentog Heiberg i »Ultimatum til Hr. K. L. Rahbek« sin Insinuation, og brugte om Ribers Vidnesbyrd den Ytring: at han selv (Heiberg), om han havde været Rahbeks Ven, aldrig vilde have taget i Betænkning at hjælpe ham ud af sin Forlegenhed med en saadan Attest, vel at mærke i en Sag som denne, hvor han var vis paa, at hans edelige Bekræftigelse aldrig kunde blive fordret. Nu indrykkede Riber en Erklæring i »Efterretninger om lærde Sager« (Nr. 46 i 1787), hvori han paa sin Ære og under sin Ed opgav alle Forfatterne til de af Heiberg fremdragne Stykker og tilføjede, at »dersom Hr. Forfatteren (Heiberg) efter denne nøjere Oplysning vover offentlig at yttre mindste Formodning om, at Hr. Rahbek har bedømt sine egne Arbejder, saa nøder han mig til det Skridt, han selv i mit Sted upaatvivlelig burde gjøre, nemlig at lade Lovene tale for mig.«¹⁹⁾

Saa skarp kunde Tonen være i Datidens litterære Fejder! De hvasseste Angreb paa det Berlingske Tidsskrift udgik dog fra Johan Clemens Tode. Han udgav i 1788: »Et lidet Bidrag til den danske Literaturs og Kritiks Historie i de sidste syv Aar etc«. Medens største Delen af denne Pjece er af fagligt Indhold og rettet udelukkende imod Tidsskriftets medicinske Medarbejder, Dr. R. Buchhave, vender Tode sig i Indledningen mod den hele Stab af Medarbejdere med følgende Ord:

»Da det forrige Recensent-Selskab, som skrev de
nye

nye *Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager*, gik af, og da Professor Baden holdt op med sin *kritiske Journal*, og ligeledes *Literaturjournalen* standsede, bleve de der vare antagne til at fortsætte hine *Efterretninger*, snart de eneste Dommere her i Hovedstaden over den fædrenelandske Litteratur.«

»Dette nye Selskab bestod til Deels af unge Personer, hvoraf nogle endog ikke engang havde taget sidste Eksamen. For en Hovedstad, som indbefatter Halvparten af tvende Rigers Skribentere; for en Hovedstad, hvor der er et Universitet som bestaaer af saa mange Professorer, var dette just ingen Ære. I Gøttingen og paa flere saadanne Steder skrives de lærde Tidender af Professorerne selv; her hos os skrives de eneste privilegerede, og som een af deres Forfattere nyligen har kaldt dem, de mest læste lærde Tidender for største Parten af Studerende; her hos os bedømmes Professorer af Studerende . . . Saa utroelig Ting er, saa rigtig er den: Aaret 1783 vil altid blive en mærkværdig Periode i den danske Literaturs Historie; thi da bleve en Deel Studerende deres Professorers og menige Mands Dommere i Videnskabssager, da maatte den Professor, der kom frem som Autor, lade sig give Karakter af en Student« . . .

»Det er en Fordom, at enhver Professor er lærdere end enhver Student i samme Fag. Men i Almindelighed holder det nok Stik, at Læreren veed noget mere end Discipelen. I det mindste er det en Fordom, som hele Verden har, og som derfor bør respekteres« . . .

»Imidlertid saae man snart Frugten af en saadan ung Kritik. En Deel af de Herrer Dommere vare Dusbødre og Venner. Det blev da en Ligue: en Autor maatte være en Vens Ven, eller han fik det at finde (føle). Han maatte være af en vis Tænkemaade og Smag

Smag, maatte være indtagen af visse Personer, eller det gik ham ilde.«²⁰⁾

Beskyldningen for Partiskhed kan de lærde Efterretningers faste Medarbejderstab ikke ryste af sig. De Indvendinger imod Ugebladet, som var begrundede i Uviljen imod Recensenternes Ungdom, dem havde Rahbek straks i det første Hefte af »Minerva« taget Brodden af ved følgende træffende Bemærkninger: Der er de, der gjerne vilde begære, Modsigeren skulde med Bilage af Kirkebogen og Statskalenderen godtgøre, han i Alder og Stand er kvalificeret til at være den andens Dommer. Bort, lang bort fra »Parnasset« med denne gothiske Grandezza. *Kun Skrift skal vejes mod Skrift.* Forfatteren er ganske uden for Sagen.«²¹⁾

Tode nøjedes ikke med at udsende den nævnte Pjece; han startede ogsaa et Tidsskrift: »Kritik og Antikritik«, hvis første Nummer udkom d. 8. Oktober 1787. Dette Tidsskrift havde den særlige Opgave i »Antikritik« at gendrive ubillige Recensioner i »Lærde Efterretninger« og i andre Blade. Men efterhaanden fik en Kreds af konservative Teologer den afgørende Indflydelse paa Tidsskriftets Ledelse, hvilket medførte, at Tode, som vilde bevare sin Uafhængighed, i Begyndelsen af 1790 udtraadte af Redaktionen for paa egen Haand d. 14. Maj 1790 at begynde et nyt Tidsskrift »Kritik og Analyse«, der fortsattes i »Iris«²²⁾

Al den personlige Polemik maa have været den blide og stilfærdige Riber inderligt imod; han har sikkert med Glæde taget imod den Stilling, som blev tilbudt ham, som Lærer ved det Seminarium, der skulde oprettes paa den saakaldte Blaagaard udenfor Københavns Nørre-Port. Han blev beskikket i Juni Maaned 1790 og tiltraadte en Rejse paa Statens Bekostning for at bese de berømteste Lærer-Seminarier.²³⁾

Forinden

Forinden havde han (fra og med Nr. 15 af Aargangen 1790) overgivet Redaktionen af de lærde Tidender til sin Ven *Rasmus Nyerup*. Ugebladet fik fra det følgende Nytaar Titelen: »*Kjøbenhavnske lærde Efterretninger*«, som det beholdt, saa længe det udkom paa det Berlingske Forlag.

Nyerup havde allerede tidligere, først under Kierulfs og siden under Ribers Redaktion, leveret nogle Bidrag til de lærde Efterretninger. Han forestod Bladets Udgivelse ialt i tretten Aar, i to Perioder, nemlig fra 1790 til 1797 og fra 1800 til 1804. I den førstnævnte Periode var Hvervet som Redaktør forbundet med en ikke ringe Risiko. Det var i den franske Revolutions mest bevægede Aar. Den Uro, som herskede i den politiske Verden, forplantede sig til Litteratur og Presse, og viste sig i Ytringer, som Magthaverne fandt strafbare, og som Domstolene revsede. Nyerup siger selv i sin Levnedsbeskrivelse:²⁴⁾ »Her var det store, saare betænkelige Spørgsmaal: Hvorledes skal de Recensioner være beskafne, som (Redaktøren med) frelst Samvittighed og uden at gøre sig selv, sin Kone og sine Børn ulykkelige kan optage i Bladet? Naar man angriber Dogmatik og symboliske Bøger, angriber man saa Bibelen? Naar man dadler nogle af Regjeringsmændenes Foranstaltninger, dadler man saa Regjeringen selv? Angaaende deslige Puncter svævede man i den pinligste Forlegenhed. Aldrig har der i Danmark hersket større Uvished om, hvad man torde eller ikke torde skrive, end i dette Tidsrum, der omsider paa en Maade endtes med Forordningen af 27. September 1799. Vel skrev Falsen (i Festen i Valhal 1790): »Her Tankens Yttring er, som selve Tanken fri«, og hos Abrahamson hedder det i hans Bedømmelse af Riegels's *Kjøbenhavns Skilderie i lærde Efterretninger*

ger (1790, S. 777): »Dette Skrift er et evigt Monument for den uskatterlige Skrivefrihed, vi nyde, da her paaankes Fejl og Misbrug, dem man for tyve Aar siden neppe havde hvisket om i det fortroligste Vennelaug«. Men ikke desto mindre var Straffe for Skrivefrihedens Misbrug hyppige, og Birkner i Subscriptionsplanen til hans ypperlige Værk om Trykkefriheden siger med Rette: »Den gode og redelige Forfatter kan ikke med Sikkerhed bruge Trykkefriheden, saa længe Lovene, der skulde bestemme denne Friheds Brug, endnu hvile paa vaklende og ubestemte Grundsætninger«.

Alligevel var der de Recensenter, som ikke lagde noget Baand paa sig. Nyerup blev advaret et Par Gange: i 1793 af sin Ven Rahbek og i 1797 af sin Velynder Suhm. En Anmeldelse i »Lærde Efterretninger« for 1793 Nr. 28 af (General Friedrich v. Mansbach's) »Gedanken eines norwegischen Officiers über die patriotischen Gedanken eines Dänen« (=: Greve Waldemar v. Schmettow), en Anmeldelse, der var yderlig grov, hvad man allerede kan skønne af Begyndelsen: »Et saa uforskammet Skrift har Recensenten endnu ikke havt at anmelde. Den ondsksfulde, fejge Kryster spores i hver Linie« o. s. v., gav Rahbek Anledning til at skrive hele tre Breve til Nyerup, hvori han paa den mest venskabelige og skaansomme Maade bebrejdede sin Ven Mangel paa Klogskab og Forsigtighed. Han forstod ikke, at Nyerup i sit Blad vilde huse og hæle Folk, der anslog en saadan Tone, som kun kunde gøre Skrivefriheden forhadet hos Magthaverne og give dens Modstandere Vaaben i Hænde.²⁵⁾

Suhms Advarsel til Nyerup var foranlediget ved Assessor ved Hof- og Stadsretten *Peter Colletts* Anmeldelse i »Lærde Efterretninger« (for 1797, Nr. 20

—24) af et sidst i Marts 1797 udkommet Skrift »Om Trykkefriheden og dens Love« af residerende Kapellan i Korsør, Michael Gottlieb Birckner. Resultatet af Birckner's Undersøgelse var dette: at det uden nogen Indskrænkning maatte være tilladt at skrive om alt, i hvad Form og paa hvad Maade man vilde, saa længe man afholdt sig fra direkte at opfordre sine Medborgere til med fysisk Magt at kuldkaste Forfatningen eller at modsætte sig de offentlige Myndigheders Handlinger, og saa længe man ikke blandede sig i nogen Borgers private Handlinger eller huslige Liv. I sin udførlige Anmeldelse sluttede Collett sig i alt væsentligt til Birckners Opfattelse. Tonen i Colletts Artikel er paa flere Steder meget skarp. Han paastaar, at Trykkefriheden er en ukrænkelig Menneskerettighed, som Regeringen slet ikke har Lov til at ophæve. I Modsætning til Birckner hævder han endog, at *Opstand* — men ikke Oprør — er berettiget. Han definerer disse to Begreber saaledes: »Opstand er Insurrection, foretaget af hele Folket eller dets Majoritet; den er aldeles forskellig fra Oprør, som er Individiers voldsomme Modsættelse imod de konstituerende Magter«. ²⁶⁾

Colletts Udtalelser vakte stor Harme i Regeringskredse. At en juridisk Embedsmand, et Medlem af Landets Domstole, erklærede Opstand for berettiget, det kunde man umulig lade gaa upaataalt hen. Det var under disse Omstændigheder, at Kammerherre Suhm skrev til Nyerup: »Jeg vil herved advare Ham, at være forsigtig og klog; thi der trækker et Uvejr op over Skribenter og Redacturer«. Uvejret brød løs; men kun Recensenten blev ramt, Redaktøren slap. Ved kgl. Resolution af 30. September 1797 blev Collett uden Lov og Dom afsat fra sit Embede og det uden Pension, noget, der var aldeles uhørt siden Struensees

ensees Tid. Det kom paa et for ham meget ubejligt Tidspunkt. Han havde netop et Par Dage i Forvejen holdt Bryllup med en Enkefrue Fibiger. Vennerne søgte nu at hjælpe ham. Rahbek tilbød ham at blive Medredaktør af »Minerva« og Nyerup overdrog ham fra 1. Januar 1798 Redaktionen af »Lærde Efterretninger«. ²⁷⁾

Collets Redaktionsvirksomhed blev dog kun af kort Varighed. Efter Udstedelsen af Forordningen af 27. September 1799, der paa væsentlige Punkter indskrænkede Trykkefriheden, idet bl. a. Anonymitet blev forbudt, saaledes at ikke alene Redaktøren af Blade og Tidsskrifter, men ogsaa Forfatteren til hver enkelt Artikel skulde nævnes, nedlagde Collett sin Pen, og ernærede sig en Tid som juridisk Manuduktør, indtil han opnaaede Ansættelse i Vestindien. ²⁷⁾

I 1798 forsendtes der med Brevposten 280 Eksemplarer af Berlings »Lærde Efterretninger«; til Sammenligning kan anføres, at der i samme Aar af Tidsskriftet »Minerva« forsendtes 224 og af »Tilskueren« 116 Eksemplarer. ^{27a)}

Fra 1799, Nr. 37, tiltraadte Nyerup igen Redaktionen af »Lærde Efterretninger«. Forholdene havde nu forandret sig. Om denne sin Redaktionsvirksomhed i Aarene 1800—1804 udtaler Nyerup sig saaledes i sine Erindringer: ²⁸⁾

»I dette og de fire følgende Aaringer havde jeg igen Redaktionen af de »lærde Efterretninger«. Det var et i Litteraturen roligt Qvinqvennium, uden litteraire Processer, fiskalske Actioner, Bogconfiscationer, Pengebøder, Straf paa Vand og Brød, og hvad videre der tilforn hørte til Dagens Orden, indtil Forordningen af 27. September 1799 saa nøje afpælede Trykkefrihedens Grændser, at Ingen lettelig kunde tage fejl deraf.«

»Da

»Da disse fem Aar vare omme, forlod jeg imidlertid denne Post, og det af mere end een Aarsag. For det første kunde jeg ikke dølge for mig selv, at i det nittende Aarhundrede en ny Generation af herlige Litteratorer var opstaaet, hvis Producters Værd og Vigtighed gik over det attende Aarhundredes Kunstdommeres Horizont; som det da er i sin naturlige Orden, at en ny Slægt fortrænger den gamle. Hertil kom endnu den Omstændighed, at jeg havde Vanskelighed med at faae Nogen til at recensere. Efter Forordningen af 27. September 1799 skulde enhver Recensent navngive sig. Det var der Adskillige, som ikke skjøttede om, af let begribelige Grunde. Denne Ulejlighed ønskede jeg at afhjælpe, og ansøgte i Cancelliet om, at det maatte tillades mig at indføre anonyme Recensioner, imod at jeg var ansvarlig for sammes Indhold. Ansøgningen blev afslaaet.«²⁸⁾

Hvad der blev nægtet Nyerup, opnaaede derimod hans Efterfølger, Dr. theol. *Peter Erasmus Müller*, som fra Januar 1805 overtog Redaktionen af »Lærde Efterretninger«, hvortil han var vel skikket paa Grund af sin omfattende Dannelse og sine personlige Forbindelser i Universitetskredse.²⁹⁾ Efter at Müller i nogle Aar havde søgt at klare sig under de givne, strenge Vilkaar, saa han sig nødsaget til i 1809 at henvende sig til Kancelliet med en Ansøgning om Anonymitet for »Kiøbenhavnske lærde Efterretninger«. Han anførte, at det maatte befrygtes at dette Ugeblad, som var det eneste kritiske Tidsskrift i Danmark, maatte gaa ind, da adskillige kyndige Mænd undslog sig for at yde Bladet deres Bidrag paa Grund af det Forbud imod Anonymitet, som Forordningen af 27. September 1799 indeholdt. Han gjorde endvidere gældende, at de Recensioner, som indeholdtes i kritiske Journaler, var
anonyme

anonyme ikke alene i det nordlige Tyskland, men ogsaa over hele Europa, og at Recensionernes Anonymitet var saa meget mere ønskelig i Danmark, som de fleste af dem, der skrev og kunde recensere, befandt sig indenfor Hovedstadens Volde, kendte hinanden og derfor nødigt vilde træde frem med Navns Underskrift enten for at rose eller dadle hinanden. Endelig bemærkede han, at der i Kiel blev udgivet en tysk Tidende for dansk Litteratur, hvori vel Redaktøren, men ikke Recensionernes Forfattere var navngivne, og han haabede derfor, at Professorerne ved Københavns Universitet, hvoraf mange var Medarbejdere ved »Lærde Efterretninger«, ikke vilde blive ansete for uværdige til den Tillid, som de Kielske Professorer nød. Kancelliet anbefalede Ansøgningen, det blev da ved kgl. Resolution af 23. Juli 1809 tilladt at optage anonyme Anmeldelser i »Lærde Efterretninger«, imod at Professor Müller som Redaktør stod til Ansvar for Bladets Indhold og forpligtede sig til i fornødent Fald at angive hver enkelt Recensions Forfatter.³⁰⁾

Professor Müllers egne Bidrag var mange og af forskellig Art. Hans litterære Anmeldelser var som oftest mindre betydelige, ved Bedømmelsen af teologiske Skrifter kom hans egen Mangel paa kirkeligt Standpunkt stærkt frem; men hans Recensioner af sproglige og historiske Arbejder og især de fortrinlige Nekrologer, han skrev, har blivende Værd.²⁹⁾

Til de Fortrædeligheder, som Censuren voldte, kom endnu økonomiske Vanskeligheder, der havde deres Hovedårsag i Rigsdalersedlernes synkende Værdi. Paa Grund af Privilegiet var Firmaet Brødrene Berling nemlig ingenlunde frit stillet med Hensyn til Fastsættelsen af Abonnementsprisen; den kunde kun forandres ved en kgl. Resolution. Fra 1809 forværrede
Kursen

Kursen paa Banksedlerne sig meget betydeligt; Berlinerne opnaaede da ogsaa i dette Aar en forhøjet Betaling for den af dem udgivne Avis »Statstidende«. I Begyndelsen af Aaret 1810 søgte de derefter om Tilladelse til ogsaa at forhøje den dem som Udgivere tilfaldende Del af Abonnementsprisen paa »Lærde Efterretninger« fra 6 Mk. til 2 Rdlr. fra 1. Januar s. A. at regne, idet de forestillede Generalpostdirektionen, at de paa Grund af Papirets og de øvrige Bogtryk- Materialiers overordentlig høje Priser ikke fremdeles kunde levere Ugebladet for den hidtil fastsatte Betaling. Generalpostdirektionen mente, at Billighed talte for, at Berlingerne, der i en Række af Aar havde baaret det Tab, som øjensynlig havde været forbundet med Udgivelsen af »Lærde Efterretninger«, uden at ansøge om Forhøjelse, nu, da Umuligheden forbød dem saadant længere, burde have Tilladelse til at forlange den højere Betaling, de havde ansøgt om, dog kun for et Aar, fra næst kommende April Kvartals Begyndelse at regne, idet man dels ikke kunde forudse, om de høje Priser vilde vedvare, dels ikke vilde kunne fordre, at Abonnenterne allerede fra 1. Januar skulde udrede en saadan uforudset Betaling. Da det imidlertid kunde formodes, at den foreslaaede Forhøjelse vilde foranledige nogen Afgang i Bladets Afsætning, foreslog Generalpostdirektionen at paalægge Abonnenterne udenfor København en Forhøjelse i Betalingen af 1 Mk., der skulde tilflyde Postkassen, saa at de herefter kom til at betale 3 Rdl. 5 Mk. Aargangen, idet de inden den foreslaaede Forhøjelse kun havde givet 16 Mk. for Aargangen, hvoraf Udgiverne fik 6 Mk., Postmesteren for Distributionen 2 Mk. og Postkassen 8 Mk. Kongen approberede d. 25. Januar 1810 Generalpostdirektionens Forestilling.³¹⁾ Da Valutaforholdene

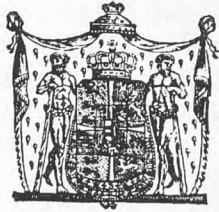
holdene i Løbet af Aaret 1810 yderligere forværredes, erklærede Firmaet Brødrene Berling, fra hvis Bogtrykkeri de »Kjøbenhavnske lærde Efterretninger« i 61 Aar var udkomne, at det ikke saa sig i Stand til at vedblive Forlaget af et Blad, hvis Udgivelse i den senere Tid havde været forbundet med et aarligt Tab, som Tidsomstændighederne truede med stedse at forøge.³²⁾ Imidlertid bekendtgjorde Professor Müller, at han for, saa længe som muligt, at afværge, at den danske Litteratur skulde savne sin eneste kritiske Journal, agtede paa Andreas Seidelins Forlag at udgive en Fortsættelse deraf under Titelen: »*Dansk Litteratur-Tidende*«, hvoraf Aargangen, 48 Ark stor, skulde koste 5 Rdlr. saavel for Hovedstadens som for udenbyes Abonnenter, til hvem den ifølge kgl. Tilladelse forsendtes med Rideposten. De »Lærde Efterretninger«s hidtil værende Abonnenter ansaaes for subskriberende paa den nye Journal, indtil de udtrykkelig frasagde sig denne.³³⁾ »*Dansk Litteratur-Tidende*« fortsattes til 1830, da den Art Tidsskrifter paa Grund af Videnskabernes fremadskridende Specialisering havde overlevet sig selv. Bedømmelsen af videnskabelige Arbejder overtoges af faglige Tidsskrifter, medens Dagspressen bemægtigede sig Efterretningsstoffet, Meddelelser om Begivenheder indenfor den lærde Verden.

No. 1808.

Mandagen

Den til Forsendelse
Nideposter

No. 1.

den 3die October.

med de Kongelige
privilegerede

Danske Statstidende.

SJETTE KAPITEL.

DEN BERLINGSKE AVIS SOM STATSTIDENDE.

Da Christian VII havde endt sin sørgelige Tilværelse i Marts Maaned 1808, og alle Privilegier og lignende Begunstigelser skulde forelægges den nye Konge til Stadfæstelse, indgav ogsaa Indehaverne af den Berlingske Avis deres allerunderdanigste Ansøgning om Bekræftelse paa deres gamle Privilegium til at »trykke Aviser med derved hørende Notificationer, uden at nogen maa eftertrykke samme«, og alene at lade dem forsende efter derom med General-Postamtet oprettet Kontrakt, som det hidtil havde været Tilfældet, og som det var blevet stadfæstet ved det forrige Tronskifte. General-Postamtet sender Ansøgningen til Danske Kancelli med Bemærkningen, at »paa Grund af Postcassens Interesse ved dette Privilegiums Stadfæstelse maa man tjenstligst anbefale Ansøgningen til det Kongelige Danske Cancellie«, men Udfaldet skulde blive et ganske andet, end Ansøgerne havde ventet og ønsket.

Frederik

Frederik VI havde aldrig betragtet Dagspressen med venlige Øjne, og under de herskende Forhold er det forstaaeligt, at han ønskede, at Regeringen i ganske anderledes høj Grad, end hidtil havde været Tilfældet, skulde have Haand i Hanke med, hvad der stod i Bladene, ganske særligt naturligvis angaaende Forholdet til Udlandet, i hvis forviklede Krigsforhold Danmark nu netop for Alvor var blevet inddraget; de fremmede Magters Udsendinge førte hyppigt Klager, der medførte meget Bryderi og Ærgrelse. Kongen fulgte derfor slet ikke Generalpostamtets Indstilling, men gav Departementet for udenlandske Anliggender Ordre til at tage under Overvejelse at fremsætte Forslag om en helt ny Ordning, og Resultatet blev, at Departementet fremkom med en Forestilling til Kongen, der meddelte sin foreløbige Approbation og Bemyndigelse til nærmere Forhandling med Kancelliet om Udfærdigelse af et nyt Privilegium. Hvad Departementets Forestilling gik ud paa, erfares af efterfølgende Betænkning af de to Brødre Christian og Joachim Bernstorff, som havde Ledelsen af Udenrigspolitikken, for saa vidt man kan tale om, at andre end Kongen selv var den afgørende.

»I Tider som de nærværende, hvor Beskaffenheden af Danmarks politiske Stilling og Sammes nøie Sammenhæng med Europas almindelige politiske Forhold, maae gjøre den offentlige Bedømmelse af alt, hvad der staaer i Forbindelse med disse Forhold og sammes Relation til Danmark, saavel som Indtrykket paa det Indenlandske og Udenlandske Publicum af de politiske Begivenheder, især af den Deel vor Regiering med sine Skridt og Forholdsregler tager deri, til Gienstande af den væsentligste Vigtighed, — synes det Departementet, at Regieringen har at lade sig være høilig angelegen af virke derhen, at alle Bekiendtgørelser og Indrykkelser i de i Landet udkommende offentlige Blade, forsaavidt de angaae politiske Forhold og Gienstande, kunne

kunne være i Overensstemmelse med Tingenes sande Stilling og med Regjeringens Synspunkter, Hensigter og Interesser, og at saadanne Artikler intet indeholde som kunde compromittere denne med fremmede Regjeringer. Den store Opmærksomhed, som flere Regjeringer henvende paa Indrykkelser i offentlige Blade i andre Lande, og de hyppigen forekommende Tilfælde, hvor Artikler af de i de Kongl. Stater udkommende Tidender have givet Anledning til Discussioner og Ubehageligheder, lægge kun alt for meget Vigtigheden af denne sidste Punct for Dagen.

Til at opnaae ovenmeldte Øiemed vil efter vor Formening Udgivelsen af et under Departementets specielle Opsigt staaende politisk Blad fortrinlig, og saa meget mere være kvalificeret at tiene, som det ligger i Sagens Natur at hine anførte, af politiske Forhold fremlede Hensyn, af Departementet best, og ofte blot af Samme behørig kan bedømmes, og at hverken de i de almindelige Love og Anordninger angaaende Indrykkelser i offentlige Blade indeholdte Forskrifter og Bestemmelser, ei heller den Opsigt de fra andre Vedkommendes Side er underkastet, er i Stand til fuldkommen at afhielpe hvad denne Gienstand — fra den omhandlede Synspunct betragtet — trænger til. Et saadant under Departementets Opsigt staaende Blad vilde, ved den Værd og den Anseelse Samme af dets Kilders umiskienkelige Autenticitet vilde erholde, ei blot tiene de øvrige indenlandske Tidender til Veiledelse i Henseende til politiske Indrykkelser, og derved forekomme eller gjøre Modvirkning mod den offentlige Menings Misdledelse ved deres af slettere Kilder tagne Bekjendtgjørelser, men og for største Deel betage de i samme maaske dog indrykkede i politisk Hensigt upassende Artideler deres Vigtighed, og saaledes forebygge de deraf ellers befrygtende skadelige Følger.

For at see Udgivelsen af et saadant politisk Blad iværksadt vilde vel Sammes Redaction være at overtage enten af et Medlem af Departementet, eller af nogen der besad dets Tillid til et saadant Arbejdes Udførelse, og denne være Departementet, og ikkun Samme ansvarlig for Indholden af Bladet, ligesom og i Henseende til dets Redaction stedse være Departementets Opsigt og Veiledning i alle af det for got befindende Maader underkastet. Og saasart denne Redacteur af hvilkensomhelst Aarsag ophørte med Redactionen, vilde vel Udgivelsen af dette Blad kun torde fortsættes efter at hans Forretning var med Departementets Samtykke bleven overtagen af en anden under de samme Bestemmelser.

Til

Til Udgivelsen af dette Blad maatte vel Redactøren forsynes med et Kongl. Privilegium, i Kraft af hvilket han erholdt den fornødne Autorisation enten til alene at udgive et eget aldeles nyt Blad, eller og til at træde i Forbindelse med andre med et Avis-Privilegium allerede forsynede Personer, og at overtage deres Tidendes politiske Deel; i hvilket sidste Fald han da for denne Deel af Bladet maatte paa samme Maade som foranført være Departementet ansvarlig.

Derhos maae det imidlertid synes Departementet ønskeligt at Redactøren i intet Tilfælde maae være forbunden til at nævne sig paa sit Blad, — eftersom om han var Medlem af Departementet, eller nogen hvorom det var bekiendt at han stod i nærmere Forbindelse med Samme, — saadant vilde give hans Blad Anseelse af et fuldkommen officielt Blad, hvilket man dog, efter Departementets Formening, heller maatte søge at undgaae.

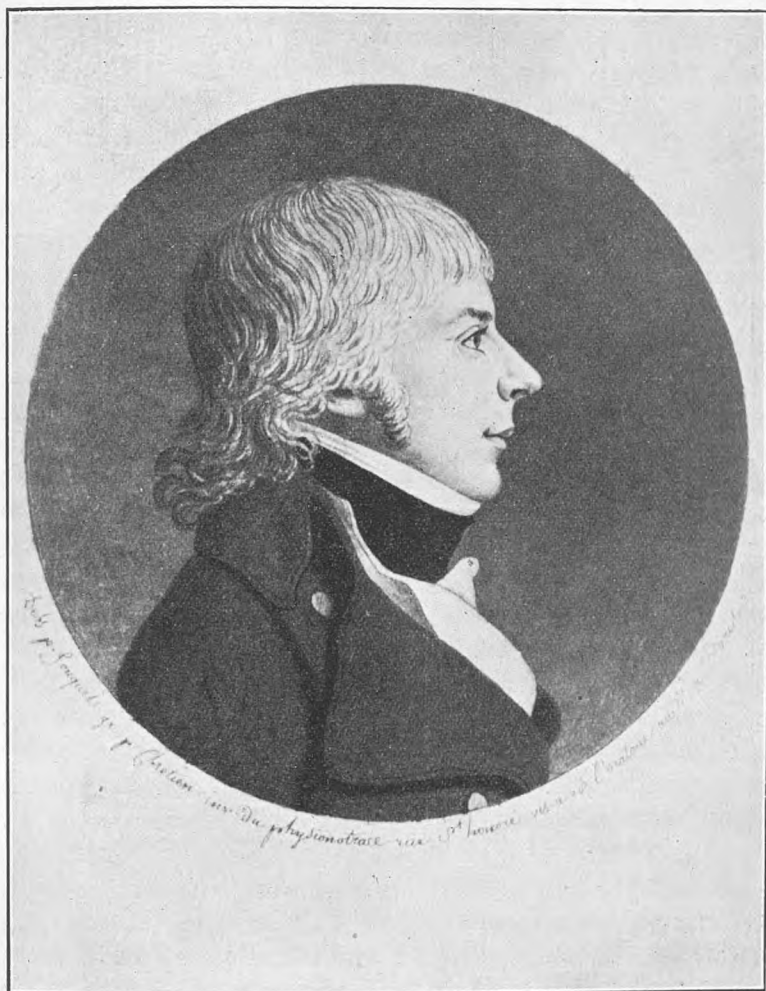
Omendskiøndt nu dette Anliggende i Henseende til Meddelingen og Udfærdigelsen af ovenmeldte Privilegium, og den derved maaske paa subsisterende, til Udgiveren af andre offentlige Blade forhen meddeelte Privilegium tagende Hensyn, henhører til det Kongelige Danske Cancellies nærmere Bedømmelse og Foranstaltning, til hvilket da den Person som var i det Tilfælde at paatage sig et saadant politisk Blads Redaction med Departementets Autorisation, vil have at henvende sig til Privilegiets Erholdelse; saa har dog Departementet fundet sig foranledet til at foredrage Hans Majestæt dets Ansyn af Sagen, og efterat denne har fundet Allerhøistsammes Bifald og det derhos af samme er bleven approberet, at den hidtil som Secretair ved Departementet ansatte, nu til Capitels-Secretair for de Kongl. Ordner udnævnte Legationsraad Manthey bliver den som overtager Redactionen af det omhandlede Blad, saa er der paa Departementet af Hans Majestæt nu bleven autoriseret til om dette Anliggende at træde i Correspondents med det Kongelige Danske Cancellie, og til samme at overlade, i Henseende til det Legationsraad Manthey til Udgivelsen af et politisk Blad meddelende Privilegium, saasnart han desangaaende vil have henvendt sig til Samme, at foranstalte det videre fornødne.

Ifølge heraf altsaa har nu Departementet den Ære paa det beste at anbefale denne Gienstand til Cancelliets Omsorg.

Departementet for de udenlandske Sager den 16. August 1808.

C. Bernstorff.

J. Bernstorff.

Johan Daniel Timotheus Manthey (1771–1831).
Tegnet af Fouquet, stukket af Chrétien.

Den Mand, der saaledes var udset til at lede en af Regeringen selv udgivet Avis, var en af Udenrigsdepartementets egne Embedsmænd. Johan Daniel Timotheus Manthey, der var Søn af en Præst ved St. Petri Kirke i København, havde som ung studerende været Huslærer hos Andreas Peter Bernstorff og var derigennem kommen ind i Diplomatiets Tjeneste. Efter at have været udsendt nogle Aar som Legationssekretær vendte han hjem som Sekretær i Departementet for udenlandske Anliggender, og i 1808 blev han Sekretær i Ordenskapitlet. Formodentlig har han da vundet Frederik VI.s personlige Gunst og muligvis er Forslaget om en Statstidende udgaet fra ham; det lader sig imidlertid ogsaa tænke, at det er Kongens egen Tanke, og at det er efter højere Ordre, Manthey har fremsat det skriftlige Forslag, han forelagde Departementet, og som blev Grundlaget for dettes Forestilling og Sagens videre Udvikling. I dette Forslag udtalte Manthey bl. a.: »I et Tidspunkt hvor Fædrelandets politiske Stilling synes mere end almindelig kritisk og hvor fremmede Fyrster med særdeles Agtpaaagivenhed lægge Mærke til om ikke fremmede Landes offentlige Blade indeholde noget som de ansee stridende med deres formentlige Interesse, maatte det være særdeles rigtigt, at Danmarks Regiering benyttede sig af alle de Midler, som staae i dens Magt for at overholde, at alle her udkommende offentlige Blade skrives i en varsom, anstændig og til Hans Majestæts landsfaderlige Hensigter stedse passende Tone. Dette kunde ved de fleste Blade fremvirkes ved et efter rigtige Grundsætninger indrettet og paa den rette Maade overholdt Politiopsyn, men neppe vil dette Middel med Hæld kunde anvendes paa Landets politiske Blade, ikkun Departementet for de

de udenlandske Sager kan i Henseende til disse ansees for competent Dommer og da Departementet paa den anden Side hverken kan eller bør collidere med Politicensuren, saa vil, efter min underdanige Formening det forovenmeldte Øjemed ikke kunne opnaaes, med mindre at et særskilt politisk Blad udgives under Departementets umiddelbare Bestyrelse og Opsigt og det saaledes at Bladet deels ved sin indre Værd, deels ved een af Regieringen dette Blad tildeelt Charakter og Authencitet kunne successive fortrænge og om jeg tør bruge det Udtryk neutralisere de mindre hensigtsmæssige Blade.« Manthey fortsætter i Henhold til disse Betragtninger med at foreslaa Departementet at nedlægge Forestilling om Udgivelse af et saadant Blad under Redaktion af en Mand, som har dets »Fortrolighed«, og saaledes at det Privilegium, der maatte udstedes, kun skulde gælde, saalænge denne Tiltro holdtes vedlige, »og at, naar han af en eller anden Aarsag fratræder Redaktionen, Bladet ikke maa udkomme, forinden Departementet har beskikket en anden til at føre Opsigt med Bladets Redaktion«. Endelig er det Mantheys Forslag, at den, der faar et saadant Privilegium, maa ordne sig med et allerede eksisterende Blad, fordi det af praktiske og økonomiske Grunde vil være det letteste, og at den officielle Redaktør ikke skulde navngives paa Bladet. Ganske vist havde han hellere set, at der var bleven grundet et helt nyt Blad, men da Grev Christian Bernstorff erklærede, at der ikke kunde være Tale om at bringe de betydelige pekuniære Ofre, et saadant Foretagende vilde kræve, maatte denne Tanke opgives.

Samtidig med, at Departementet nedlagde sin Forestilling og sendte Danske Kancelli den ovenfor meddelte Betænkning, paalagde det Manthey at ansøge Kancelliet om det fornødne Privilegium, en Ordre, han straks efterkom ved efterfølgende Skrivelse:

PROMEMORIA.

Ved en Skrivelse af 16. dennes fra det Kongelige Departement for de udenlandske Sager, som jeg herved giver mig den Ære at vedføie i Gienpart, er det bleven mig paalagt at henvende mig til det Kongelige Danske Cancellie, for hos Samme underdanigst at ansøge om Udfærdigelsen af et Kongeligt Privilegium til at udgive et politisk Blad under Departementets Opsigt og Vejledning.

Da Departementet tillige har behaget at communicere mig Gienparten af Sammes Skrivelse desangaaende til det Kongelige Danske Cancellie, saa tør jeg antage at dette høje Collegium er tilfulde underrettet, saavel om Departementets Hensigt med ovennævnte Blads Udgivelse, som angaaende Maaden paa hvilken i Overensstemmelse dermed det mig allernaadigst meddelende Privilegium ønskes at maatte vorde udfærdiget.

Idet jeg altsaa fra min Side herved underdanigst ansøger om at et Kongeligt Privilegium til enten aleene eller i Forening med andre, som allerede maatte være i Besiddelse af et lignende ældre Privilegium, at udgive en politisk Tidende, allernaadigst maatte vorde mig forundt, troer jeg ikkun underdanigst at burde tilføje: At jeg agter at give Bladet Titel af Dansk Statstidende, og at jeg til det Kongelige Departement for de udenlandske Sager vil være ansvarlig for Bladets hele Indhold.

Kjøbenhavn den 20de August 1808.

Underdanigst

D. Manthey.

Til det Kongelige Danske Cancellie.

Under 12. September 1808 udfærdigedes derefter det kongelige Privilegium for Manthey til at udgive en Statstidende, i Overensstemmelse med de Principer, som Departementet for udenlandske Sager havde udviklet, idet Kancelliet atter betonedede, at Bladet uden egentlig at være officielt dog skulde staa under Departementets Opsyn, at det skulde redigeres af en af dets egne Folk eller en, der havde dets særlige Tilid, og at han, hvis han ordnede sig med et af de allerede

allerede eksisterende Blade, skulde have det fulde Ansvar for den politiske Del. Der tænkte naturligvis her stadig paa de udenrigspolitiske Nyheder, som var det afgørende for hele Sagen.

Manthey gik nu den Vej, som var den naturligste og som han aabenbart fra først af har haft til Hensigt at følge, saa snart det var blevet ham klart, at der ikke kunde blive Tale om at grunde et helt nyt Blad; han søgte Overenskomst med et af de eksisterende Blade og valgte, som rimeligt var, den Berlingske Avis med det gode Postprivilegium; forinden havde han forsøgt sig med Bogtrykker Seidelin, der redigerede Bladet »Dagen«, og med Knud Lyne Rahbek, som udgav »Minerva«, formodentlig i den Formening, at disse mindre velstillede Blade vilde være særdeles ivrige, men tværtimod fandt han deres Fordringer saa overspændte, at han straks opgav videre Forhandling. 30. September sluttede han en Kontrakt med Brødrene Berling, der fornuftigt indsaa, at det var den bedste Udvej til at redde deres Privilegium fra den truende Fare. De skulde efter denne Kontrakt overtage Mantheys Rettigheder til at bringe politiske Nyheder, imod saa længe han levede eller saa længe han var Indehaver af Privilegiet at yde ham 1000 Rdlr. aarlig, saa længe Abonnenttallet holdt sig ved de 6500, de nu havde, og procentvis mere eller mindre, efter som det steg eller faldt. Manthey forpligtede sig til i Tilfælde af Kollision med andre Blade altid at være Avisens Talsmand overfor Regeringen. Denne Overenskomst bifaldtes af Kongen, og i Nummeret for Fredagen den 30. September bragte Berlingske Avis sine Læsere følgende Meddelelse om den vigtige Forandring, der var foregaaet i dens Livsvilkaar:

»I mere

»I mere end et halvt Aarhundrede have de til Forsendelse med Posten allene privilegerede Kiøbenhavnske Tidender vundet danske og norske Borgeres Bifald og Tillid.

Under de vanskeligste politiske Conjunctioner og i Tider, hvor det blev nødvendigt at overveje hvert Udtryk og ikkun at meddele saadanne Efterretninger som deels kunde ansees for tilforladelige, deels for passende til det Forhold i hvilket Danmark stod med de fleste Fastlands Regieringer, have Udgiverne været heldige nok til at tilfredsstille deres talrige Abonnenter og tillige altid at vedligeholde Regieringens naadigste Velvillie.

Det er en særdeles behagelig Pligt for Udgiverne nu at underrette deres Abonnenter og Publikum om, at de ved Hs. Majestæts allernaadigste Tilladelse see sig istand til for Fremtiden at give deres politiske Efterretninger en større Udvidelse og en langt større Interesse, deels ved det at de have forenet sig med andre Medhielpere, som ere vante til Arbejder i det politiske Fag og have Adgang til sikre Kilder, deels ved det at alle officielle Meddelelser fra Regieringen til Statens Borgere, dog med Undtagelse af dem, som henhøre til Landets Lovgivning, ville først blive kundgjorte igennem deres Blad.

Udgiverne have derfor besluttet ogsaa i Henseende til udvortes Form at give dette Blad al den Forbedring, som det efter det Forommeldte bør, og efter Omstændighederne kan modtage.

Bladet udkommer altsaa fra næste Maanedes Begyndelse i Folio-Format og under Titel af *Dansk Stats-tidende*; det udgives som forhen tvende Gange om Ugen, dog vil saa ofte nogen Efterretning kræver hastig Bekendtgørelse, Extra-Blade vorde trykte og ombragte

ombragte til den Danske Statstidendes Abonnenter her i Kiøbenhavn. Iøvrigt forbliver Bladets Indretning, i Henseende til politiske og indenlandske Artikler, samt Avertissementer og Tillæg af Høiesterets Domme den samme som forhen, ligesom vi og for Fremtiden aldeles forbeholder os Udøvelsen af alle de med det os allernaadigst meddeelte Privilegium forbundne Rettigheder.

Den Danske Statstidende tilbringes Abonnenterne her i Kiøbenhavn for 3 Rdlr. om Aaret, fra Nytaar 1809 af, og Abonnenterne uden for Kiøbenhavn for en nærmere bekendtgjørende Priis.«

Samtidig udvidedes Bladets Format til tospaltet Folio og Navnet ændredes til: »Den til Forsendelse med de kongelige Rideposter privilegerede Statstidende«. Der var nu herved den formelle Mangel, at Mantheys Privilegium intet indeholdt om Portobegunstigelse, og at Berlings Privilegium ikke straks fornyedes, men da det for en Statstidende var af afgørende Betydning at have Retten til Forsendelse, maa man stiltiende have forudsat, at denne ved Berlings gamle Privilegium hjemlede Ret stadig var i Kraft.

Det var en højst mærkelig Dobbeltstilling, Manthey kom til at indtage ved denne Ordning; han blev, som han siden selv stadig betoner, hverken Ejer, Udgiver eller Redaktør af Bladet, men han var Statens Tilsynsmand, en Slags anonym Redaktør og Censor og samtidig Andelshaver i Udbyttet af den Avis, som han ved sit Privilegium havde gjort Indgreb i og nu paa een Gang skulde kontrollere og censurere og værne overfor Hovedstadens andre Bladredaktører, der snart maatte føle sig ilde stedt i Konkurrencen, da Statstidende havde ganske andre og bedre Kilder at øse sine

sine politiske Nyheder af, end noget af de andre Blade.

Allerede efter at et Par Numre af Avisen i dens nye Skikkelse var udkommen, opstod der Kollisioner med et Par af Byens andre Blade, som foranledigede Manthey til at indgive en Klage til Departementet. Det drejede sig om en Korrespondance mellem en engelsk Admiral og Anføreren for de spanske Tropper, som stod i Fyen, der i Statstidende var bleven aftrykt »med de Udeladelser og Forandringer, som den efter sin Natur syntes at udkræve«, og endvidere om en anden Konvention mellem et Par af de krigsførende Magters Generaler, som ligeledes var meddelt efter den dertil af Departementets Chef givne Instruction. Imidlertid havde Bladene »Dagen« og »Nyeste Skilderie af Kiøbenhavn« aftrykt de omtalte Dokumenter efter de engelske Blade og givet Meddelelser »hvored Landets Forhold til fremmede Magter højlig kan compromitteres«. Manthey finder dette Forhold ganske utilladeligt og mener, at det bør forbydes de andre Blade at meddele andet eller mere, end hvad der først har staaet i Statstidende. »Naar Departementet«, skriver han, »med Varsomhed kundgjør interessante Aktstykker og deri lader anbringe de til Landets politiske Forhold svarende Forandringer og Udeladelser, andre politiske Blade derimod ustraffet i Flæng aftrykker Fiendens offentlige Blade og Efterretninger hvis Troværdighed disse Udgivere ikke kunne bedømme, saa vil deraf følge, at Regjeringens Hensigt aldeles eluderes, at Departementets frivillig paatagne Responsabilitet bliver til en sand Byrde uden i ringeste Maade at gavne, og endelig at Publikum, som er meest begiærlig efter pikante Nyheder, higer efter deslige Blade uden at lægge Mærke til den Tidende,
som

som Departementet har taget under sit umiddelbare Tilsyn«.

Departementet delte ganske Mantheys Opfattelse af Forholdet og tilsendte Danske Kancelli en længere Skrivelse, hvori det pointeredes, hvor uheldigt det var, at der fremkom Meddelelser, som var afvigende fra, hvad den officielle Avis havde bragt, og som kunde være af skæbnesvanger Betydning for Landets Forhold til dets Allierede, ganske særlig i Øjeblikket alt hvad der vedrørte de spanske Tropper og Krigsbegivenhederne paa den pyrenæiske Halvø. Kancelliet maatte naturligvis tage Sagen op og forebringe den for Kongen, hos hvem Forslag om at slaa ned paa Aviskriverne fandt et meget aabent Øre; den hvasse Tone i Resolutionen af 9. December 1808 viser tydeligt og meget karakteristisk Stemningen paa allerhøjeste Sted:

»Vi ville allernaadigst have fastsat og befalet, at der i intet offentligt dansk Blad maa optages eller indrykkes politiske Efterretninger eller Aktstykker af saadanne Aviser eller Blade, være sig officielle eller uofficielle, som udgives i fjendtlig Land eller under fjendtlig Regierings Indflydelse, og skal i saa Henseende det ene danske Blad ikke kunne paaskylde det andet som Hjemmel, dog med den Undtagelse, at naar politiske Efterretninger eller Aktstykker af ovennævnte Oprindelse og Beskaffenhed offentliggøres i den af Os allernaadigst privilegerede Stats-Tidende, saa skal det være andre danske Blade uforment at gjentage samme ordret og uforandret, saaledes som de i Stats-Tidende findes indrykkede. Iøvrigt ville Vi, at de af Os forhen givne allerhøjeste Resolutioner og Befalinger i Henseende til den fornødne Forsigtighed med politiske Efterretningers Optagelse og andre Meddelelser i alle offentlige danske Blade uden Undtagelse paa det strengeste og alvorligste skulle iagttages og

overholdes, hvorved det saaledes indtil videre skal have sit Forblivende.«

Lykkedes det saaledes her Manthey at faa eftertrykkeligt Ram paa sine næsvise Konkurrenter, saa undgik han dog heller ikke selv at støde paa de mange undersøiske Skær, der i hin Tid fandtes i det politiske Farvand, hvor han søgte at manøvrere sin Skude gennem Bølgerne. I August Maaned det følgende Aar fik han fra Departementet en lang Skrivelse, saa skarp og tilintetgørende, at man forbavses over, at en slig Tone blev anslaaet overfor en af Regeringens egne betroede Mænd, og ikke mindre over, at han bøjede Hovedet og tog imod Tugtelsen uden at kny; utvivlsomt har hans økonomiske Stilling været saaledes, at der intet var for ham at gøre.

»Departementet«, hedder det i denne Skrivelse, »som staar Hans Majestæt til Ansvar for Statstidendens Indhold, forsaavidt den politiske Deel angaar, har meget ugierne bemærket de Feil, der jevnlig indløbe i dens Redaction; ofte har Correcturen været besørget med en utilgivelig Skiødesløshed, hvorved Stædernes og Personernes Navne undertiden ere blevne ukiendelige, undertiden saaledes forvexlede, at enten Meningen er bleven aldeles forandret, eller at Læseren har maattet bære en grundet Tvivl om Udgiverens geographiske og historiske Kundskaber; ofte ere enkelte Efterretninger og Udtryk bleven udmærkede ved spærret Skrift, Streger eller deslige og derved — — usande Efterretninger fremsatte paa en Maade, der ikke er passende for et Ugeblad, som udkommer under Departementets Tilsyn. Ved saadanne af fremmede Blade uddragne Efterretninger, som have særdeles Interesse men derhos ere tvivlsomme, er ofte den Forsigtighed bleven forsømt, som i deslige Tilfælde

fælde synes os fornøden, at angive hvorfra disse Efterretninger ere tagne. Den Maade paa hvilken fremmede politiske Blade ere bleven ekstraherede, har ikke altid været heldig, vigtigere Efterretninger ere bleven udeladte og mindre betydelige fremsatte med Vidtløftighed og saaledes omkastede mellem hverandre, at Læseren ugierne har maattet savne det sindige Blik, som især skulde udmærke Forfatteren af et Blad, der mindre er bestemt til at tilfredsstille den almindelige Nysgierrighed, end til at lede den offentlige Mening ved rigtige og paalidelige Efterretninger om Staternes almindelige politiske Forhold. Endeligen maae vi ligeledes bemærke, at de Bidrag, som herfra ere bleven ... tilstillede, undertiden paa en meget vilkaarlig Maade ere blevne afkortede, forandrede og henkastede blandt andre Artikler.

Disse forskellige Ankeposter have vi flere Gange mundtlig tilkiendegivet ... uden dog hidindtil at see dem afhjulpne, men da der i Statstidendes Redaction har kunnet indløbe en saa betydelig Feil, som den ... hvor en directe kongelig Befaling er bleven overtraadt ved at bekiendtgjøre Hans Durchlauchtighed Prinds Frederik af Hessens Afrejse til Norge, og da de fra Dem saa vel som fra Brødrene Berling og Bogholder Baagøe desangaaende indkomne Erklæringer vise, at enhver for sin Deel troer sig fritaget for Ansvar, saa finde vi det fornødent, at tilkiendegive Dem følgende til nøiagtig Efterlevelse.

I ethvert Tilfælde hvor nogen Klage over Statstidende maatte indløbe, staaer De os ene og allene til Ansvar og ingen Undskyldning, at Forseelsen maatte være begaaet fra Trykkeriets eller Redacteurs Side kan vorde antaget som gyldig. Ifølge heraf paaligger det Dem at træffe saadanne Foranstaltninger, hvorved enhver Selvraadighed eller Skiødesløshed fra Trykke-

riets, Redacteursens eller Correcteursens Side aldeles kan forebygges. Det paaligger Dem at paasee Extracternes og Oversættelsernes Rigtighed og at give Trykkeriet den fornødne Anvisning angaaende Ordenen og Fordeelingen af de Efterretninger, som i hvert udkommende Blad af Statstidende skulle indføres.«

Idet det endvidere indskærpes Manthey, at han, saa snart Avisen er sat, skal foretage en nøjagtig Censur, faar han Ordre til at forsyne det gennemsete og rettede Prøvetryk med sit Navn og opbevare disse Tryk for paa Forlangende at kunne forelægge dem for Departementet; skulde det censurerede Prøvetryk ikke stemme med den rentrykte Avis, har han Ret til at kassere denne og kræve den omtrykt. Endelig slutter denne haarde Instruktion med en Bemærkning om, at hvis der atter skulde indtræffe Tilfælde som de paaklagede, erklærer Departementet, »at den Indretning, som nu er truffet i Henseende til denne Avis, da straks maatte ophøre, og at man i saa Fald maatte være betænkt paa, at see den Hensigt, som ligger til Grund for dens Udgivelse, opnaaet paa en anden Maade«.

Manthey har, som han ved flere Lejligheder stærkt fremhæver, gjort alt, hvad der stod i hans Magt for at efterkomme Instruksen og sørge for, at der intet blev at klage over, men Frederik VI var i dette Kapitel meget vanskelig at gøre tilpas, og i Niels Rosenkrantz, der i April 1810 afløste Christian Bernstorff som Udenrigsminister, havde han faaet en Raadgiver, der ganske delte hans Opfattelse, at saa lidt som muligt af, hvad Regeringen foretog sig, navnlig i Forholdet til Udlandet, burde bringes til Offentlighedens Kundskab. Den 2. Oktober 1810 udstedes et Reskript, hvorved Legationsraad Georg Nicolaus Nissen, en
Mand

Mand, der ligesom Manthey var uddannet i Diplomatiet's Tjeneste, udnævntes til Censor for de politiske Blade, og Motiverne til denne Foranstaltning udtales tydeligt og klart, naar det hedder: »Da Erfaringen i flere Tilfælde har viist, at det er nødvendigt, at de Nyheds-Efterretninger og Ytringer, som indrykkes i politiske Blade underkastes et hensigtssvarende Tilsyn, i Særdeleshed da disse Blades Forfattere ved Mangel enten af rigtig Følelse eller af tilstrækkelige Kundskaber om de politiske Forhold ofte kunne afstedkomme ikke ubetydelige Discussioner og Ubehageligheder med fremmede Hoffer, og da Vi til den Ende have anordnet, at alle slige Blade skulle være underkastede en speciel Censur, saa er hermed Vor aller-naadigste Villie og Befaling, at Du i Fremtiden overtager Censuren af de politiske Blade, som i Overensstemmelse med dertil allernaadigst meddelte Privilegier udgives i Vor kgl. Residensstad Kjøbenhavn«. — »Denne Censur«, hedder det længere nede i samme Reskript, »tager strax sin Begyndelse og angaaer alle politiske Blade selv Statstidenden ikke undtagen, og have Vi i dette Øjemed ladet alle Udgivere af slige Blade i Kiøbenhavn ved vor Politimester tilkiendegive, at de, saafremt de agte at fortsætte de af dem hidtil udgivne Blade, i alle Punkter strax have at holde sig de Betingelser efterrettelige, som i sin Tid ville blive indførte i de dem meddelende Privilegier.«

Samtidig med at Nissen saaledes blev Censor for alle politiske Blade, udstedtes en Plakat om, at intet politisk Blad maatte udgives uden nyt særligt Privilegium, og naturligvis skyndte da Familien Berling sig at indgaa med en ny Ansøgning om Stadfæstelse af dens gamle Privilegium, hvori der gøres opmærksom paa den Forandring, der skete med Avisen ved
 Mantheys

Mantheys Privilegium i 1808, og den privilegerede Postforsendelse fremhæves.

Imidlertid er det klart, at Nissens Udnævnelse til Censor maatte være et Slag i Ansigtet paa Manthey; Regeringens Stilling i denne Sag er heller ikke helt klar, thi Statstidenden beroede jo dels paa det Berlingske Privilegium, som ikke var blevet stadfæstet af Frederik VI, dels paa Mantheys Udnævnelse til ansvarlig Tilsynsmand for den politiske Del af Statstidenden, og ganske vist havde jo Udenrigsdepartementet ikke altid været tilfreds med Mantheys Ledelse, men ganske bortset fra den Hensynsløshed mod ham, der laa i Ansættelsen af Nissen som Censor, var der noget ulogisk i denne Foranstaltning, da jo Manthey netop havde en Censors Hverv for Statstidendens Vedkommende; — hvis det da ikke var Meningen helt at skubbe ham til Side, hvad dog ikke synes at have været Tilfældet. Muligvis skyldes den Maade, hvorpaa denne nye Ordning blev sat i Værk, at Samarbejdet mellem de forskellige Regeringskollegier ikke har været synderlig godt; den nye Udnævnelse foregik gennem Danske Kancelli, medens Statstidenden jo sorterede under Departementet for de udenlandske Sager.

At Manthey maatte tage til Orde, fulgte af sig selv, og han gjorde det paa en rolig, men bestemt Maade, der heller ikke forfejlede sin Virkning. Hans her følgende Skrivelse giver en klar Udredning af hele Sagen:

UNDERDANIG PROMEMORIA.

Collegialtidenden af 6te dennes bekendtgjør en igjennem det Kongelige danske Cancellie under 2den October udfærdiget Allerhøyeste Anordning, som byder at Udgiverne af politiske Blade dertil skulle være forsynede med specielt Privilegium, som og at de have at henvende sig til vedkommende Politimester for at erholde Underretning om de Betingelser under hvilke

hvilke saadant Privilegium kan vorde tilstaaet m.m. Tillige indeholder samme Nummer af Collegialtidenden den Efterretning, at Legationsraad og Ridder af Dannebrogen Nissen er bleven udnævnt til Censor for alle her udkommende politiske Blade.

Jeg tør forudsætte at det Kongelige danske Cancellie, ikke, førend denne Anordnings Udstædelse, har indhentet Departementet for de udenlandske Sagers Betænkning, da Dette ellers vilde have opfordret mig — som den til hvilken, med Hs. Kongelige Majestæts allerhøjest Tilladelse, Opsynet over Statstidendens Redaction og dens Censur under Departementets Vejledning, er betroet, — at yttre min allerunderdanigste Formeening, angaaende Maaden paa hvilken Kongens Villie af Statstidendens Udgivere i alle Maader bedst kunde vorde efterlevet.

Under disse Omstændigheder ville Deres Excellence naadigst tillade, at jeg her endnu vover at fremsætte de underdanige Bemærkninger, hvortil den allerede udkomne Forordning foranlediger mig, og at jeg i den fuldeste Tiltro til Hs. Majestæt Kongens og Deres Excellences Retfærdighed, underdanigst tilføier min ydmyge Begiering, at maatte vedligeholdes i de mig af Hs. Majestæt Kongen tilstaaede og af Deres Excellence naadigst vedkjendte Rettigheder.

Departementets Skrivelse til det Kongelige danske Cancellie af 16. August 1808 udvikler Nødvendigheden af at de politiske Tildragelsers Bekjendtgjørelse under de værende Conjunctioner, maatte staae under et særdeles nøyagtigt Tilsyn og foreslaaer at et eget politisk Blad maatte udgives under Departementets specielle Direction, med Tilføyende, at et saadant Blad ved den Værd og den Anseelse samme modtog af dets Kilders umiskjendelige Authenticitet, ville tjene de øvrige indenlandske Tidender til Vejledning i politiske Materier, gjøre Modvirkning mod den offentlige Menings Misdledelse og betage de i andre Blade indførte upassende Artikler deres Vigtighed. Departementet tilmelder Cancelliet fremdeles: at det af Hs. Majestæt allernaadigst var approberet, at Udgivelsen af det omhandlede Blad, skulle anbetros mig, som den der besad Departementets Tiltroe, og anmoder Cancelliet dertil at forsyne mig med et specielt Privilegium.

Heraf synes det at fremlyse, at Statstidenden ikke kan sættes i samme Cathogorie med Dagen, hvis Forfatter, som gjentagen Overtræder af Trykkefriheds-Anordningen, maatte til hvert Blads Udgivelse indhente Politiets specielle Tilladelse, med

Kjøbenhavns

Kjøbenhavns Skilderie, hvis Forfatter ingen Adgang kan have til de ovenfor nævnte autentiske Kilder, eller med alle andre her i Landet udkommende politiske Blade, hvilke alle ere i Privat-Personers Hænder, der, da de ikke staae i Forbindelse med Departementets Chef, ingenlunde kunde bedømme ihvorvidt Fædre- nelandets politiske Stilling fraraader en eller anden politisk Tildragelses videre Bekjendtgjørelse. — Statstidenden staaer derimod i samme Forhold til Departementet som Collegial-Tidenden til det Kongelige danske Cancellie og Handels-Tidenden til Commerce Collegiet, og ingen Forandring synes at kunne iværksættes ved nogen af disse uden efter foregaaende Overlæg med vedkommende Kongelige Collegium.

Statstidenden synes endvidere ikke at kunne sammenlignes med andre politiske Blade i Henseende til et specielt Privilegie Erhvervelse, efterdi alle andre Blade enten ikke have været forsynede med noget Privilegium, eller have indsendt endnu henliggende Ansøgninger om Fornyelsen af et dem af Høysalig Kong Christian den 7de forundt Privilegium. Statstidenden derimod er under 12. Septbr. 1808 af Hs. nu regjerende Majestæt allernaadigst forsynet med et specielt Privilegium til at være en offentlig politisk Tidende under Opsyn af det Kongelige Departement for de udenlandske Sager. Hs. Majestæts Hensigt synes altsaa fuldkommen at ville have været opnaaet, dersom det var bleven paalagt mig, paa hvis Navn dette Privilegium er udstædt, nøye at overholde de i de nye Privilegier indeholdne Bestemmelser eller i modsat Fald at have forbrudt dette mit Privilegium. Dog maatte det være mig tilladt i Henseende til den 4de af disse Betingelser at gjøre Deres Excellence opmærksom paa: at forsaavidt Statstidenden efter dens Bestemmelse indrykker en eller anden Meddelelse af Departementets Chef, det vel ikke var passende at tilføye hvorfra denne Efterretning var taget, ligesaa lidt som dette vel kunde finde Sted ved de Efterretninger der er indmeldte ved Privat-Correspondence.

Fremdeles synes Statstidenden ikke at kunne sættes i lige Classe med andre politiske Blade i Henseende til den for disse befalede Censur. Efterdi disse ved oftere at glemme den Varsomhed, som især under nuværende Conjunctioner, skyldes Landets Forhold til fremmede Magter, have foranlediget hyppige Klager og været Aarsag i, at Regjeringen har maattet indskrænke disse Forfatteres Trykkefrihed; dette har derimod aldrig været Statstidendens Tilfælde, fordi dens Udgivere ikke ved saakaldede pikante

pikante Efterretninger behøvede at samle Subskribentere, det synes derfor ikke passende at sidstnævnte Blad uden at have delt Brøden med de andre politiske Tidender skulle undergaae en Indskrænkning af samme Art, desuden have hine Blade, ikke at omtale Dagen, stedse været forpligtede at indsende et Aftryk af hvert udkommende Nummer til Stedets Politimester, hvorimod Statstidenden derfra udtrykkeligen har været fritaget, og ikkun har været underkastet Departementets Censur, som igjen har anbetroet samme til mig, hvilket tydeligen bevises af følgende Ord i sammes Instruction af 26de August 1809 til mig.

»Endvidere har De saasnart Avisen er sat ved en nøjagtig Censur at paasee at intet deri vorder indført som strider imod de Dem bekjendtgjorte Grundsætninger og Anordninger, og De har at sørge og at indestaae for, at de Aftryk som udgives ere fuldkommen overensstemmende med denne Censur. Til den Ende torde det være hensigtsmæssigt at De undertegner det af Dem gennemgaaede Prøveaftryk med de Ord, kan saaledes trykkes og med Deres Navn.«

Statstidenden har ifølge heraf været underkastet Censuren af en, der med mange Aars Øvelse i politiske Forretninger var bleven bekjendt med alt det som udfordres til at kunne iagttage de Pligter, der paaligger Censur af en politisk Tidende, og som Deres Excellence desuden naadigst havde tilladt i ethvert mødende Tilfælde at indhente Deres nærmere specielle Befalinger.

Saafremt de da engang vedtagne Grundsætninger skulle vorde overholdte, synes det at Statstidenden kunne have været undtaget af hiin almindelige Befaling, eller denne være modificeret i Overensstemmelse med det, som Hs. Majestæts Villie og de Kongelige Collegiers Udfærdigelser engang har foreskrevet som Regel. Vel veed jeg, at Omstændighederne undertiden gjøre en Forandring i det engang vedtagne System nødvendig, men jeg bør overlade det til en høiere og indsigtfuldere Bedømmelse om ikke alle intenderede Hensigter kunne vorde opnaaede uden at fravige det, som af Hs. Majestæt Kongen engang var bleven sanctioneret.

Efter saaledes at have omtalt Statstidendens Sager i Almindelighed, vover jeg i Underdanighed at fremstille det som, angaaer mig i Særdeleshed.

Deres Excellence er underrettet om, at Statstidendens Udgivelse er ifølge en i mit Privilegium indeholden Clausul saaledes lydende: »Legationsraad Manthey etc. maae enten ene eller i

Forbindelse

Forbindelse med andre der ere forsynede med Avisprivilegium i vor Kongelige Residentsstad Kjøbenhavn udgive en offentlig politisk Tidende,« overdraget Brødrene Berling, til hvilke jeg har afstaaet alle af mit Privilegium muligen flydende Fordele. — Jeg har ligeledes haft den Ære at tilkjendegive Deres Excellence, at Statstidendens Redacteur er Hr. Pastor Salling, som ved fleere vel optagne Skrifter har erhvervet sig et Navn blandt Fædre- nelandets Literatorer. Jeg er derfor den, der under Deres Excel- lences nærmere naadige Veiledning har Directionen over Stats- tidenden og til hvem Bladets Censur paa eget Ans og Tilsvar, formelig, saaledes som jeg ovenfor har viist, er bleven overdraget; jeg har altsaa som den, der er i virkelig og retmæssig Possession af en Bestilling, et jus qvæsitum at anføre til min Fordeel og efter alle Rets og Billigheds Grundsætninger kunde vel ingen anden erholde samme Bestilling, førend jeg derfra formelig var ent- lediget ved denne samme Autoritet som har overdraget mig den. Dersom jeg altsaa ved en strafværdig Forseelse havde været saa ulykkelig at paadrage mig Hs. Majestæt Kongens Unaade og tabt det Kongelige Departements Tiltroe, saa vilde det have været en Selvfølge, at min Post var blevet mig frataget og over- draget til en anden, men da Hs. Majestæt stedse i de naadigste Udtryk har forsikret mig om Allershøystsammes Tilfredshed med det lidet jeg hidindtil har kunnet udrette i Hs. Majestæts Tjeneste og til Beviis paa denne Kongelige Naade endogsaa hædret mig med et offentligt Ærestegn, da ligeledes Deres Excellence stedse har værdiget mig en Naade og en Tiltroe, som jeg med den mest ærbødige Hengivenhed erkjender, saa maatte det vel være mig tilladt nu at at tage min Tilflugt til Hs. Majestæt Kongens og Deres Excellences Følelse for Ret og Billighed.

Legationsraad Nissen, som allernaadigst er bleven udnævnt til Censor for de her udkommende politiske Blade, er min personlige Ven, og det er saa langt fra at jeg skulde tillade mig at tale imod ham, at jeg meget mere særdeles agter og ærer hans Talenter og Kundskaber, men i den Collision, hvori vi befinde os i Hen- seende til Statstidenden, bør jeg ikke lade det være upaatalt, at vi begge have gjennevndret den selvsamme politiske Bane, og at Hs. Majestæts Naade har sadt os begge aldeles paa lige Linie, men jeg tør muligt anføre det for mig, at jeg ved at have arbejdet i 8 Aar som Secretair i Departementet, har haft meere Lejlighed til at erhverve Kundskab om Fædrenelandets politiske Forhold

Forhold i Almindelighed, end man kan forskaffe sig ved noget enkelt Hof, og at jeg ved flere offentligen bekjendtgjorte politiske Arbejder har søgt at aflægge Prøve, om jeg besad Duelighed til at arbejde i disse Materier, ja jeg tør endog tilføye at Hs. Majestæt har hædret disse Forsøg ved Sit allernaadigste Bifald; hertil kommer at jeg allerede ved flere Aars Erfaring, ja endog advaret ved egne Feil, har lært at undgaae de Vanskeligheder som ere uadskillelige af enhver Censur i politiske Materier, og bemærker endelig at jeg allerede paa en retmæssig Maade er beskikket til at være Censor for Statstidenden. I Betragtning heraf kan jeg ikke opgive det Haab, at Hs. Majestæt naar Statstidenden skal censureres af een der har Kundskab i Politik og besidder Departementets Tiltroe, vil finde mig ligesaa qualificeret dertil som min Ven Legationsraad Nissen, der anseer Sagen under samme Synspunkt og fra sin Side, ikke agter at lægge mindste Hindring i Vejen for det, som han selv holder for billigt.

Paa den anden Side ville Deres Excellence naadigst lægge Mærke til, at naar jeg bliver nødsaget til at indsende et politisk Blad, jeg som Diplomatiker bestyrer, til Legationsraad Nissens Bedømmelse, dette da fra min Side vilde være en formelig Anerkjendelse af hans større Duelighed i det Fag, som har været mit Livs Hovedsyssel, og at dette hos det større Publikum maatte ansees som et afgjørende Beviis, at jeg havde været saa ulykkelig aldeles at tabe Hs. Majestæts Naade og Departementets Tiltroe, eller med andre Ord, jeg vilde derved tabe det dyrebareste for en ærekjær Mand, den offentlige Agtelse. Vel stod det Skridt tilbage at frasige mig Statstidendens Direction, men dels vilde dette Skridt ikke kunne tilintetgjøre hiin Publikums Mening, dels er Hs. Majestæt altfor retfærdig til at sætte en af hans troe Embedsmænd i den Stilling, at han uden at have begaaet nogen Brøde selv maae frasige sig de Fordele, han engang har oppebaaret af Hs. Majestæts Naade.

Jeg anseer Sagen derfor af den alleryderste Vigtighed for mig; jeg vover med Tillid at anbefale min Skjebne til Deres Excellences naadige Beskyttelse og slutter med den underdanige Bøn, at Deres Excellence hos Hs. Majestæt Kongen naadigst ville andrage paa, at jeg fremdeles ligesom nu og under de Betingelser Hs. Majestæt allernaadigst maatte bestemme, maae vedblive under Deres Excellences Vejledning, at besørge Censuren af den danske Statstidende.

Kjøbenhavn den 9de Oktober 1810

underdanigst

D. Manthey.

Manthey gør ligeledes i en Skrivelse til Rosenkrantz opmærksom paa, at der ved Anordningen af 2. Oktober om, at alle Privilegier skal fornyes, opstaar den Vanskelighed, at hvis kun Brødrene Berlings ældre Privilegium fornyes, vilde vel hans egen Stilling blive som hidtil, men skulde hans Forbindelse med Berlingerne af en eller anden Grund blive hævet, vil de dermed være løst fra enhver Forpligtelse og han henvist til at søge at faa udgivet et nyt Blad; hvis derimod begge Privilegier skulde fornyes, vil Manthey støde paa »den Hindring, at jeg ikke kan indgive nogen Ansøgning tilligemed Brødrene Berling, efterdi jeg ikke kan begiære at deeltage i de dem udelukkende tilstaaede Fordeler at indrykke Avertissementer for Betaling samt at forsende deres Tidende med Posten, og at naar jeg indgiver min Ansøgning særskilt, det kongelige Danske Cancellie formodentlig vilde gjøre den Indvending, at der for een og samme Avis ikke kan udstædes flere end et Privilegium, og at altsaa enten Brødrene Berlings eller mit vilde være at annullere«.

Manthey foreslaar derfor, at Brødrene Berlings Privilegium fornyes i den befalede Form, og at det samtidig tilkendegives, at Forbindelsen med Udenrigsdepartementet vedbliver at være som hidtil, hvis ellers Kongen fremdeles vil betro ham Censuren af Stats-tidenden, men at den Berlingske Avis i Tilfælde af, at dens Forbindelse med Manthey skulde blive hævet, bliver at behandle som alle andre politiske Blade.

Udenrigsdepartementet indgav derefter en Forestilling til Kongen, hvori det klart og uforbeholdent tager Parti for Manthey; en væsentlig Del af hans Indkomster beror paa de Fordele, han har af at lade Berlingerne udnytte det ham givne Privilegium, hvorved

ved Statstidenden har indtaget den tidligere Berlingske Avis' Plads, og hvis hans Stilling som Departementets betroede Mand ophæves, vil naturligvis ogsaa hans Forbindelse med Avisen ophøre og Indtægterne bortfalde. Da nu Rosenkrantz mener, at Manthey ikke har gjort sig uværdig til den allerhøjeste Tillid, der er vist ham, foreslaar han, at Manthey bevarer sin Stilling som Censor og Departementets Tilsynsmand for Statstidendens politiske Artikler, og at Brødrene Berlings gamle Privilegium fornyes, hvorved det hidtidige Forhold opretholdes, saa længe Departementet mener at have Brug for Avisen. »Paa den Maade«, fortsætter Rosenkrantz, »kunde Legationsraad Manthey see sig beskyttet mod et uventet Tab, som han ikke kan taale at bære; han vilde paanye føle sig gennemtrængt af den mest levende Erkiendtlighed mod Deres Majestæt, der paa eengang saaledes vilde allernaadigst redde hans og Families Velfærd, og give ham atter Beviis paa den allerhøieste Tillid og Naade, som Deres Majestæt forhen har skienket ham, og hvis tilsyneladende Tab krænker ham dybere end hans Indkomsters Indskrænkelse«.

Endelig tilføjer Forestillingen, at Departementet maa fastholde sin tidligere Opfattelse af Nødvendigheden af saaledes at have et Blad til sin Raadighed, især af Hensyn til Krigen med Sverige og Tronfølgervalget, hvor Regeringens Mening kan komme til Orde, uden at det bliver i Form af rent officielle Erklæringer, og Rettelser af fremkomne falske Efterretninger kan finde Sted; det maa derfor vedblivende være saaledes, at Reglen om, at Aviserne skal angive deres Kilder, ikke anvendes paa Statstidende, da dennes Meddelelser ofte kommer direkte fra Departementet, hvortil Manthey stadig er knyttet, og han altid kan faa Adgang til autentisk

autentisk Besked og bedre egner sig til Mellemand end nogen anden.

Har Frederik VI været Manthey unaadig stemt, saa har Rosenkrantz' indtrængende Forestilling været af god Virkning; ved en kongelig Resolution af 31. Oktober bifaldes den i alt væsentligt, og Statstidende forbliver under Mantheys Ledelse uden nogen anden Censur, medens det samtidig meget stærkt understreges, at han maa bære det fulde Ansvar for Avisens politiske Indhold; Kongens Mistro til Aviserne i det hele taget skinner dog ogsaa her lidt igennem. Helt tilfredsstillende for Manthey var den nye Ordning heller ikke; »Thi«, som han ved en senere Lejlighed skriver, »den Autoritet, jeg forhen havde over Brødrene Berlings Bogtrykkerie og deres Tidendes Redaction, var meget svækket, saasom de, naar jeg alvorligen vilde gjøre den gieldende, nu kunde hæve Contracten og indskyde sig under Etatsraad Nissens Censur. Det Forhold i hvilket jeg didindtil havde staaet til Een Foresatte, af hvem jeg havde at modtage Instructioner, og for hvem eene jeg stod til Ansvar, var forandret, da jeg efter ommeldte kongelig Resolution, i det mindste forsaavidt Statstidendens ikke politiske Deel angik, unegteligen tillige maatte ansees at staa under det kongelige Danske Cancellie, uden dog i hvert enkelt Tilfælde bestemt at vide, hvilken af disse Overauthoriteter jeg havde at henholde mig til. Min Stilling som Statstidendens Bestyrer under Departementets Overopsyn var nu paa en synderlig Maade forandret, da jeg efter hin Resolution maatte ansees tillige at være hiint Blads Ejer, Redacteur og Censor, skjøndt jeg de facto ikke var nogen af Deele«. Endelig var der det mislige, at det i Resolutionen var betonet, at den hele Ordning var midlertidig

tidig, og det var derfor med berettiget Stolthed, Manſ they senere kunde understrege, at han gennem en lang Aarrække formaaede at bestride denne indviklede og ubestemte Stilling.

Sagen maatte nu atter til Behandling i Danske Cancelli, og endelig den 9. April 1811 fik Berlingerne deres gamle Privilegium stadfæstet, med Tilføjelse af, at de skulde være forpligtede til uden Betaling i deres Avis at indføre, hvad Collegierne og Øvrigheden maatte have at offentliggøre. Det ny Privilegium er saa vel i Form som i Indhold overmaade karakteristisk for, hvor stærkt Aviserne — endog Statstidenden — var bundet paa Hænder og Fødder, og for tjener at kendes i sin fulde Ordlyd:

- 1/ Intet Rygte maa i Bladet optages.
- 2/ Ligesaalidet maa der indføres Efterretninger og Udladelser som kunde være anstødelige, fornærmelige eller ubehagelige for venskabelige og allierede Regeringer, saaledes som dette ved vort Rescript af 30. Juli 1808 og vor Resolution af 9de Decbr. s. A. alt forhen er bestemt og indskjærpet og igjennem vort Cancelli communiceret Øvrighederne.
- 3/ Særdeles maa Udgiverne afholde sig fra med spøgende, spottende eller bidende Vendinger at fremsætte de politiske Tildragelser, som efter deres Beskaffenhed aleene bør foredrages i en simpel historisk Stiil. Det samme skal ogsaa gjælde i Henseende til Bedømmelser og Anmerkninger over politiske Tildragelser, som uddrages af fremmede Blade. Allermindst maa Udgiverne tillade sig at give nogen Regjering eller Nation Tillægsbenævnelser.
- 4/ Ved enhver Artikel maa tilføies af hvilket indenlandsk

denlandsk eller udenlandsk Blad samme er taget, og naar Udgiveren er første Anmelder af nogen indenrigsk Tildragelse bør han for vedkommende Censor forevise sin Hjemmel.

5/ Udgiveren staaer ligefuldt til Ansvar for sit Blad, og Gjentagelsen af en i sig selv utilladelig Artikel bliver ham at tilregne, uanset at han kan bevise, at samme er udtaget af noget andet indenrigsk Blad.

6/ Intet Factum der i fremmede Blade anmeldes som passeret her i Rigerne maa som saadant optages i Bladet, da intet fremmed Blad i saa Henseende kan ansees som tilstrækkeligt underrettet.

7/ Indenrigske Efterretninger af den Beskaffenhed, at deres Bekjendtgjørelse kan være skadelig, enten ifølge Statens Krigsforhold eller øvrige politiske Forhold, maa aldeles ikke meddeles i Bladet.

8/ Til desto større Sikkerhed for, at disse Forskrifter ikke skulde overtrædes af Bladets Udgiver, skal han under Privilegiets øieblikkelige Fortabelse, være pligtig til ikke at lade nogen Deel af sit Blad trykke eller uddele in publico, forinden Manuscriptet eller det første Correcturark er forevist til den anordnede Censor, som til Bevis herom skal paategne sit Navn paa Manuscriptet eller Correcturarket; dog uden at hans Navn eller imprimatur behøver at trykkes paa Bladet.

9/ Denne specielle Censur skal hele Bladet være underkastet, endog for dets ikke politiske Artikler.

10/ Da Censor under Embeds Ansvarlighed skal paasee, at intet Skadeligt eller Upassende bliver indrykket i Bladet, saa skal han have Magt til, ifølge den ham paaliggende Pligt at udstryge, hvad han finder at være af den Beskaffenhed, at det ei bør offentliggøres eller efter Omstændighederne tilbageholde
hele

hele Bladets Trykning. Imidlertid skal Censors Ansvarlighed dog ikke fritage Udgiveren for Ansvar.

11/ Dersom Udgiveren af Bladet overtræder, hvad heri er befalet, skal saadant have en arbitrair Straf eller efter Omstændighederne Privilegiets Fortabelse til Følge. Og skal Udgiveren uden videre underkaste sig Cancelliets Decision i Henseende til Straf af Mulktter, ligesom og Straffen af Privilegiets Fortabelse vil blive at bestemme ved Vor Resolution efter Cancelliets derom nedlæggende Forestilling.

12/ Hvad Collegiet og Øvrighederne maatte have at offentliggøre, skal Udgiveren være forpligtet til uden Betaling at indføre i Bladet.

NB. Dette Privilegium har bemeldte Brødrene Berling strax at forevise Politimesteren i Kjøbenhavn og at erhverve hans Paategning om Forevisningen paa samme, førend deraf gøres noget Brug.

Forbydende etc.

Kjøbenhavn d. 9de April 1811.

I de følgende Aar, da Krig og Statsbankerot fører Danmark ud paa Undergangens Rand, afspejler Regeringens fortvivlede og raadløse Politik sig paa mange Maader i Statstidenden, der ved sine varsomme, forsigtige og halvt tilslørede Meddelelser helt har Karakteren af et officiøst Blad, og da endelig Elendigheden munder ud i den ulyksalige Kielerfred, viser dette sig ogsaa ved den Maade, hvorpaa dette Resultat bringes til Offentlighedens Kundskab. Hele Nummeret fra 2. Februar 1814 optages af Aftryk af Fredstraktaten og i den følgende Uge, i Numer 13, fra 11. Februar, offentliggøres den store Proklamation, hvori Kongen fremstillede sin Politik, søgte at retfærdiggøre sine Handlinger og fralægge sig Ansvaret for det sørgelige

sørgelige Resultat, og tog Afsked med det norske Folk, som fra nu af skulde være løst fra den aarhundredgamle Forbindelse:

»Det er vore troe Undersaatter og hele Europa bekendt, hvor redeligen og uafladeligen Vi, først som Tron-Arving og derefter som Konge, have ønsket og bestræbt Os for, at vedligeholde Fred for Vore Riger og Lande, og ved Fredens Velsignelser at fremme deres Velstand og Lykke.

Medens Krigen, siden 1792, rystede alle andre Europa's Stater, lykkedes det, i fulde 16 Aar at afvende dens Forstyrrelser og Farer fra disse Riger og Lande. Ickun da fremkaldtes til Vaaben, naar det gjaldt om at værgе for Fædrenelandets Rettigheder, og at opretholde dets Fred.

I Aaret 1806 nærmede de krigende Magters kjæmpende Hære sig til Statens Grændse mod Fastlandet. Vore sammendragne Tropper holdtes da der, for at sikre mod saadanne Voldsomheder, som Grændse-Propvindser, blottede for væbnet Forsvar, i en saadan Tid, maatte være og vare udsatte for.

Vore Hensigter vare rene og aabne. Vort Folk og Europa's Fyrster erkjendte dem som saadanne. Alle Forbunde med fremmede Magter vare fornyede og bekræftede. Med ærlig Troskab opfyldte Vi Pligterne, som de paalagte Os. Ingen Paastand yttredes fra Vor Side, som kunde opvække Tvivl om Hensigt til Trætte med nogensomhelst Magt, mindre endnu fremkalde til Angreb og Overfald. Alle Nationers Skibe søgte Sikkerhed i danske og norske Havne, og fandt den der lige for Alle.

Vi nærrede da roligen det Haab, at enhver vilde indsee, at det fra Vor Side saaledes fulgte politiske System

System vilde være i alle Henseender uforlønende, og det eneste som, efter Vor Stats Beliggenhed, stemte med dens Interesse, og med det øvrige nordlige Europa's tillige.

Men dette Vort retmæssige Haab blev pludseligen skuffet. Sielland og med den Hovedstaden overfaldtes baade til Lands og Vands af en meer end almindelig Overmagt, og Flaaden faldt de Angribende i Hænde. Imidlertid opbragtes de talrige danske og norske Skibe, som, i Tillid til Statens Fred, before alle Have, og de, med deres Ladninger, Nationens kostbare Ejendom, gjordes til Bytte.

Et saa overordentligt Angreb fremkaldte til Modstand, som fandt almindeligt og lydeligt Bifald, ogsaa hos de største Continental-Magter, og som ledte til nøiere Forening med Frankrig, der tilsagde Forbund og Understøttelse. Men ved denne Understøttelse selv forøgedes kun Statens Byrder, uden at Øiemedet blev opnaaet. For en Tid forstærkedes vel Forsvaret til Lands, men uden at derved kunde udrettes noget med Magten paa Søen.

Imidlertid rystedes Folkets, i den foregaaende Fredstid erhvervede, Velstand ved Krigens Udbrud, og ved dens Fortsættelse. Kilderne til denne Velstand svækkedes meer og meer. Statens Indtægter og sammes Beløb i Værd maatte aftage i lige Grad, som dens uundværligste Fornødenheder, og med dem dens Udgifter, tiltoge. Nationens vigtigste Erhverv ved Skibsfart og Handel afbrødes, og endeligen indførtes et System, som umiddelbart virkede imod al Samfærdsel til Søes imellem Nationer og Stater, og tilintetgjorde for Vore Riger og Lande den sidste Levning af den Søhandel, som endnu havde lindret Krigens Onde, uden at føre nærmere til det angivne Øiemed: Freden.

Under

Under denne Tingenes Forfatning blev Norges Forsyning med Levnedsmidler desto besværligere og for Danmark kostbarere. Neppe blev det mueligt, at tilbringe dette Rige den Hielp, hvorpaa det havde saa billigt Krav. Ikkun utroelige Opofrelser kunde paa nogen Maade overvinde denne Vanskelighed. Det var Os imidlertid stedse om at gjøre, at tilveiebringe et forandret Forhold i Statens udvortes Stilling. Tidspunktet hertil syntes at nærme sig, da flere Europa's store Stater yttrede Tilbøielighed til Fredsunderhandlinger. Vi greb denne Leilighed for at tilbyde Storbritannien, den eneste Magt, med hvilken Danmark var indviklet i Krig, at underhandle om Fred, og Vi formodede, at Tilbuddet, ogsaa hos de med Storbritannien allierede Magter, skulde finde billig Bedømmelse og Bistand. Men Vore gientagne Skridt for at gienoprette Fred med Storbritannien bleve uden Virkning, da Gienoprettelsen stedse blev underkastet den Betingelse: at Kongeriget Norges Aftrædelse til Sverrig maatte lægges til Grund for Fredsunderhandlingerne; og Sverrig, forladende sig paa sine mægtige Medforbundne, som ikke undlode at understøtte dette Riges Fordring og Storbritanniens Erklæring, lagde dagligen mindre Skiul paa sit Sindelag, indtil det viste sig i virkelige Fiendtligheder.

I saadan Stilling, truet af halve Europa, omgivet til Lands og til Vands af overlegne Magter, fornyede Vi med Frankrigs Keiser de for en Tid afbrudte Forholde, og oprettede med Keiseren et nøiere Forsvars-Forbund, hvori giensidig Understøttelse mod fælleds Fiender blev fastsat, og hvoraf fulgte Krigs-Erklæringer mod de Magter, som allerede i Gierningen havde erklæret Krig mod Os.

Troligen opfyldte Vi fra Vor Side dette fornyede Forbund, som sigtede til Opretholdelsen af Statens Selvstændighed.

Selvstændighed. Et betydeligt Troppe-Corps forenede Vi med det franske, for at forsvare Holsteen og Hamborg; men saaledes forandrede Krigslykken sig, at vi ikke kunde erholde den forventede og tilsagte Bistand. Da de fiendtlige Hære i stort Antal, med Kraft, trængte frem, maatte de franske Tropper, hvis Antal under Begivenhedernes Omvexlen var mindre end Tractaten havde stipuleret, trække sig tilbage til Hamborg, og overlade Grændsens Forsvar til Vore Tropper alene, hvis Styrke ingenlunde var tilstrækkelig til at modstaae Fiendens angribende Overmagt.

Imidlertid havde det Keiserlige Østerrigske Hof tilbudet sin Mægling imellem Danmark og de mod samme allierede Magter. Den truende Fare for Staten, som dagligen blev frygteligere, og Byrderne som allerede trykkede Folket, og som vilde forøges ved fiendtlige Overfald og mulig Oversvømmelse, svævede Os for Øine. Den eneste Allierede, Vi havde, saae sig ikke i Stand til, nu at kunne komme til Hielp hvor det for Os uopsætteligen behøvedes. Vi betænkte Os da ikke paa at antage den Østerrigske Keisers forekommende, velvillige Tilbud, og Vi smigrede Os med at saa mægtig en Fyrstes Mellekomst skulde, i det mindste tildeels, afvende det Tab, som Sverrig understøttet af Rusland, Engeland og Preussen, var sat i Stand til at foraarsage Vort Monarchie. Men ogsaa dette Haab blev skuffet, da det fra Østerrig gjorde Skridt ikkun for en kort Tid standsede Fiendens Fremgang i Hertugdømmerne.

Gientagne Fredsforslage bleve nu gjorde fra og til Sverrigs Kronprinds, som, i Spidsen af en overlegen, af flere mægtige Staters Tropper sammensat Hær, vedblev at fordre Norges Aftrædelse, hvilken Sverrigs Medforbundne havde tilsagt. Fiendtlighederne begyndte

gyndte paa ny. Fæstningerne Frideriksort og Glückstadt vare faldne. Om ikke Alt skulde sættes i Vove, maatte Forsvarsanstalterne for det første og for det meste indskrænkes til Fyen, hvorhen Vi beordrede alle de Tropper, som fra Sielland kunde undværes, og hvorhen Vi begave Os Selv for at være Kamppladsen og Underhandlingerne desto nærmere.

En fornyet Underhandling standsede atter Angrebet, som var naaet til Jyllands Grændse. Denne Provinds var ikke at beskytte mod Overmagtens fiendtlige Oversvømmelse, om endog en rolig Besiddelse deraf kunde have været giort stridig. Men ved at blive, ligesom begge Hertugdømmerne allerede vare det, Krigens Skueplads, var ethvert Middel Os berøvet, til at see Korn sendt derfra til Norge.

Nu fremkom altsaa det vigtige Øjeblik, da, uden videre Henstand, maatte afgjøres om Fred eller fortsat Krig.

Vanskeligere Stilling end Danmarks, som afskaaren fra Norge, stod ene imod saa mange, og i Forening saa mægtige Stater, har neppe nogen Stat hidtil havt; og vanskeligere Pligt end her at vælge, har ingen Fyrste været paalagt. Havde Sagen angaaet Os selv alene, eller det blot var kommet an paa, at gaae en truende Fare imøde, naar et ønsket Udfald kunde, endog igiennem den skrækkeligste Kamp, øines, da vilde vor Beslutning snart have været tagen; thi Vi kiendte Vort Folks, som Vore Troppers, modige Sindelag, og vidste, hvad Folket endnu, uagtet langvarig Krig havde svækket dets Kræfter, vilde opofre og lide for Fædrenelandet og for Os, naar Vi dertil opfordrede.

Men under Omstændigheder saadanne som de der vare forhaanden, kunde Vi ikke udsætte det hele Monarkie

Monarkie for at opløses, endog i dets enkelte Dele: ikke forlange, at et trofast Folk i en alt for ulige Kamp skulde udgyde sit Blod, for mueligen og sandsynligen at fremme det modsatte af Kampens Øimed.

Dog var det end ikke om Vaabenkamp alene, Vor Beslutning var at tage. Norge var udsat for den frygteligste Hungersnød naar Jylland blev Krigens Skueplads, og al Korntilførsel andenstedsfra var Nordmændene betagen. Efter Forestillinger, som Vi alt forhen havde modtaget fra indsigtfulde og betroede Mænd, havde alene en Fierdedel af det Kornforraad, som udfordres til Norges Forsyning indtil næste Høst, med største Fare og Tab kunnet opsendes. Selv Midlerne til Korntransporten didhen vare nu ikke tilstrækkelige. Ikke en Fierdedeel af de Skibe, som ellers kunde dertil være brugte, vare mere i de danske Havne. De øvrige vare allerede med deres Ladninger blevne til Bytte. De Anstrængelser, som Danmark i den Henseende længe havde gjort muelige, vare ikke at udholde, de havde allerede kostet Landets Financer mange Millioner. En Trediedeel af Norges cultiverede Land var i forrige Aar, af Mangel paa Sædekorn, ikke bleven besaaet. Saaetiden i Aar nærmede sig og fordrede en Opsendelse af flere Hundrede Tusinder Tønder Korn. Tilførsel fra fremmede Havne i Sønden og Norden gjordes, ved Landets Blokade, umulig. At udsætte Norge i dette Aar atter for Mangel af Sædekorn, vilde have været et Middel til Ødelæggelse, hvis Følger vare uberegnelige; thi naar Norges Production af Korn i saa høj Grad blev ved aarligen at svækkes eller hæmmes, og Udførselen af dette Riges Producter var spærret, tilstrækkede ikke Rigets hele circulerende Formue til at købe alt dets nødvendige Brødkorn, om det endog var muligt at see samme tilbragt. For

For Gud og for Mennesker have Vi da ikke troet at kunne forsvare, at stille et ædelt Folk blot for en Ulykke, som overgaaer alle andre, og som selv ikke Sværdet havde kunnet afværge, naar Vi endog, omgivet af Vore brave Tropper, efter deres og samtlige Vore Undersaatters Ønske, havde kastet Os i Kampen, ikke med een, men med flere, i Forening overlegne, Fiender. Kræfterne, som vare frembragte og kunde fremdeles frembringes imod Os, vare ikke at beregne. Selv en Seier kunde ikke redde det Hele, og Tab maatte have fremskyndet endnu større Ulykke, og have gjort alle videre Underhandlinger umulige.

I en saa fortvivlet Stilling, som en langvarig Forsvarskrig, og tilsidst den almindelige, alt fortærende Krigslue, som har udbredt sig over hele Europa, har fremkaldt, og som Vor nidkiære Omhue for Vore troe Undersaatters Velfærd ikke, under saa overordentlige Uheld, har været i Stand til at afværge, have Vi maattet gribe til det eneste Middel, der nu frembød sig, for at redde Norge fra at forkomme af Hunger, medens Danmark, kæmpende mod ulige Kraft, ene bar Stridens Byrder, og udsattes for dens Følger.

Vi have, under alle disse sammenstødende haarde Uheld, maattet aftræde, til den Svenske Krone, de Rettigheder til Kongeriget Norge, som vi arvede fra Vore Forfædre.

Vi afholde Os fra at skildre de sørgelige Følelser, som Sønderrivelsen af Baandet mellem begge Riger foraarsager Os. Enhver Dansk, enhver Nordmand vil letteligen slutte sig dertil af hvad han selv føler.

Staternes Skiebne staaer i Forsynets Haand.

Vi have intet forsømt i de 7 Aar, medens Kampen har været, for at vedligeholde det Baand, som flere Aarhundreder

Aarhundreder og Nordmændenes urokkelige Troskab gjorde ærværdigt. Det første Brud derpaa fandt Sted, da Staten berøvedes sin Flaade, og derved Midlerne til fælleds Undsætning fra det ene Rige til det andet. Alle omgivende Magters Forening imod Monarkiet har fremskyndet den voldsomme Sønderrivelse.

Imidlertid have Vi sørget for, at under den Regering, der træder ind i Vores Sted, enhver Norges Indbygger, efter sin Stand og sin Stilling, skal nyde og beholde de Rettigheder og Friheder, som han er i Besiddelse af.

Aldrig kunne, aldrig ville Vi glemme den Troskab og Hengivenhed for Os og Vores Stamme, hvilken det ædle norske Folk i alle Tider og Tilfælde har givet saa rørende Beviser paa.

Saalænge Troskab blandt Folkeslægterne agtes som en Dyd, ville Nordmændene nævnes som de, der stode ved Siden af, eller overgik ethvert andet Folk i denne Dyds Udøvelse.

Vi og Vore Forfædre have stedse faderligen regieret over det norske Rige. Villigen ydede Danmark i disse sidste Nødens Aar det Korn, som de Norske Brødre trængte til.

Vort oprigtige Ønske er, at Lykke og Held maa til den seneste Tid blive det tappre og ædle Norske Folks Lod.

Middelfart, den 18de Januar 1814.

Frederik R.

I de nærmeste Aar efter Krigen vedbliver Stats-
tidendes Forhold til Øvrigheden at være uforandret,
utvivlsomt fordi man mente, at Europas Tilstand
endnu ikke var tryk og ingen kunde vide, om ikke
Stormen paany kunde bryde løs derude. Opfattelsen
af,

af, hvilken Grad af Frihed Pressen kunde nyde, var jo heller ikke bleven mildere i den hellige Alliances Tider.

At Manthey ikke blev mindre nøjeregnende i sin Censur af Statstidende, viser en betegnende lille Episode fra Aaret 1820. Bladet »Politivennen« for 22. April dette Aar indeholdt følgende lille nærmest latterlige Artikel, der var indsendt af den noget anløbne Litterat Blok Tøxen:

EN CENSUR-GAADE.

Til Indrykkelse i Nr. 24 af den danske Statstidende indleverede jeg nedenstaaende Vers, i Anledning af een af vore agtværdigste Medborgeres Død. Modtagelsen og Betalingen mødte naturligvis ikke mindste Vægning fra Comptoirets Side. Desto større var derfor min Forundring, for ikke at sige Forbauselse, da jeg siden erfarede, at mit uskyldige Gravdigt var blevet udslettet af Statstidendes Censur, Geheime-Legationsraad og Ridder Manthey, Gud maa vide, hvorfor? — Vel har jeg ladet mig sige, at der gaves engang en Censur, som var saa stærk i at anvende det Almindelige paa den Enkelte, at han, under Bonapartes Voldsregjering, forandrede det gamle danske Sandsagn: »Man klæder sig paa Fransk, og fryser paa Dansk«! til: »Man klæder sig paa fremmed Viis o. s. v.« Men, uagtet man maa baade fryse og gyse over bemældte Censur-Vinter, selv om den fremmede Dragt var russisk eller polsk, er jeg dog ikke kold nok til at henregne Hr. Geh. Legatr. Manthey til slige Censorer. Ikke vil jeg undersøge, hvorvidt en Censur, i juridisk Hensyn, er hævet over Lov og Ret, ifølge hvilke et privilegeret Bekjendtgørelsesblad dog nok er forpligtet til at modtage alle Indrykkelser, som hverken ere lovstridige eller meningsløse. Jeg vil blot anstrenge min Gjettekraft — hvortil jeg ogsaa herved opfordrer mine Læsere — for, om mueligt, at opdage Grunden til Censurs Udslettelsesdom.

Ved Sammenligning have vist Statstidendens Læsere forlængst bemærket, at den ældre berlingske Tidende sædvanligen havde et langt rigere Indhold fra Kjøbenhavn, end den nuværende Statstidende, hvis indenlandske Armod især er paafaldende. Altsaa har Geh. Legatr. neppe brudt Staven over Indrykkelsen

af

af Mangel paa Plads. Endnu mindre kan jeg troe, at han har troet at finde noget Anstødeligt i Versene, da disse ikke indeholde Dadel uden i almindelige Sandheder, som Historien, desværre! hjemler til alle Tider. Allermindst tør jeg antage, at min Censor har vovet, at anvende mine almindelige Sandheder, som passende paa nogen vis Enkelt, da dette jo vilde være een af de groveste og uforsvarligste Injurier imod denne Enkelte. Ja, selv om man turde antage en slig ugrundet, dunkel Følelse i Censors Hjerte, kan man dog umueligt troe om hans Hoved, at dette, i saa Fald, ej skulde have hjulpet ham bedre ud af Tingen. Det Simpleste af Alt (under en Censur-Betænkelse, over hvis Gjenstand enhver kan gjette, troe og snakke saa meget, ham lyster, men jeg alene dømme!) havde nemlig været, at udsætte Indrykkelsen af mine Vers til næste Gang, for saaledes at faae Tid til Betænkning, over en Betænkelse, der da sikkert havde hævet sig selv, enten den saa reiser sig af Mangel paa passende Plads eller rigtig Ordfortolkning.

Dog, kjære Læser! jeg mærker nok, at det ikke vil lykkes mig at opløse Gaaden, og derfor overlader jeg det ganske til Dig at gjette, eller til Herr Geheime-Legationsraad Manthey at meddele Grunden for hans Veto! — Min almeentydelige Text følger hermed til behagelig Afbenyttelse:

ARJEN JACSON

Naar en Leiesvend sin Lovsang toner
Ved en mægtig Niddings Sundhedsfest,
Naar han, slangebugtet, Lasten kroner,
Mens det tordner: »Vee!« fra Øst til Vest;

Da gjenlyder Retfærds høie Stemme
Gjennem Frimods djerve Strengleeg:
Sandheds Toner Løgnens Præst beskjæmme,
Der sig æreløs, til Altret sneeg.

Men — den samme Røst, som mandigt lyder
 Imod givtig Smigers fule Aand,
 Hylder ogsaa varmt de rene Dyder,
 Der ei kjende Guld og Ordensbaand.

Derfor, Jacson, paa din simple Kiste
 Skriver Sandhed Dig de simple Ord:
 »Krafftfuld Daad og Brodersind han viste,
 Mens han vandred her paa dunkle Jord!«

Mægted' jeg at stemme brystne Strænge
 Som saa mange Vanheld sønderrev';
 Ak! — da tolked' de end stærkt og længe
 Hvad Din Daad i Frelstes Hjerter skrev.

Dog, frigjorte Aand! Du seer mit Hjerte,
 Seer, hvor inderligt det takker Dig:
 Ædelt lindred' Du saa tidt min Smerte,
 Thi Du hjalp før halvt den nærmed' sig.

Held Dig hist, i Aandens frie Rige,
 Hvor kun Dyd og Kundskab give Værd,
 Hvor ei Munkeand og Vold bekrige
 Sandheds Tolk, med Løgn og Ild og Sværd.

Blok Tøxen.

Denne poetiske Udgydelse er lige saa smagløs og taabelig, som Artiklen er uforskammet, og det er let forstaaeligt, at Manthey her brugte sin blaa Blyant og ikke ønskede disse Mindevers optaget i Statstidende; men hele Sagen er betegnende for, hvad Redaktionen kunde tage imod, og for den Tone, man nu kunde tillade sig overfor Censuren. Manthey søgte Departementets Tilladelse til i Bladet at indrykke en Notits om, at enhver, der havde noget at beklage sig over med Hensyn til Statstidendes Redaction eller Censur, havde

havde at henvende sig til Departementet »for at det kan blive muligt herefter at efterkomme de af Dem modtagne Befalinger uden derfor, saa ofte det behager noget ondskabsfuldt Menneske, at vorde givet til Pris i de offentlige Blade«. Rosenkrantz vilde imidlertid ikke indblandes i den Slags Sager; i Randen af Mantheys Klageskrivelse har han kategorisk bemærket: Herpaa mundtlig svaret, at Departementets og mit Navn ikke maa nævnes i Statstidenden eller noget andet offentligt Blad i denne Anledning, da kun de politiske Artikler ere under Departementets Opsyn.

I Aaret 1820 fratraadte Legationsraad Nissen sin Stilling som Censor for de politiske Blade, og dette Hverv blev da ved Bestalling af 24. Maj overdraget til Manthey, der jo nu i en Aarrække havde virket ved Statstidende og besad nogen Erfaring paa dette Omraade. Ganske naturligt ønskede han imidlertid, da hans Stilling derved vilde blive yderlig kompliceret, idet den almindelige Censur hørte under Danske Kancelli, at faa en Instruks. Sagen med Blok Tøxen, som Rosenkrantz pure havde afvist, bidrog sikkert ogsaa til at gøre ham tvivlraadig om, hvor Grænserne for hans Myndighed gik, og Gang efter Gang hændte det, at de Blade, som ikke havde Ret til at meddele politiske Efterretninger og derfor heller ikke var underkastet politisk Censur, dog bragte Meddelelser af en saadan Karakter, at Manthey maatte formene, at det vilde føre til, at »Publikum frasiger sig de Blade, der staaer under politisk Censur, og derimod søger til dem, som paa en Omvei vide at undgaae alt Ansvar«. Han udvikler nærmere, hvad han mener, en saadan Instruks skulde indeholde; det burde bestemmes, hvorvidt en Artikels Offentliggørelse i autoriserede udenlandske eller saadanne indenlandske Blade, der have passeret Censuren,

Censuren, kan antages for Hjemmel, hvorvidt en Forfatters undertegnede Navn kan fritage Censor for Ansvar, hvorvidt personlige Injurier maa aftrykkes, og om Bøger, Karikaturer etc., hvis Titler enten er usædelige, fornærmelige mod Regeringen eller Enkeltmand eller hentydende paa offentlige af Regeringskollegier misbilligede Genstande maa annonceres i de politiske Blade. I et fuldstændigt Udkast til en Instruks, som Manthey indsender, trækkes rigtignok meget snævre Grænser for Pressens Frihed; det er ikke blot de almindelige og selvfølgelige Regler, at Kongen, hans Hus og de dermed ved Venskabs- eller Slægtskabsbaand forenede Fyrster saa lidt som Landets Regering hverken maa gøres til Genstand for satiriske eller ondskabsfulde Ytringer eller fornærmes ved Angreb eller vrang og uhjemlede Meddelelser. Censor skulde paase, at Bladene ikke benyttedes af Partiførere, der kunde forstyrre Landets Ro og bringe Forfatningen i Fare, men han bør paa den anden Side vogte sig for at undertrykke uskadelig Meningsfrihed. Med stor Varsomhed burde Censor sigte Efterretninger fra Udlandet. Det bør pointeres at ingen irreligiøse, umoralske eller obscøne Stykker maa taales, saa lidt som Injurier eller andre Angreb, hvad enten de er direkte eller skjuler sig under Allegori eller Satire, ejheller endelig hvad der er evident Nonsens eller skrevet i et slet og udannet Sprog. Hvor naturligt det end var, at Manthey gennem en saadan Instruks gerne vilde have sit Magtomraade nøje bestemt, kan det ikke nægtes, baade at hans Udkast indeholder meget, der i og for sig var overflødig, fordi det allerede stod i de gældende Anordninger og i de Privilegier, de enkelte Blade grundede deres Tilværelse paa, og endelig, at Censurmyndigheden

heden her var strakt noget vel vidt og Bladenes Frihed reduceret til et Minimum.

Rosenkrantz var imidlertid enig med Manthey i, at der burde gøres Forsøg paa at bringe en bedre Orden i Tingene, end det hidtil havde været muligt; han skriver, at det Forhold, hvori Manthey har staaet til Statstidendens Udgiver og Redaktør, har været saa ubestemt, at »den fornødne Orden ikke tilbørligen af ham kunde overholdes«. Danske Kancelli vil imidlertid ikke udgive en saadan Instruks, fordi det mener, at de allerede foreliggende Lovbestemmelser og de enkelte Privilegier giver tilstrækkelig nøjagtige Regler. Med Hensyn til Indrykkelser i Bladene fra private navnsgivne Personer kan Redaktørerne frit bestemme, hvad de vil optage eller afvise, medens Censuren kun kan stryge, hvad der er i Strid med Anordningerne og Bevillingerne.

Derimod faar Manthey under 1. Februar 1821 følgende Instruks som Bestyrer af Statstidende:

Ligesom Geheime Legationsraad Manthey i Forordningen af 27de September 1799, Rescripterne af 10de og 30te Januar 1807 samt 30te Juli 1808, Resolutionen af 9de December s. A. og det kgl. Danske Cancellies Skrivelse af 4de Octbr. 1810 med dertil hørende Udkast til Privilegium for politiske Tidenders Udgivelse, finder de Grundsætninger og Regler, der i Almindelighed skulle veilede ham som Censor for de her udkommende politiske Blade, saaledes paalægges det ham i Særdeleshed som Bestyrer af den under Departementets Opsyn udkommende Danske Statstidende endvidere at iagttage og overholde følgende:

§ 1. Da Statstidendes Bestemmelse er: ^{1/} at meddele Efterretninger om saavel udenlandske som indenlandske Tildragelser i en anstændig, upartisk og reen historisk Stil uden noget tilføjet Omdømme eller Bemærkning og saaledes at Fremstillingen deraf kan veilede andre her udkommende politiske Blade og ^{2/} at deri saavel i officiel som i uofficiel Form til enhver Tid kunne optages alle de Indrykkelser, som fra Departementets

Side

Side ansees for hensigtssvarende og overensstemmende med Øieblikkets Tarv, saa har Bestyreren omhyggeligen at vaage over, at denne Tone vedligeholdes i hele Bladet, saaledes som Departementet er berettiget til at fordre det af en Tidende, der staaer under dets umiddelbare Opsyn og: at foranstalte Departementets Befalinger i Henseende til begjærede Indrykkelser straks og uden Hindring efterlevede.

§ 2. Da det Forhold, hvori Statstidenden staaer til Departementet ene begrunder sig paa den Tiltro, Bestyreren nyder hos samme; da det endvidere er paa hans Navn det til hint Blads Udgivelse under 12te September 1808 allernaadigst udstedte Privilegium lyder, og da han foruden det Ansvar, der paaligger ham som politisk Censor tillige for Statstidenden efter allerhøieste Resolution af 31te Octbr. 1810 er underkastet det Ansvar, der ellers hviler paa Udgiverne og Redacteurerne af politiske Blade, det altsaa ene er til ham Departementet henholder sig i Alt, hvad Statstidenden angaaer, saa maa det og staae i hans Magt uden mindste Hinder og Collision at kunne udføre dets Overdrag.

§ 3. Thi skal han vaage over: ^{1/} At ikkun deri saadanne Efterretninger meddeles, som ere hjemlede og sikke paa det de ikke siden igjen skulle tilbagekaldes, og maa det være en Grundsætning ved Statstidendes Redaction at give Efterretningerne om ikke først saa dog rigtigst. ^{2/} At ved at ekstrahere fremmede Blade ikkun de vigtigere og almeendeeltagelige Nyheder vælges, og derimod Ubetydeligheder, Avisskriveres private Ytringer, samt alt det, der tydeligen sees at være kommen af Partiaand aldeles forbigaaes. ^{3/} At Bladet forfattes i et dannet Sprog og at lave Ord og Udtryk ligesaa omhyggeligen som uforstaaelige og ved ordret Oversættelse udanske Vendinger undgaaes. ^{4/} At ingen hverken politisk Efterretning eller anden Bekjendtgjørelse modtages fra nogen til et herværende fremmed Gesandtskab enhørende Person, forinden speciel Tilladelse dertil er bleven indhentet hos Chefen for det udenlandske Departement. ^{5/} At alle indenlandske Efterretninger ere tilbørligen hjemlede, af hvilken Aarsag han bør anmode Udgiveren og Redacturen om at gjøre sig Umage for fra Tilforladelige at indsamle alt det indenlandske Nyt, som kan have almeen Interesse. ^{6/} At blandt de Avertissementer, der tilføies den politiske Deel af Statstidenden ^{7/} At altsaa alle Stridigheder mellem Enkelte, alle Injurier, alle Satirer, alle i et aldeles udannet Sprog skrevne Avertissementer, og usle Vers blive udelukkede af dette Blad, ^{8/} og at

at ligesaa lidet Bøger, Sange, Caricaturer og andet deslige, naar disses Titler indeholder noget, der er stridende mod Anordningerne eller den Anstand, man skylder et dannet Publicum, deri anmeldes.

§ 4. Ligesom Bestyreren i Qvalitet af politisk Censor er bemyndiget til at udslette alt det, han efter sin Overbevisning ikke anseer for passende, saaledes har han og som Statstidendes Bestyrer fuld Føie til at formeene Indrykkelsen af ethvert Avertissement, som ikke forekommer ham passende til den Tone, der bør herske i dette Blad. Udgiverne ville derfor tilsende ham ethvert Avertissement, om hvis Antagelighed der kunde være nogen Tvivl, forinden det betales paa Contoiret. Skeer dette ikke, da er det Udgiverne og ikke Bestyreren, der siden staaer til Ansvar for Indsenderen. ^{2/} Da Statstidendens Bestyrer ei alene skal indestaae for dens politiske Deel, men ifølge Resolutionen af 31te Octbr. 1810 for hele Bladet, bør ei alene Hovedavisen men ogsaa ethvert dermed følgende Tillæg førend Trykningen have været indsendt til hans Bedømmelse og til Udgiverens Hjemmel være forsynet med Bestyrerens Navns Underskrift. ^{3/} Denne Indsendelse bør skee in duplo, saaledes at det ene Ark betegnes med Ordet »Hjemmel« og underskrives, forsaavidt de politiske Artikler angaaer af Redacturen, og for dets øvrige Indhold af Udgiverne eller den, der paa deres Contoir staaer for Avertissementernes Indsamling. Paa dette Hjemmels Ark maa være beskrevet ved hver Artikel, hvorfra den er tagen eller forsaavidt indenlandske Efterretninger, anonyme Avertissementer, Vers og deslige angaaer, fra hvem de ere indsendte. I manglende Fald bemyndiges Bestyreren at nægte Tilladelse til Bladets Trykning, indtil behørig Hjemmel er tilveiebragt; dette gjælder ligesaavel om Tillægsbladene som om Hovedavisen. Det andet Ark saavel af Hovedbladene som af Supplementerne med Overskriften »Censur« sendes tilbage til Trykkeriet forsynet med Bestyrerens Navns Underskrift. ^{4/} Den Statstidende, som udgives om Morgen, maa under alle Omstændigheder være passeret Censuren inden forrige Dags Aften Kl. 12, og da der kan medgaae nogen Tid til at indhente manglende Hjemmel, tilføie en og anden Rettelse m. v., bør man paa Trykkeriet stedse være belavet paa, at Bladet kan præsenteres til Censur senest Kl. 11 om Aftenen. Udebliver det over denne Tid, eller ere Hjemmels- og Censurarkene ufuldstændige, da bemyndiges Bestyreren til at udsætte Censuren til næste Dags Morgen Kl. 7, og skulle i denne

Mellemtid

Mellemtid de, der forestaae Trykkeriet, tillade sig at aftrykke det ikke censurerede Blad, da er det Bestyrerens Pligt at lægge Beslag paa hele Oplaget og indmelde denne lovstridige Handling til Chefen for Departementet for de udenlandske Affairer paa det dermed kan forholdes efter Privilegiets 8de og 11te Post. ^{5/} Endskjøndt det ikke kan gjøres fornødent, at Hovedarket aldeles udfyldes med politiske Nyheder, og der altsaa for det meste vil levnes Plads til betalende Avertissementer, saa gjøres det dog Bestyreren til særdeles Pligt at vaage over, at disse Avertissementer paa Hovedarket ikkun ansees som accessoriske og aldrig kunde være enten i Veien for de af Departementet begjærede Indrykkelser og Meddelelsen af vigtige politiske Begivenheder eller i nogen Henseende være Paaskud for Bladets altfor sildige Indsendelse til Censur. ^{6/} Med Hensyn hertil fastsættes endvidere, at, naar det af Redacturen paa Trykkeriet opsendte Manuscript sammesteds ansees at optage for megen Plads, da skal det ene være Bestyreren og ingen Anden enten paa Contoiret eller i Trykkeriet, som det tilkommer at bestemme ihvorvidt nogen og da hvilken Deel af Manuscriptet, der kan ligge over til næste Gang. Overhørighed imod denne hans Decision har Bestyreren at indmelde til Departementets Chef.

§ 5. Ligesom Brødrene Berling for nærværende Tid navngive dem paa Avisen som Bladets Udgivere, Forlæggere og Trykkere, saaledes skal herefter Redacturen navngive sig paa hvert udkommende Numer af Statstidenden, hvilket Bestyreren har at tilkjendegive saavel den nuværende Redacteur som hver den, der efter hans Forslag og med hans Samtykke antages til at redigere Statstidenden.

§ 6. Da denne Instruction Intet indeholder, uden hvad der væsentligen kan bidrage til Sagens gode Fremme, overensstemmende med Hs. Majestæt Kongens Villie og Departementets successive Foranstaltninger, saa tør man ei alene af Statstidendens Bestyrer forvente den nøjagtigste Overholdelse af de ham heri paalagte Pligter, men endog forudsætte, at dette Blads Udgivere og Redacteur villigen byde Haanden til at iagttage den gode Orden, som heri forskrives, og som væsentlig vil bidrage til at hæve Bladets Anseelse og fritage dem selv for Ubehageligheder.

Thi paalægges det Bestyreren at communicere Vedkommende, men især Brødrene Berling som Statstidendens Udgivere denne ham herved meddelte Instruction og at anmode dem saavel som Redacturen om, under deres Haand at meddele ham skriftlig
Tilstaelse

Tilstaaelse om, at de have gjort sig bekendt med dens hele Indhold, og at de fra deres Side ville bidrage til dens nøiagtige Efterlevelse, hvilken Tilstaaelse Bestyreren dernæst har at indsende til Departementet for de udenlandske Sager.

Iste Februar 1821

Rosenkrantz.

Nogle Aar senere opstod der imidlertid fra anden Side Anfægtelser af Statstidendens Eksistens, da Enken efter Carl Christian Berling søgte Bekræftelse paa Privilegiet, som hun havde arvet ved Testamente efter sin Mands Fætter. Da dette Testamente fik kongelig Konfirmation 6. Juni 1826, skete det med den Reservation, at nogle andre af den første Berlings Efterkommere, som protesterede, fik forbeholdt Ret til ved Domstolene at faa prøvet, om Privilegiet kunde arves ved Testamente, et Retsspørgsmaal, som i Kancelliet havde givet Anledning til meget vidtløftige Diskussioner. Da denne Ret imidlertid ikke blev benyttet, indgav Sophie Berling det følgende Aar ny Ansøgning om Privilegiet, og fik da dette endeligt bekræftet den 6. Juni 1827.

Den danske Statstidende havde visselig ikke danset paa Roser i alle disse Aar, skarpt overvaaget af Autoriteterne og haardt trængt af Konkurrenterne, som den var. Selv Retten til Postforsendelse, som den Berlingske Avis i sin Tid havde været alene om, var i Tidens Løb bleven temmelig illusorisk, da flere og flere Blade efterhaanden opnaaede de samme Rettigheder. Dertil kom, at det var Postkassen og ikke Aviserne, der tog Profitten af den Prisforhøjelse, som de vanskelige Tider gjorde nødvendig. Ved Overgangen til Statstidenden klagede Berlingerne saaledes over, at de fik for lidt for Avisen i Forhold til den Pris, Generalpostamtet

Generalpostamtet tog af Abonnenterne, og Følgen blev ganske vist, at de fik noget mere, men da Abonnementsprisen samtidig blev sat op, fik Postkassen det samme Udbytte, og det kom almindeligt til at hedde sig, at Abonnenterne maatte betale de Penge, Manthey fik for Udnyttelsen af sit Tilsyns- og Censurprivilegium. Flere Gange siden skete der Forhøjelse af Abonnementsprisen, og Følgen var naturligvis, at Antallet af Abonnenter gik ned; Tiderne var jo meget pengeknappe, og ved Adskillelsen fra Norge forsvandt ganske naturligt en meget stor Del af Læsekredsen. Omkring 1830 var Tallet paa udenbys Abonnenter sunket til c. 1200 eller ikke engang Halvdelen af, hvad det havde været en Menneskealder tidligere.

En Ændring i Mantheys Forhold til Udgiverne maatte indføres som Følge af Pengereduktionen 1813; Afgiften til ham blev da sat op til 1334 Rdl. Sølv, men den stærke Tilbagegang efter Fredsslutningen kom ogsaa han til at mærke, da hans Indtægt 1824 som Følge af Kontraktens Bestemmelser om Reduktion procentvis efter Abonnentantallet blev sat ned til 800 Rdl.

Avisens Betydning som officielt Organ tabte sig, efterhaanden som Udenrigspolitikken ikke længere var det altbeherskende; som altid tidligere meddeltes stadig udenlandske Efterretninger, men om de end maalt med vor Tids Alen er knappe og varsomme, saa er de dog ikke længer saa tilskaarne efter Formaalet som i Krigens Tid. Som Prøve kan tjene, hvad Bladet bringer om Julirevolutionen i Paris:

UDENLANDSKE EFTERRETNINGER.

PARIS, DEN 26DE JULI.

(At Ordonancerne vilde have en Reaction til Følge var mere end sandsynligt; Efterretningerne fra Paris skildre den som skrækkelig. I Morgen ville vi vel erfare, i hvilken Grad de ere paalidelige. Man veed jo, hvor travlt Speculationsaanden har det med saadanne Tildragelser, for at naae sine Hensigter. Det strider imod Statstidendens Bestemmelse at optage uhjemlede Rygter om Begivenheder af en saa alvorsfuld Beskaffenhed. Følgende Artikel i det i Gaar til Kjøbenhavn ankomme sidste No. af The Times (No. 14, 292, Fredagen den 30. Juli) indeholder maaske den sandsynligste Beretning).

»I dette Øjeblik have vi ved en overordentlig Express erholdet fra Paris Moniteuren, Gazette de France, Messenger des Chambres, National og le Temps, alle fra den 28de Juli«.

»Moniteuren indeholder ikke det Mindste om Urolighederne i Paris eller om Tilstanden der, det Mærkeligste i dette No. er, at H. M. Kongen ved en Ordonnance af 25de d. M. har overdraget til Marskalken Hertug af Ragusa, den højeste Commando over de Tropper, der danne den 1ste Militærdivision«.

(Af Le National).

»Siden Revolutionens første Dage har der ikke været en saadan Gjæring i Paris, som i disse to sidste Dage. At al Publicitet er ophørt, bidrager meget dertil; Folk stimle sammen paa Gaderne, for at høre Nyt. Politiet har lukket en stor Mængde Caffeehuse, Læseværelser og andre Stæder, hvor man samledes for at læse Aviserne. De Blade, der i Morges ere udkomne

udkomne uden Tilladelse, sluges med Graadighed at uroelige Grupper, og næsten imellem Gensd'armernes Bajonetter. Den uhyre Folkemængde i Paris er ikke tilbøjelig til at adlyde Ordonancerne. Den protesterer derimod af al Magt. Alle Værkstæder ere lukkede. Af de rige Magaziner i Gaderne Richelieu, St. Honoré er kun Halvdelen aaben. Palais Royal, saa glimrende i Fredstider, saa navnkundigt, ligner nu et skummelt Fængsel. Dets Porte er lukkede; i Haugerne maa Ingen komme. Hver Plads, hvor et Antal Mennesker forsamles, er besat af Gensd'armer, af den Kongelige Garde og af Linietropperne«.

»Imidlertid tiltager Larmen hver Dag. De, som gaae ud af Nysgjerrighed eller i et Ærinde, staae Fare for at komme midt imellem de Skarer, der flokke sig paa alle Gader og som den væbnede Magt ikkun med stor Møje kan tæmme. Paa begge Sider er Blod udgydet. Tre Gensd'armer ere dræbte, og adskillige Almuesmænd, ogsaa Fruentimre, lemlæstede af Sabelhug og af Hestenes Hove. Eet eneste Ord vilde kunne dæmpe al denne Tumult — Ordonancerens Tilbagekaldelse«.

»Vi erholde i dette Øjeblik Efterretning om, at den største Deel af Manufacturisterne i Rouen, strax efter at Ordonancerne af 26de Juli kundgjordes, have lukket deres Etablissementer.«

»Fonds ere i Dag atter faldne 4 Fr.«

(Af Le Temps).

»Courerere ere afsendte til alle Rigets Egne, for at sammenkalde de Deputerede.«

»I Gaar vare kun 32 af dem i Paris. De ere enige om at constitutionelt møde den 3die August d. A.,
den

den Dag, paa hvilken Hs. M. Kongens Bud først sammenkaldte Kammeret til at møde.«

Expressen medbragte følgende Brev fra en af The Times's Correspondenter i Paris, dateret den 28de Juli.

»I Paris hersker en fuldkommen Insurrection.«

»I Morges tidlig rev Pøbelen de Kongelige Insignier ned og brændte dem paa »Place publique.«

»Almuen løb i største Forbittrelse op og ned ad Gaderne, standsede og afvæbnede Militæret.«

»I dette Øjeblik (Kl. 1^{1/2}) fyres af den Kongl. Garde og af nogle Kanoner, der ere rettede mod Gaden St. Denis.

»Der forsikkres, at Paris er erklæret i Belejrings-tilstand.« »Børsen er tillukket.«

»Nu ere 50 Deputerede forsamlede i Paris. Disse samledes og fattede følgende Beslutning:

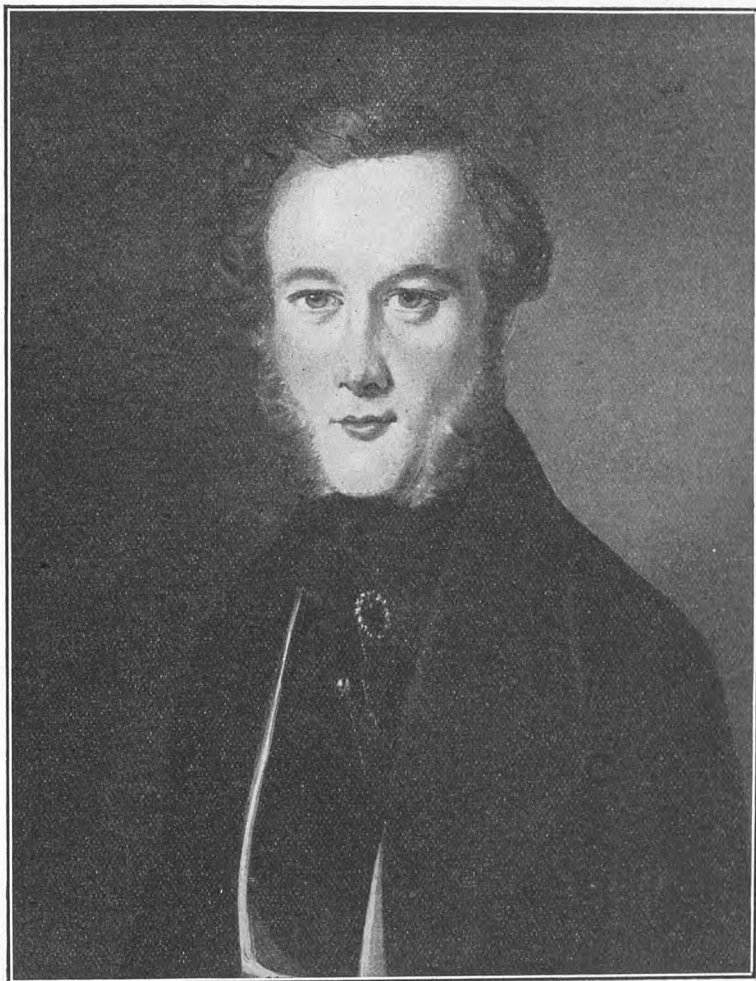
»1) De protestere mod Ordonnancerne af den 25de Juli, som illegale. 2) De betragte sig som Frankriges virkelige Deputerede. 3) En Deputation skal imidlertid ufortøvet sendes til Commandanten og til Præfecten i Paris, for at anmode dem om Nationalgardens Gjenoprettelse; vægre de sig derved, saa skal Nationalgarden selv anmodes om at vaage over den offentlige Sikkerhed i Paris. 4) De Deputerede erklære deres Møde for permanent.«

Hs. M. Kongen har begivet sig til Fontainebleau.

Da Manthey døde i Aaret 1831, maatte der træffes en ny Ordning, hvis man ikke simpelt hen vilde lade Avisens Forhold til Regeringen bortfalde og iøvrigt lade det Berlingske Privilegium bestaa under den almindelige Censur for de politiske Blade, som nu blev overdraget til Gehejmelegationsraad Carstensen, der ikke fik noget Privilegium som det Manthey'ske.

Sophie

Sophie Berling henvendte sig straks til Mantheys tre ugifte Døtre med Løfte om at udbetale hver af dem 100 Rdlr. Sølv aarlig, saa længe de forblev ugifte, paa den Betingelse, at de hverken selv eller andre paa deres Vegne maa ansøge om at opnaa et Privilegium som det, deres Fader havde haft. Regeringen lader imidlertid heller ikke vente paa sig med Krav paa de Penge, Manthey havde modtaget af det Berlingske Firma; 15. Oktober faar Danske Kancelliet kongeligt Reskript med Ordre til at udtale sig om, hvorvidt man nu tør paalægge den Berlingske Avis at udrede en aarlig Afgift til det polytekniske Institut, saaledes som det ved Resolution af 13. Oktober 1829 var paabudt, at alle, som i Fremtiden fik Avisprivilegium, havde at svare. Kancelliet afgiver derefter under 7. Marts 1832, en udførlig Betænkning over hele Sagen; det mener ikke, at der kan paalægges Berlingske nogen Afgift i Henhold til nævnte Resolution, da Sophie Berling har et særligt Privilegium, men paa den anden Side maa naturligvis de Rettigheder, Firmaet besad alene gennem den kontraktmæssige Ret til at benytte Mantheys Privilegium, nu falde bort. Hvis altsaa Mantheys Privilegium nu ikke gives til nogen anden, men suspenderes eller helt bortfalder, maa det anses for rimeligt, at Madame Berling erlægger en Afgift til det Offentlige, men paa Grund af de senere Aars Nedgang i Statstidendens Abonnental vil man ikke sætte denne Afgift højere end til 500 Rdlr., medens Manthey i de senere Aar har faaet 800. Da Udenrigsdepartementet intet har at indvende imod, at dets Forhold til Avisen ophæves, foreslaas altsaa, at Madame Berling spørges, om hun er villig til at erlægge en saadan Afgift, naar der ikke meddeles noget nyt Privilegium men det Manthey'ske helt bortfalder.

*Johan Carl Ernst Berling (1812–71),
Bogtrykker og Bladudgiver, siden Hofembedsmand. (Efter Maleri).*

bortfalder. Denne Indstilling bifaldes ved kongelig Resolution af 24. April.

Da Madame Berling gennem Københavns Magistrat modtager denne ubehagelige Forespørgsel, svarer hun med en udførlig Redegørelse for hele Avisens Status. Indtægterne er navnlig i de senere Aar gaet stærkt tilbage, skriver hun, idet Abonnenttallet er faldet betydeligt, skønt Bladet fra 1. Juli 1825 gik over til at udkomme fire Gange ugentlig i Stedet for tidligere kun to, og nu siden 17. Oktober 1831 endog udkommer med seks ugentlige Numre; herved er det lykkedes at fastholde nogle Abonnenter, som ellers vilde være gaet tabt, men Indtægten er ikke bleven forøget derved. Den eneste Frugt, den Berlingske Avis havde af Mantheys Privilegium, var Retten til Benævnelsen Statstidende, som dog ikke paa langt nær havde forøget Søgningen i den Grad, som det almindelig antoges. Foruden at Avisen yder et betydeligt Bidrag til det Offentlige ved de frie Indrykkelser af Avertissementer, maa det endelig erindres, at den allerede i Forvejen er bleven en Indtægtskilde for det polytekniske Institut derved, at det i Aaret 1828 blev paabudt, at der skulde erlægges en Afgift af ethvert udenbys Eksemplar. Imidlertid er dog Madame Berling villig til at gaa ind paa at betale 500 Rdlr. aarlig, hvis hun kan faa Løfte paa, at hendes Søn kan faa Privilegiet efter hende; han er med dette for Øje bleven oplært i Bogtrykkerfaget og paa anden Maade oplært til i sin Tid at kunne forestaa Avisens Ledelse. Københavns Magistrat udtaler ved Indsendelsen af denne Erklæring sine Betænkeligheder ved at give et Løfte med saa langt Sigt, da den unge Berling endnu knapt er 20 Aar gammel, og det er uvist, om han i sin Tid vil være

være skikket til at forestaa Udgivelsen af et saa vigtigt Blad som den danske Statstidende, der maaske rettest burde overdrages til en Videnskabsmand, som selv kunde besørge dets Redaktion.

Kancelliet drøfter atter vidtløftigt det juridiske Spørgsmaal om Familien Berlings Ret til Privilegiet og henviser til, at dette efter grundig Overvejelse var blevet konfirmeret i Aaret 1827, efter at der var taget Reservation for de af den første Berlings Efterkommere, der havde protesteret, en Ret, som dog hidtil ikke var bleven benyttet. Privilegiet blev bekræftet, men kun som personligt, og det vil ogsaa nu være meget betænkeligt at give et kongeligt Løfte om, at det i sin Tid maa overføres paa den unge Berling. Sagen ender derfor med en kongelig Resolution af 14. Juli 1832, hvorefter Sagen bortfalder, da Ansøgerindens Ønske om Løfte for hendes Søn ikke kan opfyldes, medens hun følgelig heller ikke kommer til at betale nogen Afgift.

I Realiteten var Sagen dermed egentlig bragt i Orden, idet den Berlingske Avis nu efter Ophævelsen af Forbindelsen med Udenrigsdepartementet var et almindelig politisk Blad, som andre, underkastet den sædvanlige Censur. Men tilbage var Navnet, hvorom der samtidig faldt en anden kongelig Resolution. Kancelliet bemærker i sin Forestilling, at Navnet »Den danske Statstidende« ikke havde nogen Hjemmel i Mantheys Privilegium, men var valgt af ham og indført i hans Kontrakt med Familien Berling, hvorefter det endelig var optaget i Madame Berlings Privilegium af 6. Juni 1827; imidlertid var jo dette Navn antaget som Følge af Kontrakten med Manthey og Bladets deraf følgende Forhold til Udenrigsdepartementet, og da Navnet ofte havde givet og let kunde
give

give Anledning til at tillægge Bladet en mere officiel Karakter, end det havde og nogensinde havde haft, maatte det tilraades, at det nu erstattedes med et andet. Dette bestemmes ved den kongelige Resolution, idet det dog tillades, at det gamle Navn bevares til Aarets Udgang.

Skønt jo Madame Berling i sin Erklæring til Magistraten ikke havde udtalt sig med Varme om de Fordele, Forbindelsen med Myndighederne havde bragt hendes Blad, blev hun dog yderst altereret ved denne kongelige Bestemmelse og skyndte sig at indsende et Bønskrift for at opnaa Tilladelse til at bevare Bladets Navn; under Henvisning til, at Maanedsavisen i sin Tid førte Navnet Statstidende, hævder hun, at dette Navn er saa gammelt som den Berlingske Avis selv, og at det vil svække Publikums Tillid til Bladet, om det nu ved et Magtsprog bliver ændret; Indtægten af Bladet er nu knapt 1700 Rdlr. aarlig, et Beløb som ikke staar i noget rimeligt Forhold til det Ansvar, der følger af Virksomheden, og den Kapital, der maa indestaa deri, og en yderlig Nedgang vil ikke kunne bæres; endelig beder Madame Berling om; hvis Bevarelsen af Navnet skal gøres afhængig af en Afgift, den da maa blive sat saa lavt som muligt, da hun i Forvejen yder Frøknerne Manthey et aarligt Tilskud. Dette sidste faldt dog bort, idet de tre Damer, da de hørte om Sagen, tilskrev den betrængte Udgiverinde, at de satte hendes Løfte ud af Kraft og Virkning, naar hun tillige skulde erlægge Afgift til det Offentlige.

Da Madame Berlings Bønskrift intet frugtede, da hendes Argument om Navnets Ælde jo var let at afvise, eftersom det jo netop kun var Maanedsavisen, der havde baaret en lignende Titel, saa foreslog hun selv
et

et nyt Navn: »Den til Forsendelse med de kongelige Brevposter privilegerede Berlingske politiske og Avertissements-Tidende«, — som siden er bevaret, og Avisens nye Stilling blev endelig bekendtgjort ved efterfølgende Kancelli-Plakat af 25. November 1832:

Efter at det Forhold er ophørt, som hidtil har foranlediget, at den politiske og Avertissementstidende, der i en Række af Aar har været udgivet af forskellige Medlemmer af Familien Berling, og paa hvis Udgivelse Enken Sophie Hedevig Berling nu er forsynet med allernaadigst Privilegium, har ført Titel af »den danske Statstidende« har det behaget Hs. Majest. allern. at befale, at bemeldte Titel fra næstkommende Aars Begyndelse skal aflægges, men at iøvrigt det nævnte Blad beholder alle de hidtil hafte Rettigheder, der ikke hidrøre fra det kontraktmæssige Forhold, hvori bemeldte Enke og forrige Udgivere have staaet til afdøde Konferentsraad Manthey, som havde erhvervet et allern. Privilegium, hvori foranførte Titel havde sin Hjemmel. Dette Blad fører fra næste Aars Begyndelse den af Udgiverinden foreslaaede og af Kancelliet approberede nye Titel: »Den til Forsendelse med de kgl. Brevposter privilegerede Berlingske politiske og Avertissements-Tidende«. I Henhold hertil ville alle de offentlige Bekendtgørelser, der efter hidtil udkomne Anordninger eller udstedte Bevillinger skulle indrykkes i den danske Statstidende, fremtidig blive at indføre i den Fortsættelse af denne Tidende, som herefter udkommer under den nysanførte nye Titel.

Ogsaa i Mantheys Tid havde der steds været en Redaktør ved Bladet — en Litteratus, som han et Sted udtrykker sig, men ingen af disse betød noget væsentlig for Bladets Ledelse i hvert Fald ikke i Krigens Tid.

I

Philip Julius Knudsen (1792–1850).
Lithografi fra I. W. Tegner & Kittendorffs lith. Inst.

I de første Aar beklædtes denne Post af Severin Christian Salling, der var Præst ved St. Petri Kirke, og iøvrigt har et mangfoldigt men lidet betydeligt Forfatterskab paa sin Samvittighed. Fra 1821—28 sad Prokurator *Philip Julius Knudsen* i Redaktørstolen, men opgav denne Stilling for betydeligere og mere indbringende Hverv. Han efterfulgtes af Malthes Møller, en Mand, der ikke havde haft Held med sig, hvor han end havde forsøgt sig, og kan betegnes som et af de første Eksempler paa den siden til liden Gavn for Pressen, ret almindelige Type af Journalister, et Menneske med nogle spredte Kundskaber, men uden ordentlig Uddannelse og uden Flid og Udholdenhed til virkeligt Arbejde. Han havde i sin Ungdom begyndt paa det theologiske Studium uden at tage nogen afsluttende Eksamen; under et Ophold i Udlandet vandt han en kortvarig Berømmelse ved anonymt at udgive »Repertorium for Religionslærere«, som vakte stor Opsigt med sine nærgaaende personlige Angreb, men dog gjorde nogen Nytte bl. a. ved at henlede Opmærksomheden paa Kants Filosofi, som var lidet kendt herhjemme; rigtignok var Møllers egen Kendskab til Kant meget overfladisk, men hans Meddelelser skal have ført Anders Sandøe Ørsted til at studere den store Königsberger-Filosof, og dette Studium blev som bekendt frugtbart ikke blot for Ørsted selv, men for dansk Aandsliv i det hele.³⁾

I Sommeren 1834 overtoges Redaktionen af den bekendte Læge *Jørgen Johan Albrecht von Schönberg*, der navnlig i Italien havde erhvervet sig et stort Navn baade som praktiserende Læge og som Forfatter. Han virkede dog kun til Efteraaret 1838 og høstede i sin korte Redaktørtid ingen Laurbær som Pressemand.

Af

Jørgen Johan Albrecht v. Schönberg (1782–1841).
Radering af F. Ognibene.

Af andre Personer, hvis Navn i hint Tidsrum har varig Tilknytning til Berlingske Tidende, maa nævnes Hans Rolff, der i mere end 20 Aar var Faktor og som saadan forestod Trykningen og Udsendelsen af Bladet.

En langsom Vækst og Udvikling af Avertissementsvæsenet foregik naturligvis ogsaa i disse Aar, men hvor det gælder kommercielle Annoncer, maatte Tidens Elendighed afspejle sig her stærkere end paa noget andet Omraade; Fattigdom og kummerlige Kaar overalt. Selv en Meddelelse som den nedenstaaende fra selve Jens Baggesen er med sin matte Galgenhumor et talende Vidensbyrd om, hvorledes Tilstandene var.

LITTERATUR.

SØNDAGEN.

ET UGEBLAD. UDGIVET AF JENS IMANUEL BAGGESEN.

Under denne Titel indbyder Forfatteren af Labyrinten og Giengangeren sin Muses Yndere til en lille ugentlig Underholdning i Vers og Prosa, bestemt til blot og bar literarisk Tidsfordriv, uden mindste Indblanding af statistisk Nyt og politisk Gammelt. Den herskende Høkerand, som nu omstunder despotisk regierer Jorden, og meer eller mindre aabenbarer sig i alle smaae og store Verdens-Handeler, har tvungen ogsaa ham, meget imod sin Villie, endelig aldeles at opgive Planen til en fuldstændig Udgave af hans samtlige Skrifter, og for at undgaa en offentlig Tryk-Bankerot, fra nu af at falbyde sit Oplag paa Sort og Hvidt i smaa Partier.

Intet Under at ogsaa han paa en Tid, da Europas ældste Stater og Fædrenelandets gamle Jordegodse parcelleres — alle Kroner blive til Skillemynt — alle Tønder Guld til cirkulerende Sedler — og alle Folianter, Qvarter og Octaver til Flyveblade — trods hans sidste Anmeldelse, har maattet udstykke sin lille Bondegaard paa Sydsiden af det danske Parnas.

I Umueligheden af anderledes at kunne bestride de ham, som Borger i Litteraturens Rige, paaliggende Skatter og Afgifter, har han forvandlet den Smule Guldsand, han havde liggende paa Kistebunden, til Bladguld — tienende som saa, vel ikke længer til Ringe paa Musernes Fingre, eller til Strænge paa Kunstens Harpe; men i det mindste til at forgyldte Pebernødder i Gratiernes Julestue, og — Piller i Smagens Officin. Saa liden og hans prosaiske og poetiske Eiendom var, er den dog ved denne periodiske Finantsoperation bleven til en betydelig Strø:Bank, Adspredelses Fond og Flyve Masse, der ikke lader ham befrygte, nogensinde herefter at standse med Betalingen af sin Gield til Publicum, saalænge han lever; og den i Litteraturen giængse Skillemynt og Navneværdie bliver ved at gielde. — Regelmæssig altsaa skal hver Hviledag i Ugen et Blad af Størrelse og Format som Skilderiet, indeholdende korte og filosofiske og æsthetiske Blandinger, Smaadigte og en staaende Artikel for Bemærkninger over Fædrenelandske originale Skuespil, og deres Opførelser, tilbringes Prænumeranterne, imod Erlæggelsen af 4 Rdlr. 1 Mk. Rigsbank, for hvert Qvartal i Forveien.

Det første Ark udkommer næste Søndag den 6te Februar, og vil, som Prøve paa hvad man vente sig, være at faae i alle Byens Boghandlinger for 2 Rigsbankmark.

København, den 1ste Februar 1814.

Baggesen. 4)

Hvor bastet og bunden, hvor mat og spagfærdig, Datidens Presse forekommer os, navnlig da den officielle Statstidende, saa vil man dog ved nærmere Betragtning opdage, at de fleste Træk i den moderne Dagspresses Fysiognomi allerede nu er ved at træde frem: Hurtigheden i Fremskaffelsen af Nyheder navnlig fra Udlandet, og den store Vægt, der lægges paa politiske Nyheder; det er jo det læsende Publikums Griskhed efter disse Nyheder i Vekselvirkning med Pressens Ligegyldighed for, om det er sandt eller urigtigt, gavnligt eller skadeligt, hvad der bringes til Torvs — det er disse Faktorer, der i den farlige og kritiske

kritiske Tid nødvendiggør og fremkalder den strenge Censur og skaber den kontrollerede Statstidende. Behandlingen af Korrespondancerne er som af Telegrammerne i vore Dage; i de færreste Tilfælde lader de sig kyndigt sigte og sondre fra hinanden, og Læseren lades kun altfor ofte i Stikken, hvis han ikke er orienteret i de forskellige Kilders mere eller mindre paalidelige Karakter. Den svulstige Kadaverlyrik, som omkring Aarhundredskiftet blomstrede saa frodigt i Fests og Mindedigtene, træder noget tilbage, eller rettere sagt føres over paa andre Felter og optræder efterhaanden i Pressen, hvor den bevares den Dag i Dag i Reportage og lignende lettere Arter af Journalistik, i de vamble Festartikler, som spaltelangt breder sig om »Suset i Fredensborgs mægtige Alléer«, falder i Henrykkelse over »Bjældernes Lyd i den klingre Frostluft«, en Vintersøndag i Dyrehaven, og andre lignende Rædsler. Paa et Omraade gjorde Censuren ubetinget Gavn; den hindrede i nogen Grad det personlige Moment i at træde frem, dæmmede op for det platte og simple baade i selve Stilen og i Maaden at behandle Sager og Personer paa. De følgende Tider skulde vise, hvor langt man kan komme ud i saa Henseende, naar alle Skranker er faldne. Til den Vejledning, som ligger eller burde ligge i de saakaldte ledende Artikler, kendte Datidens Presse lidet eller intet; den maatte jo heller ikke optræde som rene Partiorganer og hindredes derved noget i bestemt pointeret Behandling. Men Tilløb var der nok af, og snart skulde Partipressen vælde saa voldsomt frem, at den Berlingske Avis, sine konservative, officielle Traditioner tro, kommer til at staa som det faste Punkt i Bølgebrydningen.

Som Trediverne gik, ebbede en gammel Tid ud og

og en ny brød frem; en ny Tid med ganske andre Anskuelse og Idealer for Samfundets Vel og Vækst, en Tid, da alt det udfoldede sig, som længe havde været i Grøde. For alle disse nye Samfundstanker, Udviklingen af det politiske Liv og Bevægelsen bort fra Frederik VI's landsfaderlige Enevælde bliver Dagspressen snart det stedse mere højt klingende Organ, og ogsaa i dens Historie begynder en ny Tid, vidt forskellig fra den gamle, som sank i Graven.

HENVISNINGER TIL KILDERNE OG ANMÆRKNINGER

FØRSTE KAPITEL

Om Dagspressens Oprindelse og ældre Historie i Danmark henvises til P. M. Stolpe: Dagspressen i Danmark, dens Vilkaar og Personer indtil Midten af det attende Aarhundrede, I—IV, Kjøbenhavn 1878—82.

ANDET KAPITEL

1. Historische Beweisführung dass die Berlinge ein altadliches Geschlecht nordischer Abkunft sind. Berlin 1858, S. 47—49. Witzeke maa være en Forvanskning af Witzeze, jfr. Oldekop: Topographie des Herzogtums Holstein. Kiel 1908. IV, 133.
2. C. Nyrop: Til den danske Bogtrykkerslægt Berlings Historie i Skandinavisk Bogtrykker-Tidende 1871, Sp. 113—18. Emil Selmar: Lidt om danske typografiske Forhold i ældre Tider. I. Det Berlingske Bogtrykkeri i Kjøbenhavn 1733—1871. Kbhvn. 1916, S. 5 f.
3. C. Nyrop: E. H. Berling og det af ham stiftede Berlingske Bogtrykkeri i Tidsskriftet »Bogvennen«. Udgivet af Foreningen for Boghaandværk 1897, S. 2 ff.
4. Jfr. E. Selmar a. St., S. 7 f.
5. Fortegnelse paa de Bøger og Piecer, som hidindtil udi Ernst Henrich Berlings Bogtrykkerie, deels paa egen Bekostning ere oplagte og trykte og deels af andre udi Commission givne etc. Kbhvn. 1746. Do. 1750.
6. Sæll. Reg. Nr. 329. Konc. Indl., jfr. Suppl. 4 C, Nr. 392.
7. Suppl. 4 B, Nr. 877, jfr. Sæll. Reg. 17. Novbr. 1730, Nr. 41, fornyet 20. Nov. 1739. Sæll. Reg. Nr. 397, kasseret efter kgl. Befal. 20. Sept. 1754.
8. Sæll. Reg. Nr. 233. Konc. Indl., jfr. Suppl. 4 S, Nr. 612.
9. C. Nyrops under 3 anf. Afhdl., S. 3.
10. Samme Afhdl. S. 3.
11. E. Selmar: anf. Værk, S. 8 f.

12. Rtkam. danske Forest. Nr. 74.
13. D. Kanc. Suppl. 4 W, Nr. 427, jfr. Kam. Koll. Extr. Prot. 77, Nr. 318.
14. Rtkam. danske Bestall. Prot. 13, 469. Jfr. D. L. 3—4—11 og 3—6—2.
15. Kom. Koll. danske Forest. Nr. 394.
16. Sammes tyske Forest. Nr. 887, jfr. sammes Extr. Prot. F, S. 401 f.
17. Prof. Rasm. Nyerup: Kbhvn.s Bogtrykkeriers Hist. i »Læsendes Aarbog« 1800, S. 69 ff.
18. D. Kanc. Suppl. 4 T (1745), Nr. 831.
19. D. Kanc. Suppl. 4 V (1746), Nr. 553.
20. D. Kanc. Suppl. 4 Z (1748), Nr. 1172, jfr. Sæll. Miss. af 27. December 1748, Nr. 584.
21. D. Kanc. Suppl. 4 M (1742), Nr. 317, jfr. Sæll. Miss. af 2. Marts 1742 Nr. 107 og 108.
22. C. Nyrops under 3 anf. Afhdl., S. 2.
23. Samme Afhdl., S. 5.
24. Sæll. aab. Br. Nr. 226, jfr. Suppl. 5 A, Nr. 1262.
25. Fem Sørgedigte over Ernst Heinrich Berling (Univ. Bibl.).
26. D. Kanc. Suppl. 5 B. Nr. 953.
27. Sæll. Miss. Nr. 522, jfr. Suppl. 5 B, Nr. 943.
28. C. Nyrop: Til Skriftstøberiets Historie i Danmark i Skandinav. Bogtryk. Tid. 1871, Sp. 74. E. Selmar: anf. St., S. 11—12.
29. Kom. Koll. tyske Forestill. Nr. 1578 af 20. Oktober 1755 med kgl. Resol. af 27. s. M. Sammes tyske Extr. Prot. 1753—55, S. 86, tyske Brev-Prot. 1750—57, S. 917 og tyke Journ. 1754—57, Nr. 511. Rtkam. 1679—1848. Breve, Dokum. og Akter vedr. partikul. Personer, Berling.
30. Bogvennen 1897, S. 5.
31. D. Kanc. Suppl. 5 M, Nr. 1183.
32. St. Petri Kirkes Begrav. Bog i Lds. Ark. »H. E. Berling sein Söhnlein begraben auf dem Krautgarten.«
33. Bogvennen 1897. S. 5 Anm. 1.
34. St. Petri Kirkes Vielsesbog i Lds. Ark. Lejlighedsdigte fra den Berlingske Familie I. Glædes-Vers, Nr. 16 ff. (Kgl. Bibl.).
35. Lejlighedsdigte fra den Berlingske Familie I. Glædes-Vers, Nr. 66 ff.
36. Pensionskasse for Landmilitæretatens Enker og Børn af 1739, Nr. 3748. »Glædes-Vers«, Nr. 109—112. Helliggeist Kirkes Vielsesbog. Deklarationen til Enkekassen er underskrevet og forseglet med et Segl, der viser det Vaaben, som den her i Landet levende Gren af Slægten førte: en smal rød Skraabjælke, fra hvilken udgaar to til nederste Skjoldrand rækkende blaa Pæle i Sølv; — paa Hjelman en mod et frugtbærende Træ fra højre opstigende Bjørn. Devise: ob fructus ardua scandit.
37. Sæll. Miss. 3. Juni 1774, Nr. 439, jfr. Sæll. Reg. 7. April 1769, Nr. 132 og Suppl. 6 M., Nr. 683.

38. Sæll. Miss. 12. September 1777, Nr. 540, jfr. Sæll. og Fynske Suppl. 1771, 1 A Nr. 670.
39. Geneal. herald. Saml., Efterretn. om nogle for største Delen borgerlige Slægter B Nr. 6, Berling: Stamtavle i 2 Bl. og 1 Vaaben.
40. F.: »Als J. C. B. d. 1. März 1752 in die Zahl der Kunstverwandten der Buchdruckerkunst aufgenommen wurde.« Copenhagen. Fol. Digt. (Univ. Biblioteket).
41. Kbhvn.s Bytings Skødeprot. 1756–58, Fol. 511.
42. Sammes Oblig. Prot. 1758, Fol. 196.
43. D. Biogr. Lex. XIII, S. 111 f. Worm: Lærde Mænd. II, S. 195.
44. Mandtal over Ekstraskatten 1762. København, Købmager Kvarter (Rigs Ark.).
45. Kbhvn.s Bytings Skødeprot. 1764–66, Fol. 949, jfr. Kbhvn.s Brandforsikrings Police Nr. 2019 med vedl. Vurder=Forretn. af 23. Juli 1764.
46. Kbhvn.s Bytings Skødeprot. 1764–66, Fol. 1028.
- 46 a D. Kanc. Sjæll. Reg. ov. Konfirm. ved Tronskiftet 1766, Nr. 918. Jfr. sammes Forestill. ang. Konfirm. af J. C. Berlings Testamente 2. Dpt. 1826, Registr. Nr. 561.
47. Kbhvn.s Bytings Obligat. Prot. 1766, Fol. 1157 og 1158.
48. Lejlighedsdigte fra den Berlingske Familie, I. Glædes=Vers, Nr. 50. Hellig. K.s Vielsesbog.
49. Sam. Saml. II. Sørge=Vers, Nr. 49–62.
50. Sam. Saml. I. Glædes=Vers, Nr. 80A: »Glæde efter Sorrig i og over den nyfødte lille Arving Johan Christian Berling, fød d. 15. April 1771, døbt d. 21. s. M.«
51. »Da S. T. Georg Christopher Berling blev antaget til Medlem af den ædle Bogtrykker=Konst, som skeede den 12. Martii 1755, ere følgende faae Stropher forfattede af hans Broder J. C. B.«
- 51 a Bogvennen for 1897, S. 10.
52. Pensionskasse for Landmilitæretatens Enker og Børn Nr. 3242 og 3435. Anf. Saml. I. Glædes=Vers, Nr. 27 ff. Ægteskabs Bevilling af 21. Novbr. 1766 Sæll. Reg. Nr. 571.
53. Sam. Saml. I. Sørge=Vers, Nr. 65 ff. Et af Sørgedigtene tillægges Johannes Ewald.
54. Sæll. Reg. Nr. 78.
55. Pensionskasse for Landmilitæretatens Enker og Børn, Nr. 3763, jfr. 3242 og 3435. Anf. Saml. I. Glædes=Vers Nr. 86–106. Et af Bryllupsdigtene skal være forfattet af Johannes Ewald. Jfr. hans Saml. Skrifter II. 1850, S. 122, 156, jfr. S. 192, 314. Citeret hos C. Nyrop i Bogvennen for 1897, S. 7, Anm. 1.
56. Anf. Saml. II. Sørge=Vers, Nr. 82–94.
57. Prof. Rasm. Nyerup: Kbhvn.s Bogtrykkeriers Historie etc. i »Læsendes Aarbog« 1800, S. 73 f.

58. Prof. C. Nyrops Afhdl. i Bogvennen for 1897, S. 9 f.
59. Sæll. aab. Br. af 25. Februar 1780 Nr. 110.
60. Optegn. paa Folketallet i Købmager Kvarter 1. Juli 1787. H. J. Møller: Apotheker, Assessor pharm. Jacob Møller og hans Slægt, S. 68 f.
61. Emil Selmar: anf. St., S. 13 f.
62. »Til E. A. H. Berling og C. C. Berling i Anledning af 28. Julii 1796 ... J. C. Berling« (Univ. Bibl.).
63. Dette fremgaar af en Attest fra Hof-Bogtrykker Møller og Kbhvns. Magistrats Erklæring, vedl. Bevilling af 23. April 1802. D. Kanc. 2. Dpt. Reg. Nr. 454.
64. Den under 63 anførte kgl. Bevilling, jfr. sam. Dpt.s Journ. C. Nr. 555.
65. Optegnelse paa Folketallet 1. Febr. 1801: Købmager Kvarter, Pilestræde Nr. 93.
66. Skandinav. Bogtr. Tid. 1874, Sp. 49 ff.
67. Helligg. K.s Begrav. Prot.
68. Frue K.s Vielses Prot.
69. H. J. Møller: anf. St., S. 69 f.
70. Frue K.s Begrav. Prot.
71. Berl. Tid. Nr. 40. Begrav. Br. 17. Maj 1824. 2. Dpt. Reg., Nr. 568.
72. Berl. Tid. Nr. 24. Begrav. Br. 25. Marts 1826. 2. Dpt. Reg., Nr. 287.
73. D. Kanc. 2. Dpt. Reg. Nr. 561.
74. Paa en Forespørgsel af 28. Marts 1826 fik Legationsraad D. Manthey Statsminister, Greve Ernst Schimmelmans Samtykke til, at »Statstidenden« fremdeles blev udgivet under det hidtilværende Firma Brd. Berling, saaledes at Manthey vedblev at staa Udenrigsdepartementet til Ansvar for dette politiske Blads regelmæssige og passende Udgivelse og tillige for dets indvortes Godhed indenfor de Grænser, som de disponible Hjælpekilder gjorde dette muligt. Dep. f. u. A. Alm. Korr. Tidender og Aviser IV. Jvfr. Bevilling af 6. Juni 1827 til fremdeles at udgive Statstidende. D. Kanc. 2. Dpt. Reg. Nr. 505 a.
75. Skandinav. Bogtrykker-Tidende 1871, Sp. 55 ff.

TREDIE KAPITEL

1. Stolpe: Dagpressen i Danmark, III, 109 ff.
2. Sam. St. 1 ff. F. Olsen: Aviserne og Postvæsenet, København 1902. (Særtryk af Berlingske Tidende).
3. D. Kanc. Suppl. 1745, 4 T. 831.
4. Sam. St. 1746, 4 V. 553.
5. Sam. St. 1748, 4 Z. 1172, Sæll. Aab. Br. 1748, 548, Sæll. Miss, 1748, 584, Gen. Postamtets Forest. 1748, Fol. 262.
6. D. Kanc. Suppl. 1755, 1183.
7. Kabinetstyrelsen i Danmark II, 548.

8. Sam. St. 550.
9. Rskr. 15. April 1772.
10. P. v. Westen: Adresse Contoirers Natur, Oprindelse og Rettigheder, Odense 1780.
11. F. Olsen: Anf. St.
12. Kgl. Resol. 7. Marts.
13. L. Koch: Bidrag til Censurens Historie under Fredrik V. Hist. Tidskr., 6 R. II, 67 ff.
14. Rørdam: Københavns Universitets Historie I, 287 ff.
15. Gen. Postamtets Forst., 10. Okt. 1738, Fol. 352, 7. Novbr., Fol. 356.
16. Stolpe: Anf. Skr. III, 179.
17. Gen. Postamtets Forst., 11. Mai 1742, Fol. 1333, 21. Febr., 1744, Fol. 177.
18. Gen. Postamtets Forst., 16. Decbr. 1752, 8. Decbr. 1753, D. Kanc. Overskr. Brevb. 1752, Nr. 339.
19. Reskr. 15. Okt. 1756 Sæll. Tegn. Nr. 506. Overskr. Brevb. 22. Okt. 1756, Nr. 372. Sam. St. 1. April 1757, Nr. 112.
20. Sæll. Tegn. 1756, Nr. 506, Overskr. Brevb. 1756, Nr. 372, 1757 Nr. 112.
21. D. Kanc. Overskr. Brevb. 28. Decbr., 1764, Nr. 556.
22. Gen. Postamtets Forst., 31. Jan. 1765, Fol. 293.
23. Ansøgn. 20. Juni 1768, Det Berlingske Arkiv.
24. L. Koch, anf. St.
25. Kabinetstyrelsen i Danmark I, 46 f.
26. Sam. St. 176.
27. E. Holm: Danmark-Norges Historie 1720—1814 V, 148 ff.
28. Anf. Skr. VI, I, 396 ff.
29. Højesterets Voteringsprotokol 1804, Litr. B, Side 73.
30. Saml. til Fyens Hist. og Topogr. V, 222. VI, 250. Fra Arkiv og Museum IV, 397.
31. Saml. til jysk Hist. og Topogr. 3. R., IV Bd., S. 245 ff.
32. Stolpe: Anf. Skr. III, 200 ff.
33. F. Olsen: Anf. St.

FJERDE KAPITEL

1. Stolpe: Anf. Skr. III, 151 ff.
2. Maanedsavisen, September 1757.
3. Ugeavisen, 13. Maj 1757.
4. Stolpe III, 160 f.
5. Maanedsavisen, Marts 1757.
6. Ugeavisen, 18. Juli 1749.
7. Ugeavisen, 1773.
8. Ugeavisen, 16. og 19. April 1784.

9. Ugeavisen, 27. Maj 1757.
10. Ugeavisen, 18. April 1757.
11. Ugeavisen, 4. April 1757.
12. Ugeavisen, 4. Februar 1793.
13. E. Holm: Danmark-Norges Historie 1720—1814 VII, 1. Side 205 f.
14. Ugeavisen, 3. April 1801, 6. April 1801.
15. Ugeavisen, 18. Decbr. 1807.
16. Ugeavisen, 11. Decbr. 1807.
17. Ugeavisen, 18. Decbr. 1807. E. Holm, anf. St. S. 361 f.
18. Ugeavisen, 12. Okt. 1807.
19. Ugeavisen, 7. Decbr. 1807. E. Holm, anf. St. S. 395.
20. Ugeavisen, 18. April 1757.
21. Ugeavisen, 10. April 1801.
22. Ugeavisen, 28. Decbr. 1807.
23. Ugeavisen, 20. April 1801.
24. Ugeavisen, 13. Aprii 1801.
25. Stolpe: Anf. Skr. IV 67 ff. Peter von Westen: Adresse=Contoirers Natur, Oprindelse og Rettigheder, Odense 1780.
26. Ugeavisen, 25. April 1757.
27. Ugeavisen, 6. April 1801.
28. Stolpe Anf. Skr. IV, 99 ff.

FEMTE KAPITEL

1. Johann Heinrich Schlegel: Betragtninger over Journaler og lærde Tidender etc. Kbhvn. 1779, S. 5 f. Det ældste danske politiske Nyhedsblad, kgl. Boghandler Daniel Paulli's Extraordinaire maanedlige Relationer, begyndte i Januar 1676 at meddele lærde Nyheder fra det foregaaende Aar. Det samme skete i Januar 1677 og 78. Men det var ikke Anmeldelser, kun en nogenlunde fuldstændig Fortegnelse over de i det foregaaende Aar i Danmark trykte Bøger under Navnet: Mercurius librarius Danicus. Smstds., S. 6, Anm. Stolpe Anf. Skr. IV, 116—49.
2. Carl Bruun: Kjøbenhavn III Bd., S. 613.
3. J. H. Schlegel: Anf. St., S. 29 Anm.
4. Nyerup og Kraft: Dansk-norsk Litteratur-Lexikon 1818—20, S. 636.
5. Sæll. aab. Brev. 25. Juni 1756 Nr. 241. Konc. Jvfr. Suppl. 5 N, Nr. 782.
6. John Erichsen (1728—87), siden Deputeret i Rentekammeret og Bibliothekar ved det store kgl. Bibliothek, Jens Bing Dons (1734—1802), siden Laugmand i Throndhjem, Tønne Bloch (1733—1803), siden Biskop i Ribe, og Christian Michael Rottbøl (1729—80), siden Biskop i Viborg, var i deres Studietid Alumner paa Borchs Kollegium, hvorfor de ogsaa kaldtes Borrichianere.

7. Edvard Holm: Danmark-Norges Historie III. Bd., 2. Afd., S. 148, jvfr. Dansk biogr. Lex. XIII. Bd., S. 111 f. Sæll. aab. Br. 1762, Nr. 452.
8. Saaledes i Nyerup og Kraft: Dansk-norsk Litteratur Lexikon.
9. Brødrene Berlings Redegørelse er i kgl. Bibliotheks Eksemplar indbunden foran Nr. 35 af Aargangen 1766.
10. Jvfr. N. M. Petersen: Bidrag til den danske Litteraturs Historie V. 2, S. 217 f.
11. Kbhvnske Efterretn. om lærde Sager 1772, S. 337.
12. Sam. St. 1772, S. 17.
13. Dansk biogr. Lex. XIV, S. 552 f.
14. Nyerup og Kraft: Anf. St., S. 211. Jvfr. Epistel til den nuværende lærde Overmester for Berlings endnu lærdere Recensions Fabrik, Odense 1782.
15. C. Nyrop i Skandin. Bogtr. Tid. 1871, S. 167.
16. K. L. Rahbek: Nekrolog over Kierulf i Kbhvnske lærde Efterretn. 1810, S. 535-44.
17. R. Nyerup: Ribers Biographie og Reisejournal i »Egeria« I, 1. 1804, S. 185-263 og I, 2. 1805, S. 75-117. F. Høegh-Guldberg: »Minerva« 1797, IV, S. 217-31, indeholder kun faa positive Oplysninger, men des mere Lyrik.
18. Kbhvnske lærde Efterretn. 1785, Nr. 36.
19. S. Birket Smith: Til Belysn. af litter. Person. og Forh. i Slutn. af det 18. og Begynd. af det 19. Aarh. 1884, S. 81, Anm. 6.
20. Johan Clemens Tode: Et lidet Bidrag til den danske Litteraturs og Kritisks Historie i de sidste syv Aar etc. Kbhvn. 1788, S. 3 ff.
21. Citeret hos Rønning: Rationalismens Tidsalder III, 1., S. 161, Anm.
22. Rønning: Anf. St. III, 1., S. 161 f.
23. Nyeste kbhvnske Efterretn. om lærde Sager for 1790, Nr. 17.
24. Professor og Ridder Rasmus Nyerups Levnedsløb, beskrevet af ham selv. Udg. af C. L. Strøm. Kbhvn. 1824, S. 36 ff.
25. Sam. St. S. 38 f. Jvfr. L. H. Bøgh: Tillæg til det femte Numer af de berlingske lærde (!) Efterretninger for indeværende Aar, Kbhvn. 1791. Samme: Nok et Tillæg til de berlingske lærde (!) Efterretninger for Aaret 1791, Kbhvn. 1791.
26. Rønning, anf. St. III, 2., S. 388 f.
27. Dansk biogr. Lex. IV, S. 60 f.
- 27 a. Fr. Olsen: Aviserne og Postvæsenet.
28. Rasm. Nyerups Levnedsløb, S. 53 f.
29. Dansk biogr. Lex. XI, S. 602 f. Molbech: Nord. Tidsskr. IV, 1836, S. 457-80.
30. D. Kanc. 2. Dpt. Forest. III. Kvartal, Fol. 65 f. Prof. P. E. Müller bekendtgjorde den kgl. Resolution i Kbhvnske lærde Efterretn. for 1809, Nr. 28, med Tilføjelsen: »I Følge denne kgl. Tilladelse blive Recensioerne i disse Blade herefter indrykkede anonyme.«

31. Gen. Post. Dir. Forest. 1810, Fol. 64.
 32. Kbhvnske lærde Efterretn. 1810, Nr. 52.
 33. Subscriptionsplan af 6. April 1811, underskrevet af Prof. P. E. Müller.
-

SJETTE KAPITEL

1. D. Kanc. 2. Dpt. Reg. 1808, Nr. 976. 1811, Nr. 518 b. 1827, Nr. 505 a. 1826, Nr. 561. 1810, Nr. 1389. 1832, Nr. 757. Brevb. 1810, Nr. 3045. 1832, Nr. 2255—57. Dpt. f. udenl. Sager. Alm. Korrespondancesager, Littr. T. Tidender og Aviser IV. 1773—1847.
2. 1830, Nr. 125, Torsdag 5. Aug.
3. Hist. Tidskr. 5. R. II, 85.
4. 1814, Nr. 11, Fredag 4. Febr.

NAVNEFORTEGNELSE

- Abrahamson, Werner Hans Frederik* (1744—1812), Officer og Forfatter, 145 f.
- Anchersen, Hans Peder* (1700—65), Filolog og Historiker, Professor, 21.
- Baagøe, Herman* (1766—1829), Bogholder ved Universitets Kvæsturen, Redaktør, 123.
- Baden, Jacob* (1735—1804), Kritiker, Sprogmand, 131, 143.
- Baggesen, Jens* (1764—1826), Digter, 213 f.
- Bastholm, Christian* (1740—1819), Præst, 141.
- Berling, Andreas Gotthard* (1746—81), 31, 32.
- Berling, Anna Maria*, født Frick (1741—1807), 35, B 36, 42, 45.
- Berling, Brødrene*, Firmaet, 35, 38, 39, 45 ff., 151, 152, 176 ff., 204.
- Berling, Carl Christian* (1777—1824), Bogtrykker, 42, 43, 44, 45, B 93, 199.
- Berling, Carl Friderich* (f. 1739), 30.
- Berling, Carl Gustav* (1716—89), Akademi-Bogtrykker, Hofkammerer, 16, B 17, 28.
- Berling, Catharina*, f. Hennigs, 16.
- Berling, Catharina Wendelia* (1735—94), g. m. Hofbogtrykker Nicolaus Møller, 30, 32.
- Berling, Christiane Henriette Maria* (1742—86), g. m. Hof-Konditor Johan Matthias Møller, 30, 32.
- Berling, Cæcilie Christine*, f. Godiche († 1750), 16, 26, 27.
- Berling, Elisabeth Christine*, f. Godiche (1745—1801), 38, 39, B 41, 42.
- Berling, Ernst Andreas Hartvig* (1774—1812), Bogtrykker og Brygger, 42, 43, 44, 45, B 75.
- Berling, Ernst Heinrich* (1708—50), Hof-Bogtrykker og Bladudgiver, 13 ff., 16, 18—28, 34, 50 ff., 71 f., 127.
- Berling, Georg Christopher* (1737—78), Brygger og Bogtrykker, 31, 32, 34, 35, B 40, 130 ff.
- Berling, Johan Carl Ernst* (1812—71), Bogtrykker og Avisudgiver, Hofembedsmand, 45, 46, 206 ff., B 205.
- Berling, Johan Christian* (1733—71), Bogtrykker, 31, 32, 34, 35, B 37, 130 ff.
- Berling, Johan Christian* (1771—1826), Bogtrykker, 42, 43, 44, 45, 199.
- Berling, Johan Ludvig* (1744—50), 30.
- Berling, Johanne (Hanne) Augusta* (1815—76), g. m. Kaptajnløjtnant af Søetaten Christen Hee Møller, 45.
- Berling, Jørgen Matthias* (1741—91), Juvelerer og Guldsmed, 30.
- Berling, Maria Catharina*, f. Godiche (1741—72), 38.
- Berling, Melchior Christian*, Skovrider, 15, 16.
- Berling, Sophie Hedevig*, f. Glasing (1792—1859), 45, B 79, 199 ff.
- Berlingk, Anna* (1642), 15.
- Berlingk, Dirich* (1642), 15.
- Berlingk, Frantz* (1596), 15.
- Bernstorff, Andreas Peter*, Greve (1735—97), Statsminister, 158.

- Bernstorff, Christian Günther*, Greve, (1769–1835), Statsmand, 154 ff.
- Bernstorff, Joachim Frederik*, Greve (1771–1835), Statsmand, 154 ff.
- Bernstorff, Johan Hartvig Ernst* Greve, (1712–72), Statsmand, 58 ff., 84.
- Biering, Christian Henrik* (1729–1804), Præst, Forfatter, 82.
- Birckner, Michael Gottlieb* (1756–98), Præst, Forfatter, 146, 147.
- Boertmann, Peter* (1702–75), Kommerceraad, Tømmerhandler, 31.
- Blankensteiner, Johan Georg* (1753–1835), Købmand, Direktør for 10. Fattigdistrikt i København, 122.
- Bloch, Tønne* (1733–1803), Litterat, siden Biskop, 128.
- Bording, Anders Christensen* (1619–77), Forfatter, 10.
- Brandt, Christian* (1735–1805), Kancellipræsident, 64.
- Brandt, Johan Christopher* († 1737), Bogtrykker og Avisudgiver, 68.
- Brun, Johan Nordahl* (1745–1816), Digter, Biskop, 141.
- Buchhave, Rudolph* (1737–96), Læge, 142.
- Carl Landgreve af Hessen-Kassel*, (1744–1836), Generalfeltmarskal, 90.
- Carstensen, Johan Arnold Hieronymus* (1783–1853), Gehejmelegationsraad, Generalkonsul, 203.
- Collett, Margrethe Caroline*, f. Holm (1766–1800), 148.
- Collett, Peter* (1767–1823), Hof- og Stadsretsassessor, 146, 147, 148.
- Colbjørnsen, Christian* (1749–1814), Justitiarius i Højesteret, 63, 66.
- Christian VI* (1699–1746), Konge, 82.
- Christian VII* (1749–1808), Konge, 65, 80 ff., 153 ff.
- Dass, Petter* (1647–1708), Præst og Digter, 21.
- Dons, Jens Bing* (1734–1802), Retslærd, 128.
- Dyssel, Frantz Thestrup* (1763–1818), Præst, 118.
- Erichsen, John* (1728–87), Forfatter, siden Rentekammerdeputeret, 128.
- Falsen, de, Enevold* (1719–1808), Justitiarius, Digter, 145.
- Fibiger, Margrethe Caroline*, f. Holm (1766–1800), ægtede 1797 Peter Collet, 148.
- Fischer, Johan Olfert* (1747–1829), Søofficer, 104.
- Frederik IV* (1671–1730), Konge, 119.
- Frederik V* (1723–66), Konge, 80 ff. B 2.
- Frederik VI* (1768–1839), Konge, 63 ff., 83, 92, 104 f., 158 ff.
- Frederik* (1753–1805), Arveprins, 60.
- Frick, Anna Maria*, f. Wartberg, 35.
- Frick, Anna Maria* (1741–1807), g. m. Bogtrykker Johan Christian Berling, 35, B 36, 42, 45.
- Frick, Daniel Diederich* (1706–69), Handelsmand, 35.
- Gellert, Christian Fürchtegott* (1715–69), tysk Digter og Moralist, 39.
- Giese, Adam Ludvig* (1704–62), Sognepræst ved Kbhvns. Garnisons tyske Menighed, 19, 20.
- Glasing, Georg Nathanael* (1781–1828), Vinhandler, B 85.
- Glasing, Johan Erik* (1743–1818), Vinhandler, deputeret Borger, 42, 45.
- Glasing, Sophie Hedeveg* (1792–1859), g. m. Bogtrykker Carl Christian Berling, 45, B 79.
- Godiche, Andreas Hartvig* (1714–69), Universitets-Bogtrykker, 26, 27, 28, 38.
- Godiche, Anna Magdalena*, f. Høppfner (1721–80), 38.
- Godiche, Cæcilie Christine* († 1750), g. m. Bogtrykker Ernst Heinrich Berling, 16, 26, 27.
- Godiche, Elisabeth Christine* (1745–1801), g. m. Brygger og Bogtrykker Georg Christopher Berling, 38, 39, B 41, 42.

- Godiche, Frederik Christian* (1739–84), 39.
- Godiche, Jørgen Mathiesen*, 27, 38.
- Godiche, Maria Cathrina* (1741–72), g. m. Brygger og Bogtrykker Georg Christopher Berling, 38.
- Godiche, Marie Cathrine*, f. Meyer († 1741), 26.
- Graah, Andreas* (1701–80), Medlem af Kancellikollegiet, 49 ff.
- Gyldendal, Søren* (1742–1802), Boghandler, 122, 138, 139 f.
- Hammond, Bastian* (1734–1809), Postembedsmand, 53.
- Heiberg, Peter Andreas* (1758–1841), Publicist, Visedigter og Skuespilforfatter, 141 f.
- Hennigs, Catharina*, g. m. Skovrider Melchior Christian Berling, 16.
- Hersleb, Peder* (1689–1757), Biskop, 21, 116.
- Hesse, Diederich Christian*, Skriftstøber, 24, 25.
- Hiort, Victor Christian* (1760–1818), Præst, siden Biskop, 122.
- Hiorth, Marie Cathrine*, f. Schive (1748–1801), 118.
- Hojer, Andreas* (1690–1739), Jurist og Historiker, 12, 126.
- Holberg, Ludvig* (1684–1754), Digter og Lærd, 22, 25.
- Holck, Hans* (1726–83), Filantrop, Journalist og Forfatter, 54, 119, 131, 134.
- Holm, Niels*, Prokurator, 119 ff.
- Holm, Rasmus* († 1751), Raadmand, 28.
- Horn, Frederik Winkel* (1756–1837), Assessor i Hof- og Stadsretten, økonomisk Forfatter, 122.
- Hübner, Johan* (1668–1731), Rektor ved Johanneum i Hamborg, Forfatter, 21, 22.
- Høegh-Guldberg, Frederik* (1771–1852), Forfatter, 108 f.
- Høpffner, Anna Magdalena* (1721–80), g. m. Universitets-Bogtrykker Andreas Hartvig Godiche, 38.
- Høpffner, Johan Jørgen* (1689–1759), Bogtrykker og Avisudgiver, 16, 26, 27, 29, 47 ff.
- Høpffner, Marie Cathrine*, f. Meyer († 1741), 26.
- Høpffner, Nicolai Christian* (1721–82), Bogtrykker, 27.
- Iversen, Christian Henrik* (1748–1827), Boghandler og Avisudgiver, 68 f.
- Juliane Marie* (1729–96), Dronning, 82.
- Kall, Abraham* (1741–1821), Historiker, 141.
- Kall, Johan Christian* (1714–75), Orientalist, Professor, 28.
- Kierulf, Jørgen* (1757–1810), Historiker og Æstetiker, 140.
- Knudsen, Philip Julius* (1792–1850), Redaktør, 211, B 210.
- København, Kannikestræde, St.*, B 14, 18 — Klareboderne 31, 32, B 33 — Købmagergade 31, 32, B 33 — Pilestræde Nr. 34: 34, 35, 42, 45, B 73.
- Lahde, Gerhard Ludvig* (1765–1833), Kobberstikker, 121 f.
- Laverentzen, Johannes* (1648–1729), Bogtrykker og Bladudgiver, 11.
- Lillie, Ludolph Heinrich* (1720–58), Bogtrykker, 29, 127 f.
- Liunge, Peder Ogelbye*, Isenkræmmer, 32.
- Louise* (1724–51), Frederik V's Dronning, 81.
- Louise Prinsesse*, (1750–1831), Landgrevinde af Hessen, 91.
- Luxdorph, Bolle Willum* (1716–88), Deputeret i Danske Kancelli, Gehejmeraad, 58.
- Mandix, Jacob* (1758–1831), Renteskammerdeputeret, Nationaløkonom, 140.
- Mansbach, v., Johan Frederik*, Friherre (1744–1803), Officer, 146.

- Manthey, Johan Daniel Timotheus* (1771—1831), Gehejme-Legationsraad, 44, 108, 157 ff.
- Martzan, Melchior* († 1654), Bogtrykker, 10.
- Meyer, Johanne, f. Mølholm* († 1801), Enke efter Kaptajn Emanuel M., 116.
- Meyer, Marie Cathrine* († 1741), g. m. 1. Jørgen Mathiesen Godiche, 2. Jøhan Jørgen Høpfner, 26.
- Molière, Jean Baptiste Poquelin* (1622—75), fransk Komediedigter, 22.
- Moltke, Joachim* († 1664), Boghandler og Avisudgiver, 10.
- Mumme, Frants Christian*, Børs-Boghandler, 20.
- Müller, Niels* (1683—1757), Direktør i Generalpostamtet, 53.
- Müller, Peter Erasmus* (1776—1834), Biskop, Historiker, Sprogmand, 149, 150, 152.
- Møller, Christen Hee* (1812—78), Kaptajnløjtnant i Søetaten, 45.
- Møller, Johan Mathias* (1735—88), Hof-Konditor, 30.
- Møller, Malthe* (1771—1834), Redaktør, 211.
- Møller, Nicolaus* (1733—1806), Hof-Bogtrykker 30, 31, 32, 42.
- Mørch, Terkel* (1766—1841), Postmester, 108.
- Nissen, Georg Nicolaus* (1761—1826), Diplomat og Forfatter, 168, 193.
- Nissen, Hans Nicolai* († 1771), Raadmand i København, 28.
- Nyerup, Rasmus* (1759—1829), Litterær-historiker, Bibliotekar, 145, 146, 147, 148, 149.
- Osten, v. d., Jacob Frants* (1664—1739), Hofkøgemester, Amtmand, 119.
- Paulli, Daniel* (1640—84), Avisudgiver og Boghandler, 10 ff.
- Pihl, Ole Stockfleth* (1729—65), Forfatter, Professor, siden Sorenskriver, 32, 128, 129.
- Pontoppidan, Erik* (1698—1764), Biskop og Prokansler, Forfatter, 21, 39, 128.
- Pram, Christen Henriksen* (1756—1821), Digter og socialøkonomisk Forfatter, 122.
- Pöttsch, Johann Gottfried* († 1783), Skriftstøber, 29.
- Rafn, Carl Gottlob* (1769—1808), Kommitteret i Kommercekollegiet, 122.
- Rahbek, Knud Lyne* (1760—1830), Forfatter, 140, 141 f., 144, 146, 161.
- Rheder, v., Wilhelm Ludwig* (1703—82), Direktør i Generalpostamtet, 53.
- Riber, Hans Vilhelm* (1760—96), Forfatter, 140 f., 144.
- Riegel, Niels Ditlev* (1755—1802), Historiker og Litterat, 145 f.
- Roggenkamp, Albert August* (1721—58), Mag., Sognepræst i Næstved, 20, 21.
- Rolff, Hans* († 1837), Faktor, siden Fuldmægtig, 213.
- Rosenkrantz, Niels* (1757—1824), Diplomat, Udenrigsminister, 168, 177, 193 ff.
- Rottbøl, Christian Michael* (1729—80), Biskop, 128.
- Sahl, Laurits* (1734—1805), Filolog, 129, 137.
- Salling, Severin Christian* (1778—1833), Præst ved St. Petri tyske Kirke, 211.
- Sallo, de, Denis* (1626—69), fransk Forfatter, Parlamentsraad, 125.
- Schmettow, Valdemar Frederik* Rigs-greve, (1749—94), Diplomat, Litterat, 146.
- Schønberg, v., Jørgen Johan Albrecht*, (1782—1841), Læge, 211, B 212.
- Schultz, Johan Frederik* (1756—1817), Bogtrykker, 65.
- Seidelin, Andreas* (1777—1840), Boghandler, 66, 152, 161.
- Smit, Troels* (1672—1730), Generalfiskal, Justitsraad, hans Arvinger, 19.
- Sporon, Benjamin Georg* (1741—96), sproglig Forfatter, 38.
- Struensee, Adam* (1708—91), General-superintendent, 137.

- Suhm, Peter Frederik* (1728—98), Historiker, 38, 146, 147.
- Thestrup, Frands* (1653—1735), Biskop, 21.
- Thornam, Peter* († 1775), Postavis-ekspektor, 52.
- Thurah, de, Laurids* (1706—59), Arkitekt, Forfatter, 18.
- Tode, Johann Clemens* (1736—1806), Læge, skønlitterær Forfatter, 140, 142—44.
- Torm, Erik Jensen* (1684—1764), Borgermester, Politimester, 58.
- Ullensvang, Ivar* (f. 1737), Redaktør, 129, 130.
- Wadskiær, Christian Frederik* (1712—79), Poet og Lejlighedsdigter, 127.
- Wahl, Skriftstøber*, 28, 29.
- Wartberg, Anna Maria*, g. m. Handelsmand Daniel Diederich Frick, 35.
- Wielandt, Joachim* (1690—1730), Bladudgiver og Bogtrykker, Kancelliraad, 11 f., 47 ff., 119, 126.
- Windekilde, Inger* (1672—1735), Enke efter Joachim Wielandt, 26, 47 ff.
- Worm, Oluf* (1757—1830), Skolemand, 140, 141.
- Æreboe, Andreas* (1723—1813), Konsul, 84.
- Ørsted, Anders Sandøe* (1778—1860), Retslærd, Statsmand, 211.

BILLEDFORTEGNELSE

Kong Frederik V. Efter Stik af I. Haas, 1757.....	2
Familien Berlings Vaaben. Jvfr. Beskrivelsen i Henvisninger og Anmærkninger til Andet Kapitel, No. 36.....	5
Forsiden af første Numer af »Kiøbenhavnske Danske Post-Tidender«, 3. Jan. 1749.....	6
Hovede til »Kiøbenhavns Extraordin. Relation« 1744, No. 11.....	7
Udsnit af Resens Perspektivkort 1674 og af Ober- conducteur Geddes Kort 1757, som viser, hvor det første Berlingske Bogtrykkeri laa.....	14
Hovede til »Kiøbenhavnske Danske Post-Tidender« 1757, No. 18.....	15
Carl Gustaf Berling (1716—89), Akademi-Bogtrykker i Lund, Hofkammerer.....	17
Huset paa Hjørnet af Købmagergade og Klareboderne...	33
Anna Maria Berling, f. Frick (1741—1807).....	36
Johan Christian Berling, Bogtrykker (1733—71).....	37
Georg Christopher Berling, Brygger og Bogtrykker (1737—78).....	40
Elisabeth Christine Berling, f. Godiche (1745—1801)....	41
Hovede til »Kiøbenhavnske Danske Post-Tidender« 1757, No. 18.....	47
Hovede til »Gazette historique et politique de Copen- hague« 1759, Nr. 61.....	71
Gaarden i Pilestræde Nr. 34.....	73
Ernst Andreas Hartvig Berling, Bogtrykker og Brygger (1774—1812).....	75
Sophie Hedevig Berling, f. Glasing (1792—1859). Efter Miniatur.....	79

Georg Nathanael Glasing, Vinhandler (1781—1828)	85
Carl Christian Berling, Bogtrykker (1777—1824)	93
Hovede til »Nyeste Kjøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager for Aar 1788«	125
Hovede til »Den til Forsendelse med de Kongelige Ride- poster privilegerede Danske Statstidende« for Man- dagen den 3die October 1808, No. 1	153
Johan Daniel Timotheus Manthey (1771—1831). Tegnet af Fouquet, stukket af Chrétien	157
Johan Carl Ernst Berling (1812—71), Bogtrykker og Blad- udgiver, siden Hofembedsmand. (Efter Maleri)	205
Philip Julius Knudsen (1792—1850). Litografi fra I. W. Tegner & Kittendorffs lith. Inst.	210
Jørgen Johan Albrecht v. Schönberg (1782—1841). Radering af F. Ognibene	212

INDHOLDSFORTEGNELSE

Første Kapitel: Den danske Dagspresses Begyndelse	7—13
Andet Kapitel: Om Bogtrykker-slægten Berling i Danmark	15—46
Tredie Kapitel: Privilegiet	47—70
Fjerde Kapitel: Avisernes Indhold ..	71—124
Femte Kapitel: De Berlingske lærde Efterretninger	125—152
Sjette Kapitel: Den Berlingske Avis som Statstidende	153—216
Henvisninger til Kilderne og Anmærkninger	217—224
Navnefortegnelse	225—229
Billedfortegnelse	231—232

TRYKT I
DET BERLINGSKE BOGTRYKKERI
KØBENHAVN
1924

